

การศึกษาคุณาจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน
STUDYING MORAL PHAYA WHICH ISAN MONKS USE IN TEACHING

พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตฺติวณฺโณ/วงษ์มณี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘
ISBN.....

การศึกษาผลยาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน

พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตฺติวณฺโณ/วงษ์มณี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพระพุทธศาสนา
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๔๘
(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

STUDYING MORAL PHAYA WHICH ISAN MONKS USE IN TEACHING

**PHRAKRUABHIRAKCHAIMONGKOL
(PHRAMAHATU KITTIWANNO/WONGMANI)**

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement For The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Studies)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้นับ
วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตร
มหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา

.....
(พระมหาสมจินต์ สมมาปญฺโญ)
คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์.....ประธานกรรมการ
(พระราชกิตติรังษี)
.....กรรมการ
(ดร.หอมหวล บัวระภา)
.....กรรมการ
(พระปลัดสมชาย กนฺตสีโล)
.....กรรมการ
(รศ.อุดม บัวศรี)
.....กรรมการ
(ผศ.ชอบ ดีสวน โศก)

คณะกรรมการการควบคุมวิทยานิพนธ์	พระปลัดสมชาย กนฺตสีโล	ประธานกรรมการ
	รศ.อุดม บัวศรี	กรรมการ
	ผศ.ชอบ ดีสวน โศก	กรรมการ

ชื่อวิทยานิพนธ์ : การศึกษาผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน
ผู้วิจัย : พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตฺติวณฺโณ/วงษ์มณี)
ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (พระพุทธศาสนา)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์

: พระปลัดสมชาย กนฺตสีโล พธ.บ. (ศาสนา)
M.A. (Phil.), M.Phil, Ph.D. (Phil.)
: รศ.อุดม บัวศรี ป.ธ.๑, พ.ม., พธ.บ., M.A. (Phil.)
: ผศ.ชอบ ดีสวน โคน ป.ธ.๕, พธ.บ. (สังคมศึกษา),
M.A. (Ancient History & Archaeology)

วันสำเร็จการศึกษา :...../...../.....

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ มีจุดมุ่งหมายเพื่อศึกษาความหมายลักษณะและประเภทของผญา แนวคิดในเชิงจริยธรรมที่ปรากฏในผญา และวิเคราะห์แนวคิดผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน โดยการศึกษาข้อมูลจากเอกสาร คือ คัมภีร์พระไตรปิฎกฉบับภาษาบาลีและฉบับภาษาไทย ตลอดจนเอกสารตำราวิชาการ ผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง และข้อมูลจากภาคสนามโดยการศึกษาใน ๒ จังหวัด คือ ขอนแก่น และอุดรธานี ซึ่งวิจัยนี้รวบรวมข้อมูลเชิงคุณภาพ จากนั้น จึงนำข้อมูลเกี่ยวกับแนวคิดเชิงจริยธรรมในผญาที่ปรากฏในเอกสารข้างต้น ที่พระสงฆ์นำไปใช้สอนมาวิเคราะห์หาข้อสรุป และข้อเสนอแนะ ผลจากการวิจัยพบว่า

ในการแสดงธรรมของพระสงฆ์ตั้งแต่สมัยพุทธกาล มาจนถึงปัจจุบัน ได้อาศัยเทคนิคและวิธีการต่างๆ เพื่อให้การแสดงธรรมนั้น เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และเป็นประโยชน์แก่ผู้ฟังธรรมมากที่สุด แม้พระสงฆ์ในเขตจังหวัดขอนแก่นและ จังหวัดอุดรธานี ก็ได้อาศัยการนำบทผญาเพื่อนำไปปรับใช้สั่งสอนพุทธศาสนิกชนในท้องถิ่นของตนเอง ซึ่งเมื่อวิเคราะห์ออกมาแล้ว มีแนวคิดในเชิงจริยธรรมที่ปรากฏอยู่ในบทผญา คือ (๑) สอนเรื่องการ

บริโกคปัจจย ๔ อย่างรู้จักพอประมาณ และสันโดษ (๒) สอนเรื่องการวางท่าที่ต่อความทุกข์ และวิธีปฏิบัติตนให้มีความสุข (๓) สอนเรื่องการปฏิบัติตนอย่างเหมาะสม (๔) สอนเรื่องการปฏิบัติต่อบุคคล (๕) สอนเรื่องศิลปะในการทำงาน (๖) สอนเรื่องความไม่ประมาทและโทษความประมาท (๗) สอนเรื่องบุญ-บาป (๘) สอนเรื่องการคบหาเพื่อนที่ดี (๙) สอนเรื่องปัญญา (๑๐) สอนเรื่องการศึกษาหรือการแสวงหาความรู้ (๑๑) สอนเรื่องทั่วไป

บทผลญาที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน มี ๒ ประเภท คือ ผลญาภายิต และผลญาปริศนา ผลญาภายิตมุ่งสอนจริยธรรมแก่ผู้ฟังทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ส่วนผลญาปริศนา มุ่งสอนจริยธรรมที่แฝงด้วยหลักพุทธธรรมก็มี ด้วยหลักปรัชญาระดับชาวบ้านก็มี

นอกจากนั้น จากการวิจัย ยังพบว่า แนวคิดที่พระสงฆ์ได้นำบทผลญาไปประยุกต์สอนพุทธศาสนิกชนนั้น เนื่องจาก เห็นว่ามีความจำเป็นในด้านจิตวิทยา เพราะผู้สูงอายุหรือกลุ่มผู้ฟังธรรมในจังหวัดขอนแก่นและอุดรธานีส่วนใหญ่ ยังคงให้ความนิยมการฟังเทศน์แบบผสมบทผลญา บางทีก็มีบทกลอนแทรกก็มี ฉะนั้น พระสงฆ์ผู้แสดงธรรมจึงต้องประยุกต์การแสดงธรรมให้เหมาะสมต่อกลุ่มผู้ฟัง และเห็นว่าได้ผลดีกว่าการแสดงธรรมที่ขาดบทผลญา

ส่วนแนวคิดของกลุ่มผู้ฟังนั้น เห็นว่า การที่พระสงฆ์ได้นำบทผลญาไปแสดงแทรกกับหลักพุทธธรรม ย่อมเกื้อกูลประโยชน์ในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะเป็นการเพิ่มความรู้ ข้อคิดในการแก้ปัญหาด้านสังคมของตนให้มีการดำเนินชีวิตอย่างปกติสุข อีกทั้งสอนให้รู้จักการวางตน การทำงาน การสั่งสอนบุตรหลาน ประเพณีที่ดีงาม และเพื่อสืบต่อวัฒนธรรมของอีสานให้ดำรงต่อ เนื่องจากปัจจุบันนี้ คนรุ่นใหม่เริ่มหันหลังให้กับการแสดงธรรม และไม่เข้าใจความหมายของคำผลญาที่พระสงฆ์นำไปแสดง จึงทำให้ความหมายเชิงจริยธรรมที่อยู่ในบทผลญาถูกมองข้ามไปอย่างน่าเสียดายเป็นอย่างยิ่ง

Thesis Title : Studying Moral Phaya Which Isan Mokns Use In Teaching
Researcher : Phrakruabhirakchaimongkol (Phramahatu
Kittiwanno/Wongmani)
Degree : Master of Arts (Buddhist Studies)

Thesis Supervisory Committee

: Phrapalad Somchai Kantasilo
B.A. (Religion), M.A. (Phil), M.Phil., Ph.D. (Philosophy)
: Assoc. Prof. Udom Buasri
Pali 7, B.A., M.A (Philosophy)
: Assist. Prof. Chob Deesuankok
Pali 5, B.A., M.A. (Ancient History & Archaeology)

Date of Graduation : ...../...../.....

Abstract

This thesis entitled “Studying Moral Phaya Which Isan Mokns Use In Teaching had the following purposes—

- i) To study the meanings, characteristics and kinds of Phaya
- ii) To study the ethical perspective as reflected in the Phaya
- iii) To analyses the ethical perspective in Phaya as used by monks in teaching

The primary and secondary data for the study were gathered from a close study of the Tripitaka, both Pali and Thai versions, commentaries, related academic texts, research articles and data from fieldwork in two provinces—Khonkaen and Udonthani. The study focused on qualitative research. The findings from the study are as follows—

From the early Buddhist era to the present time different techniques and methods were used by monks in the teaching of Dhamma so that the delivery or preaching

of sermon was most efficient and useful to the listeners. In the provinces of Khonkaen and Udonthani, monks used ethics-philosophical aphorisms known as Phaya to teach Dhamma to the loyal lay Buddhists. From the analysis it was found that the following ethical perspectives were reflected in the Phayas—

i) teaching of the consumption of four requisites with moderation and contentment

ii) teaching of attitudinal response towards suffering and practice of methods that lead to happiness

iii) teaching of appropriate practice

iv) teaching of behavioural practice towards others

v) teaching of the art of working

vi) teaching of carefulness and harm arising from carelessness /heedlessness

vii) teaching of merit and sin

viii) teaching of social contact with good friends

ix) teaching of wisdom

x) teaching of education or chapters of knowledge

xi) teaching of other general matters

The Phaya texts that monks used in teachings were of two types – Phaya verbal proverbs and Phaya riddles/paradox. Phaya proverbs aimed at teaching morals and ethics both directly and in an indirect way. Phaya riddles, on the other hand, aimed at teaching morals by focusing on both Buddhist principles as well as principles comprising of local wisdom and philosophy.

The research found that monks' application of Phaya in teaching laypeople had psychological benefit to the elderly people or the majority of listeners in Khonkaen and Udonthani, and had made mixed Phaya quite popular. Sometimes lyrical rhymes or *Klon* were inserted in Phaya. It has been found that lay listeners liked the Phaya teaching and hence the monks had to apply this while teaching Dhamma.

In the view of the listeners it was found that when monks used Phaya in Dhamma teaching the lay listeners benefited in various ways or aspects especially, in gaining more knowledge regarding solving social problems that in a way helped them to lead a normal happy life. It also helped in teaching social etiquette or conduct, work ethics and culture to the younger generation making Isaan culture flourish, especially at the present time when the younger generation is reluctant to give due attention to Dhamma teaching and fail to understand the meaning of Phaya that monks use and which makes the ethical meaning of Phaya lost, which is actually a very regrettable fact.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์เล่มนี้ สำเร็จลงได้ด้วยดี เพราะความเอื้ออาทรด้วยเมตตาธรรม จาก คณะครูและคณาจารย์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น ทั้งฝ่ายบรรพชิตและคฤหัสถ์ โดยเฉพาะ พระปลัดสมชาย กนฺตสีโล, รศ.อุดม บัวศรี และ ผศ. ชอบ ดีสวนโคก ซึ่งเป็นผู้ดูแลในการตรวจสอบความถูกต้องของเนื้อหาวิชา และเป็น อาจารย์ที่ปรึกษา ให้ความอนุเคราะห์ ด้านวิชาการในการจัดทำวิทยานิพนธ์ด้วยดี พร้อมด้วย คณะกรรมการบัณฑิตวิทยาลัย และขอขอบคุณในเมตตาจิตของ เจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัย ทุกท่าน ผู้ตรวจสอบรูปแบบ

ความดีทุกประการในการจัดทำวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ขอถวายเป็นพุทธบูชา ธรรมบูชา สังฆบูชา และบูชาคุณบิดามารดา ครูอุปัชฌาย์อาจารย์ทุกท่าน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน ขอให้ท่านเหล่านั้น ประสบแต่ความสุข ความเจริญด้วยกันทุกท่าน ทุกคนเทอญ

พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล (พระมหาตุ้ กิตฺติวณฺโณ/วงษ์มณี)

๒๐ เมษายน ๒๕๔๕

สารบัญ

เรื่อง	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย	ก
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	ค
กิตติกรรมประกาศ	ฉ
สารบัญ	ช
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	ญ
บทที่ ๑ บทนำ	๑
๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๓
๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย	๓
๑.๔ บททวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๔
๑.๕ ขอบเขตในการวิจัย	๗
๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย	๘
๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ	๘
บทที่ ๒ ความหมายและลักษณะของผลญา	๙
๒.๑ ความหมายของผลญา	๙
๒.๒ ลักษณะของผลญา	๑๑
๒.๒.๑ ผลญาก้อม	๑๑
๒.๒.๒ ผลญาเครือ	๑๕
๒.๓ ผลญามีลักษณะพิเศษ ๔ จำพวก	๑๕
๒.๓.๑ ผลญามีลักษณะคดองจองกัน	๑๕
๒.๓.๒ ผลญาที่แฝงด้วยปริศนาธรรม	๒๒
๒.๓.๓ ผลญาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตและปรัชญาในการดำรงชีพ	๒๔
๒.๓.๔ ผลญาอื่นๆ ที่เกี่ยวกับการใช้ปัญญา	๒๖

บทที่ ๓ แนวคิดเชิงจริยธรรมในพญา	๒๕
๓.๑ ความหมายของจริยธรรม	๒๕
๓.๒ การจัดหมวดหมู่พญาเชิงจริยธรรม	๓๐
๑. หมวคว่าด้วยการกิน	๓๐
๒. หมวคว่าด้วยเครื่องนุ่งห่ม	๓๖
๓. หมวคว่าด้วยที่อยู่อาศัย	๓๘
๔. หมวคว่าด้วยยารักษาโรค	๔๐
๕. หมวคว่าด้วยสุขและทุกข์	๔๑
๖. หมวคว่าด้วยตน	๕๖
๗. หมวคว่าด้วยคน	๕๕
๘. หมวคว่าด้วยการงาน	๖๑
๙. หมวคว่าด้วยความประมาทและไม่ประมาท	๖๓
๑๐. หมวคว่าด้วยบุญ-บาป	๖๕
๑๑. หมวคว่าด้วยคบหา	๖๖
๑๒. หมวคว่าด้วยปัญญา	๖๘
๑๓. หมวคว่าด้วยการศึกษา	๖๕
๑๔. หมวคว่าด้วยเรื่องทั่วไป	๗๑
๑๕. หมวคว่าด้วยพญาปริศนาธรรม	๗๓
บทที่ ๔ การวิเคราะห์พญาเชิงจริยธรรมพญาที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน	๗๖
๔.๑ เทคนิควิธีการสอนตามหลักพุทธธรรม	๗๖
๔.๒ วิเคราะห์พญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน	๘๒
๔.๒.๑ บทพญาที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมโดยตรง	๘๒
๔.๒.๒ บทพญาที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมโดยอ้อม	๘๗
๔.๒.๓ พญาที่พระสงฆ์นิยมนำไปใช้สอน	๘๘
๔.๓ แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำพญามาประยุกต์ในการสอนธรรม	๕๐
๑. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับพื้นฐาน (หลักเบญจศีล)	๕๐
๒. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับกลาง	๕๑

๓. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับสูง	๕๒
๔.๔ แนวคิดของชาวบ้านเรื่องผญาที่พระสงฆ์นำไปเทศนา	๕๓
บทที่ ๕ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ	๕๕
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๕๕
๕.๒ อภิปรายผล	๕๘
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๐๐
บรรณานุกรม	๑๐๑
ภาคผนวก	๑๑๑
ภาคผนวก ก. แบบสัมภาษณ์	๑๑๑
ภาคผนวก ข. ตัวอย่างภาพผู้ให้สัมภาษณ์	๑๑๕
ภาคผนวก ค. ตัวอย่างผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสาน นำไปใช้สอน	๑๑๘
ประวัติผู้วิจัย	๑๒๔

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕ โดยได้กล่าวถึงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น อ.ต.ก. (ไทย). ๒๑/๓๕/๑๘๕. หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๓๕ หน้า ๑๘๕. และพระไตรปิฎกภาษาบาลี มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๕ พิมพ์เมื่อ พ.ศ. ๒๕๓๕. เช่น อ.ต.ก. (บาลี) ๒๑/๔๐/๒๓ หมายถึง อังคุตตรนิกาย ติกนิบาต ปาลี เล่มที่ ๒๑ ข้อที่ ๔๐ หน้า ๒๓.

ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา/เล่ม/หน้า เช่น ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๘๕/๔๐๓. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงฺคลวิลาสินี เล่มที่ ๒ ข้อ ๘๕ หน้า ๔๐๓ ฉบับอรรถกถามหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๓๒.

๑. พระสุตตันตปิฎก

ที.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ที. ม.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	มหาวรรค (ภาษาไทย)
ที.ป.า. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ที. ป.า.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	ทีฆนิกาย	ปาฏิวรรค (ภาษาไทย)
ม.มฺ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม. มฺ.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มูลปณฺณาสก (ภาษาไทย)
ม.ม. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม. ม. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	มัชฌิมปณฺณาสก (ภาษาไทย)
ม.อ. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสกปาลี (ภาษาบาลี)
ม. อ. (ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	มัชฌิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก (ภาษาไทย)
ลํ.ส. (บาลี)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวคฺคปาลี (ภาษาบาลี)
ลํ. ส.(ไทย)	=	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	สคาถวรรค (ภาษาไทย)

ลั.ม. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวคฺคปาติ (ภาษาบาลี)
ลั.ม.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	สังยุตตนิกาย	มหาวารวรรค (ภาษาไทย)
อง.เอกก. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง. เอกก. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	เอกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ทุก. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง. ทุก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ทุกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ติก. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง. ติก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ติกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.จตุกก. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
อง. จตุกก.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	อังกุตตรนิกาย	จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
อง.ปญจก. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	อังกุตตรนิกาย	ปญจกนิปาตปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ขุ. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ขุททกปาฐปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	ธมฺมปทปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ธ. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	ธรรมบท (ภาษาไทย)
ขุ.ม. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทฺเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.ม. (ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	มหานิทเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จู. (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตฺเทศปาติ (ภาษาบาลี)
ขุ.จู.(ไทย) =	สุตตันตปิฎก	ขุททกนิกาย	จูฬนิตเทศ (ภาษาไทย)
ขุ.จริยา (บาลี) =	สุตตนต์ปิฎก	ขุททกนิกาย	จริยาปิฎกปาติ (ภาษาบาลี)

๒. อรรถกถาพระสุตตันตปิฎก

ขุ.ป.อ. (บาลี) =	ขุททกนิกาย	สทฺธมฺมปฺปกาสินี	ปฏิสมฺภิทามคฺคอกฺกุฎฺฐกถา (ภาษาบาลี)
------------------	------------	------------------	--------------------------------------

๓. ฎีกาปกรณ์วิเสส

วิสุทฺธิ.จูฬฎีกา.(บาลี) =	วิสุทฺธิมคฺคจูฬฎีกา (ภาษาบาลี)
วิสุทฺธิ. จูฬฎีกา. (ไทย) =	วิสุทฺธิมรรคจูฬฎีกา (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ภาคอีสานมีศิลปวัฒนธรรมสั่งสมมาตั้งแต่บรรพกาล วัฒนธรรมที่น่าสนใจอย่างหนึ่งคือ วัฒนธรรมทางภาษา มนุษย์สร้างภาษาขึ้นมาโดยการเปล่งเสียงพูดที่มีความหมายกำหนดขึ้น เพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการติดต่อสื่อสาร (Communication) ภาษาเป็นเครื่องแสดงออกซึ่งความคิดและความรู้สึก ตลอดจนใช้ในการถ่ายทอดความรู้สึกนึกคิดจากคนหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง จากยุคสมัยหนึ่งสู่อีกยุคสมัยหนึ่ง ภาษานอกจากจะเป็นวัฒนธรรมแขนงหนึ่งแล้ว ยังเป็นสิ่งเสริมสร้างและสืบทอดวัฒนธรรมอีกด้วย °

ชาวอีสานนอกจากจะมุ่งใช้ภาษาในการสื่อสารซึ่งกันและกันแล้ว ยังรู้จักเลือกใช้ภาษาให้เหมาะสมกับบุคคล สถานการณ์ หรือกาลเทศะต่าง ๆ กัน ตลอดจนรู้จักปรุงแต่งศิลปะการใช้ภาษาให้มีความไพเราะสละสลวยงดงามยิ่ง ๆ ขึ้น ความรู้ความคิดหรือข้อมูลทางศิลปวัฒนธรรม ที่แสดงออกทางภาษา ที่ปรากฏในรูปของวรรณกรรมมุขปาฐะ (Oral Literature) ได้แก่ วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยการบอกเล่าหรือขับร้อง และวรรณกรรมลายลักษณ์ (Written Literature) ได้แก่วรรณกรรมที่ถ่ายทอดโดยการจารึกไว้เป็นลายลักษณ์อักษร

วรรณกรรมมุขปาฐะและวรรณกรรมลายลักษณ์ มีปรากฏอยู่เป็นจำนวนมาก และมีรูปแบบที่หลากหลาย แสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมซึ่งเกี่ยวพันและแนบแน่นอยู่กับวิถีชีวิตของคนเรามาช้านาน วรรณกรรมมุขปาฐะที่สำคัญอย่างหนึ่งของชาวอีสาน ก็คือ ผญา

ลักษณะสำนวนพูดแบบผญาจะมีลักษณะเด่นอยู่ ๒ ประการคือ เป็นคำพูดหลักแหลมได้สาระ และแสดงให้เห็นสติปัญญาของผู้พูด ตัวอย่างเช่น

° บุญเกิด พิมพ์วรรณชากุล, ผญาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนล้านช้าง, (ขอนแก่น : คลังนาภาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑.

“ สิบเบี้ยอยู่ปากน้ำอย่าฟ้าวว่าคนิงหา สองสิ่งมามีให้ฮีบกำมาเมียน ”^๒

ซึ่งตรงกับสุภาษิตภาคกลางว่า “ สิบเบี้ยใกล้มือกว่า ” ญาที่มีสาระคติมากที่สุดคือ ญาสุภาษิต โดยมีจุดมุ่งหมายในการพูด เพื่อสั่งสอนให้ข้อคิดคติเตือนใจ ให้มีความไพเราะงดงาม มีคุณค่าทางวรรณศิลป์ประกอบด้วยเสียงสัมผัสสระและพยัญชนะ หรือเล่นเสียงวรรณยุกต์

นอกจากนั้น ยังใช้การอุปมาอุปไมย เปรียบเทียบให้เกิดภาพพจน์ และความเข้าใจความหมายได้ชัดเจน

ตัวอย่างที่ ๒ เช่น “ เชื้อชาติจ้องคั่นก่องกะยังหุบ บาดห้าซาดาลุบ หลุบลงคือจ้อง ยามเมื่อซาดาจั้นขวางคือขนกะยังล่อง คาคล็ดลุ่มหุ่มหญ่ากะบ่ฟัง ”^๓ ซึ่งเป็นความเปรียบเทียบกับชะตาของมนุษย์ ยามตกต่ำเหมือนร่มที่ไม่กาง ยามชะตาจั้นก็ไม่มื่ออะไรมาขวางได้ ส่วนญาบางบทจะเป็นการเปรียบเทียบและแฝงคติสอนใจที่ลึกซึ้งไว้

ตัวอย่างที่ ๓ เช่น “ เจ้าผู้ผักอีตุ้ตตี้ต้นตำใบคก กกบ่ทันฝิ่งแน่นสั่งมาจีมดอก ฮากบ่ทันหยั่งพื้นสั่งมาปี่นงใบ ”^๔ ซึ่งเป็นการกล่าวถึง ต้นแมงลักที่ต้นเล็ก ๆ รากยังไม่แน่น แต่คว่นผลิดอกผลิบานเสียก่อน ความหมายที่แฝงอยู่ก็คือการทำอะไรก่อนที่จะถึงวัยอันสมควร นั้นไม่ดี เช่น อยู่ในวัยเด็กยังไม่สมควรแต่งงานก่อนวัยอันสมควร

ญา บางชนิดเป็นถ้อยคำสำนวนเป็นปริศนาอันไพเราะคมคาย มีความลึกซึ้งกินใจ เป็นกลอนพื้นบ้านอีสานที่นิยมพูดในโอกาสพิเศษ โอกาสต่าง ๆ เช่น ญาปริศนา เมื่อฟังแล้วก็สามารถนำไปตีความเป็นคติสอนใจได้

ตัวอย่างที่ ๔ เช่น “ ฟานไปกินหมากขามป้อมไปคาคอมั่ง มั่งบจีสามมือกระต่ายตาย กระต่ายตายแล้ว จอนฟอนผัดเลยเนา จอนฟอนเนาแล้ว เหนอฮัมพัดเนานำ ”^๕

ความหมายว่า เมื่อคนหนึ่งทำแต่ผลกรรมไปตกแก่อีกคนหนึ่ง เช่น ลูกประพุดตีชั่วพ่อแม่ต้องพลอยเดือดร้อนไปด้วย ญาบางบทกล่าวแสดงทัศนคติอย่างใดอย่างหนึ่งด้วยถ้อยคำอันไพเราะและคมคาย และมีทั้งญาคำสั่งสอน

^๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๒.

^๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๖.

^๕ ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายญา ๑, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๖), หน้า ๑๔๕.

คำเตือนมากมาย โดยในสังคมชาวพุทธปัจจุบันมีการนำเอาผลญาไปใช้ ในการอบรมสั่งสอน สาธุชนทั่วไป เพราะผลญาภาษิตมีเนื้อหากว้างขวางทั้งฝ่ายคติโลกและศีลธรรม พระสงฆ์ที่เป็นพระนักเทศน์ที่มีชื่อเสียง จะนำเอาผลญาสอดแทรกการอบรมประชาชน โดยใช้หลักแบบเทศนาโวหาร สาธกโวหาร เพื่อโน้มน้าวจิตใจของผู้ฟังให้เกิดจิตสำนึก สร้างศรัทธาให้มุ่งมั่นในกุศลธรรม ผู้ฟังจะเกิดความชื่นชอบในตัวผู้พูด และมีความรู้สึกกกลมกลืนเป็นหมู่คณะเดียวกัน เพราะผลญามีลีลาโวหารเป็นที่นิยมในท้องถิ่น พระสงฆ์มีหน้าที่ในการเผยแผ่ธรรมแก่ประชาชน ให้รู้ถึงบุญ และบาป โดยผ่านผลญา

ดังนั้น ผลญาในปัจจุบันเป็นภาพสะท้อนแก่สังคมอย่างหนึ่ง ทั้งในทางที่เป็นประโยชน์และในทางที่เป็นปัญหา ที่เป็นประโยชน์เพราะเป็นสิ่งที่มีความค่า มีแนวคิดเชิงศีลธรรมแฝงอยู่มาก และที่ว่าเป็นปัญหานั้นเพราะยากแก่การที่จะจดจำ การนำไปถ่ายทอดและอธิบายความหมาย เพราะต้องอาศัยการตีความในถ้อยคำซึ่งซ่อนหลักธรรมคำสอนไว้ เพราะฉะนั้นผู้มีความสามารถนำผลญาไปใช้ให้เป็นประโยชน์แก่สังคมนั้นมีน้อย

ผู้วิจัย จึงมีความสนใจที่จะศึกษาอิทธิพลของบทผลญา ซึ่งมีบทบาทต่อการเผยแผ่หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา และเทคนิควิธีการถ่ายทอดธรรมะผ่านผลญาในเชิงจริยธรรมสู่ประชาชนของพระธรรมกถึกว่าท่านเหล่านั้นมีเทคนิควิธีการใช้สอนอย่างไร

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาความหมายและลักษณะของผลญา
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเชิงจริยธรรมในผลญา
- ๑.๒.๓ เพื่อศึกษาการวิเคราะห์ผลญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน

๑.๓ คำจำกัดความที่ใช้ในการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ มีศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย และคำจำกัดความ ดังนี้

การเทศน์สอน หมายถึง การแสดงธรรม การเทศนา การบรรยายธรรม
ผล หมายถึง ปัญญา หรือ ปรัชญา เป็นคำภายิตที่มีความหมายลึกซึ้ง
จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่ควรปฏิบัติอันเป็นคำสอนทางพระพุทธศาสนา
การประยุกต์ หมายถึง การนำบทผลมาเสริมในการเทศน์สอน

๑.๔ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อกำหนดเป็นกรอบแนวคิด ใน
การศึกษา ดังนี้

นิตยา ภักดีบัณฑิต ได้ศึกษาเรื่อง **ผลภายิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์** ผล
การศึกษาพบว่า ที่มาของผลภายิต มาจากแหล่งต่าง ๆ คือธรรมชาติ อาชีพการงาน
ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา วรรณกรรมการเล่น ดนตรี เครื่องใช้ อาหาร และการ
กระทำ ผลภายิตมีคุณค่าต่อสังคมในสมัยก่อนมาก เพราะมีบทบาทในการอบรมสั่งสอน
บุคคลหลายระดับ ซึ่งผู้ที่เชื่อฟัง และปฏิบัติตามจะได้รับความสุข ความสำเร็จ ในด้านการ
งานและการดำเนินชีวิต^๖

พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนนท์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง **ศึกษาจริยธรรมที่**

ปรากฏในล้ากลอน ผลการศึกษาพบว่า จริยธรรมในสังคมอีสานมีอยู่ ๒ ลักษณะ
คือ จริยธรรมด้านจารีตและจริยธรรมด้านหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนา ชาวอีสานนับถือ
พระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน คำสอนที่ปรากฏในล้ากลอนเป็นคำสอนในระดับโลกิยะ ซึ่ง
เป็นรากฐานจริยธรรมที่เกี่ยวกับการดำเนินชีวิต และเป็นกลไกในการจัดระเบียบสังคม คำ
สอนที่ได้รับการเสนอซ้ำบ่อยที่สุด คือ คำสอนในเรื่องบุญกรรม^๗

ปรีชา พิณทอง ได้รวบรวมบทผลต่าง ๆ พร้อมกับความหมายไว้ในหนังสือ
ไขภายิตโบราณอีสาน ว่า คำพูดของนักปราชญ์โบราณอีสานเฉพาะที่เป็นภายิตล้วน ๆ ไม่มี

---

^๖ นิตยา ภักดีบัณฑิต, “ผลภายิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหา
บัณฑิต, (มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๒).

^๗ พระมหาประหยัด ปัญญาโร (สุนนท์), “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”, วิทยานิพนธ์ปริญญา
พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔).

ในหนังสือผูกหนังสือมัดของอีสาน จะมีก็แต่ที่ปากคำของครูบาอาจารย์หรือผู้เฒ่าผู้แก่ เมื่อเวลาท่านอบรมสั่งสอนลูกหลานของท่าน ท่านมักจะยกคำพูดชนิดนั้นขึ้นมาตั้งแล้วสาธกยกนิทานมาประกอบ ผู้เป็นลูกหลานของท่านก็จดจำเอาภาษิตนั้นนำมาเล่าสืบต่อกันมา ท่านได้จัดหมวดหมู่ไว้ทั้งสิ้น ๑๑ หมวด^๔

บุญส่ง สิ้นธุ์นอก ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรมท้องถิ่นชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ พบว่า จริยธรรมชาวบ้านที่เกี่ยวข้องกับคำสอนเรื่อง บุญ – บาป ที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นอีสานนั้น ได้รับอิทธิพลจากพระพุทธศาสนา คือ มีความเชื่อว่าผลบุญและบาปในอดีตส่งผลกระทบต่อปัจจุบัน และปัจจุบันก็เป็นสถานที่ ที่คนเราจะต้องสะสมเสบียง คือ บุญเพื่อจะได้ส่งผลกระทบต่อที่ดีในอนาคต ความเชื่อดังกล่าวนี้ แสดงให้เห็นว่า อนาคตของเราจะดีหรือไม่นั้นขึ้นอยู่กับกระทำของเราเอง กวีได้พยายามนำเอาความเชื่อเรื่องบุญ – บาป มาใช้ประโยชน์ในแง่ของสังคม เช่น ความสงบเรียบร้อย การอนุรักษ์ธรรมชาติ เป็นต้น^๕

รศ.อุดม บัวศรี ได้รวบรวมผลเอาไว้ในหนังสือ **ผญาล้อมปรัชญาชีวิตชาวอีสาน** ว่า การจะเข้าใจผญาล้อมของอีสานได้ถูกต้องนั้น ไม่ใช่เรื่องง่ายเท่าใดนัก แต่ก็ไม่ยากเกินไปขนาดต้องเกิดเป็นชาวอีสาน เพียงแต่ศึกษาวัฒนธรรมประเพณี และวิถีชีวิตเขาอย่างยุติธรรมและให้เกียรติก็พอจะเข้าใจได้ การตีความหมายตามคำพูด อาจได้ความสนุกสนานหรือขำขัน แต่จะไม่ได้เนื้อหาของความคิด หากไม่แปลความหมายออกมาให้ตรงกับ ความหมายที่แท้จริงของผญา^๖

นายอดิสร เพียงเกษ ได้ศึกษาวิจัยหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่อง **บุญ – บาป ที่ปรากฏในผญาอีสาน** ผลจากการศึกษาพบว่า สังคมโบราณอาศัยคำสอนของพระพุทธศาสนาเป็นที่ยึดเหนี่ยว จิตใจ เป็นข้อวัตรปฏิบัติของพุทธศาสนิกชน ให้อยู่ในกรอบประเพณีที่ดีงาม คนอีสานที่เรียนหรือเข้าใจหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา และมีความสามารถในการถ่ายทอดเป็นคำผญาได้ ก็นำคำสั่งสอนนั้นมาผูกเป็นผญา ใช้

^๔ ปรีชา พิณทอง, **ไขภษิตโบราณอีสาน**, (อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๑๒.

^๕ บุญส่ง สิ้นธุ์นอก, “การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏในวรรณกรรมท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (สาขาวิชาศาสนาเปรียบเทียบ : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒).

^๖ รศ. อุดม บัวศรี, **ผญาล้อมปรัชญาของชีวิตอีสาน**, (ขอนแก่น : พระธรรมขันธ์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

อบรมสั่งสอนกุลบุตรกุลธิดา เป็นการถ่ายทอดจากปากต่อปาก จดจำเล่าขานกันมาหรือมีผู้นิยมเรียกกันในเวลาต่อมาว่า “ วรรณกรรมมุขปาฐะ ” คิดว่าด้วยการทำบุญ – บาป ในบทผลบุญอีสานก็เป็นไปตามแนวคำสอนทางพระพุทธศาสนาเป็นหลักสำคัญ และส่วนใหญ่คือ การทำบุญตามแนวแห่งบุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นหลักและในการทำบาปก็อยู่ในขอบเขตของอกุศลกรรมบถ ๑๐ เป็นสำคัญ ที่นอกไปจากนั้น เป็นประเด็นย่อยที่เพิ่มเติมเข้ามา ซึ่งนับเป็นความชาญฉลาดของปราชญ์ชาวอีสาน ที่ประยุกต์เพิ่มให้ใช้ได้ในภาคปฏิบัติ อันแสดงถึงภูมิปัญญาที่น่าสรรเสริญ^{๑๑}

ร้อยโทโชติวุฒิ พลวิเศษ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาตีความผลบุญเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน ผลการศึกษาพบว่า ผลบุญเป็นแนวคิดที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวทางอันควรประพฤติของชาวอีสาน มีพื้นฐานอันเนื่องมาจากระบบจารีต ชาวอีสานมิได้ต้องการความสุขเป็นจุดมุ่งหมายสูงสุดในชีวิต ชาวอีสานยอมลำบากตรากตรำอาจเรียกได้ว่ายอมเป็นทุกข์ เพื่อให้ได้มาซึ่งปัญญาให้แก่ตนเอง ถือได้ว่าปัญญาเป็นส่วนหนึ่งของชีวิต ชาวอีสานต้องแสวงหาความรู้แก่ตนเองตามแนวคิดอันเนื่องมาจากปัญญา โดยการปลูกฝังและ

จดจำ เพราะผลบุญคือ “ปัญญา” เพื่อเป็นแนวทางในการนำไปสู่ความหลุดพ้น โดยพยายามให้ตนเองมีชีวิตที่ดีขึ้น ตามแนวทางของพระพุทธศาสนา^{๑๒}

ในการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัย ได้สรุปเป็นประเด็นหลักๆ ดังต่อไปนี้

๑. วรรณกรรมอีสานมี ๒ ลักษณะ คือ จริยธรรมด้านจารีต และจริยธรรมด้านหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ส่วนใหญ่จะสอนหรือแนะนำให้บุญ และเว้นจากความชั่ว (บาป)

๒. วรรณกรรมที่เกี่ยวกับผลบุญมาจากหลายแหล่ง เช่น ศาสนา อาชีพ ความเชื่อ คณตรี เครื่องใช้ อาหาร เป็นต้นของชาวอีสาน

---

^{๑๑} อติศร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในผลบุญอีสาน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔).

^{๑๒} ร้อยโทโชติวุฒิ พลวิเศษ, “การศึกษาตีความผลบุญเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุกต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๒๑.

๓. ผนวมุ่งสอนให้สังคมอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข มีระเบียบวินัย และทำงานด้วยปัญญาที่ฉลาด รู้เท่าทันมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแรงกระตุ้นให้ปฏิบัติตาม และประยุกต์หลักพุทธธรรมเข้าไปเสริมอีกแรงหนึ่งด้วย

๔. ผนวเป็นเครื่องบ่งบอกถึงวิถีชีวิต การดำรงชีพของชาวอีสานอย่างเด่นชัดในอดีตมาจนถึงปัจจุบัน เช่น สอนเรื่องการกิน ความสุขความทุกข์ การคบเพื่อน การศึกษา เป็นต้น

ส่วนในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัย มุ่งศึกษาถึงความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับผนวนอกจากนั้น ก็มุ่งศึกษาจริยธรรมที่ปรากฏในผนว และแนวคิดเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้เทศนาสั่งสอนประชาชนชาวอีสาน ว่ามีผลสัมฤทธิ์มากน้อยเพียงใด ที่ควรจะปรับปรุงผนวหรือประยุกต์ผนวใดในการแสดงธรรม เพื่อดึงดูดความศรัทธา และให้เกิดประโยชน์มากที่สุดแก่กลุ่มผู้นิยมฟังเทศนาที่มีแทรกด้วยบทผนวโดยพระสงฆ์ผู้รู้จริงทางพระพุทธศาสนาสืบไป

๑.๕ ขอบเขตในการวิจัย

การศึกษารุ่นนี้ มุ่งศึกษาผนวก้อมและผนวเครือเป็นหลัก โดยได้ศึกษาจากเอกสาร และการสัมภาษณ์พระสงฆ์และชาวบ้าน ในเขตจังหวัดขอนแก่น และจังหวัดอุดรธานี แล้วคัดเลือกประชากรในการศึกษา ดังนี้

- (๑) พระราชกิตติรังษี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น วัดธาตุพระอารามหลวง
- (๒) พระสงฆ์ที่มีความรู้เรื่องผนวและประยุกต์เทศนาได้ ในเขตจังหวัดขอนแก่น

๓ รูป

- (๓) พระสงฆ์ที่มีความรู้เรื่องผนวและประยุกต์เทศนาได้ ในเขตจังหวัดอุดรธานี

๓ รูป

- (๔) ตัวแทนของหมู่บ้าน ๕ หมู่บ้าน ๆ ละ ๑๐ คน

โดยแยกเป็นจังหวัดขอนแก่น ๓ หมู่บ้าน (๓๐ คน) จังหวัดอุดรธานี ๒ หมู่บ้าน (จำนวน ๒๐ คน) รวมกลุ่มเป้าหมายจำนวน ๕ หมู่บ้าน (จำนวน ๕๐ คน) รวมประชาชนที่ศึกษาทั้งสิ้น ๕๗ รูป/คน

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

๑.๖.๑ การรวบรวมและจัดทำข้อมูล

การศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาจากเอกสารเกี่ยวกับผลมาจากแหล่งต่าง ๆ และสัมภาษณ์ตัวแทนพระสงฆ์ และชาวบ้านที่มีความรู้ในเรื่องผลา โดยมามีวิธีการดังนี้

๑. รวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องกับผลาแล้วจัดหมวดหมู่ผลาที่มีความสัมพันธ์กับจริยธรรม

๒. สัมภาษณ์พระสงฆ์ที่นำบทผลาประยุกต์กับจริยธรรมในการเทศน์สอนประชาชนและเทคนิคต่าง ๆ

๓. สัมภาษณ์ประชาชนในหมู่บ้านที่พระสงฆ์ไปเทศน์ ๕๐ คน ใน ๕ หมู่บ้าน

(๑) จัดหมวดหมู่ผลาที่พระสงฆ์นำไปแสดงในงานต่าง ๆ ให้เป็นระบบ

(๒) สรุปผลของการศึกษา รวบรวมและนำเสนอผลการวิจัย

๑.๖.๒ เครื่องมือที่ใช้เก็บข้อมูล

(๑) แบบสัมภาษณ์

(๒) เครื่องบันทึกเสียง

(๓) กล้องถ่ายภาพ

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงความหมายและลักษณะของผลา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบถึงแนวคิดเชิงจริยธรรมในผลา

๑.๗.๓ ทำให้ทราบถึงการวิเคราะห์ผลาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน

บทที่ ๒

ความหมายและลักษณะของผญา

ในบทนี้ ได้ศึกษาถึงความหมายและลักษณะของผญา เพื่อจะนำไปสู่การตอบปัญหา ว่าทำไม “ผญา” จึงมีลักษณะเป็นถ้อยคำที่แสดงออกถึงความลุ่มลึก มีคติสอนใจ เป็นปรัชญาในการดำรงชีวิต แฝงคุณค่าทางจริยธรรม และแสดงออกถึงความฉลาดของผู้พูด

๒.๑ ความหมายของผญา

ผญา เป็นคำนาม แปลว่า ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นภายิตที่มีความหมายอยู่ในเชิงเปรียบเทียบ ประกอบไปด้วยถ้อยคำอันหลักแหลมลึกซึ้ง คำกลอนผญา อาจจะเป็นกลอนพื้นบ้าน หนุ่มสาวพูดเกี่ยวพาราสีในการแสดงความรัก แต่ไม่ว่ากันตรง ๆ เป็นเพียงพูดเลียบเคียง กระทบกระเทียบเปรียบเปรยกัน และอาจว่าเป็นกลอนสดก็มี^๑

ผญา หมายถึง คำพูดของนักปราชญ์ถิ่นอีสาน โบราณและเป็นภาษาที่มีอายุพอสมควร

ผญา เป็นคำที่ถ่ายทอดมาจากคำว่า “ปัญญา” และ “ปรัชญา” ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา นักปราชญ์โบราณอีสานท่านเปลี่ยนจากคำเดิมคือ ปัญญา แปลว่า ความรอบรู้ ดังนั้น คำว่า ผญา ก็คงมีความหมายเช่นเดียวกันหรือใกล้เคียงกัน^๒

---

^๑ จารุบุตร เรื่องสุวรรณ, ของดีอีสาน, (กรุงเทพมหานคร : กองวัฒนธรรม กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, ๒๕๒๐), หน้า ๕๘.

^๒ อุดม บัวศรี, ผญาถ่อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน, (ขอนแก่น : พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๐), หน้า ๕๕.

ผญา ตามพจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง ฉบับปณิธาน สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ) ให้ความหมายว่า ผญา (ผะหญา) เป็นคำนาม หมายถึง ปัญญา ปรัชญา ความฉลาด คำพูดที่เป็นภาษิตมีความหมายลึกซึ้งในเชิงเปรียบเทียบ^๓

ผญา ที่หมายถึง “ปัญญา” หรือ “ปรัชญา” หากนำมาพิจารณาความหมาย ผญา ตามหลักแห่งนิรุกติศาสตร์ ผญาตรงกับคำว่า “ปรัชญา” ในภาษาสันสกฤต และคำว่า “ปัญญา” ในภาษาบาลี เนื่องจากภาษาถิ่นอีสานใช้ตัว ผ แทน ปร และ ปล เช่นคำว่า

ผีเปรต	ใ้ออกเสียงเป็น	ผีเผด
ปราบ	ใ้ออกเสียงเป็น	ผาบ
ประโยชน์	ใ้ออกเสียงเป็น	ผะโยชน์
ประเทศ	ใ้ออกเสียงเป็น	ผะเทศ
โปรด	ใ้ออกเสียงเป็น	โผด
ผิดแปลก	ใ้ออกเสียงเป็น	ผิดแพก
เปลี่ยน	ใ้ออกเสียงเป็น	เผี่ยน
ปราสาท	ใ้ออกเสียงเป็น	ผาสาด

ผญา จึงแปลว่าปัญญา หรือความรู้ ดังคำกล่าว “ มีเงินเต็มพา บ่ท้อมีผญาเต็มปูม” หมายถึง มีเงินเต็มภาชนะไม่เท่ามีความรอบรู้ในวิชาการ^๔

ผญา หมายถึงคำพูดที่เป็นภาษิต มีความหมายลึกซึ้ง มีความไพเราะกินใจ คำนี้หมายความว่า ปัญญาในภาษาบาลี หรือปรัชญาในภาษาสันสกฤต ถ้าเป็นคำหรือข้อความที่ไม่แยกสายแต่สัมพันธ์ซึ่ง เป็นคติเรียกว่า “โดงโตย” ซึ่งตรงกับคำว่า “สำนวน” ในภาษาไทย บางแห่งในคำอีสาน เรียกว่า “ขบช่วง” หรือ “วาดเว้า” เช่น คำพูดเกี่ยวพาราสิของหนุ่มสาวชาวอีสานสมัยก่อน แต่บางที่ก็มักเรียกรวม ๆ กันว่า ผญา ไปเลย เพราะจะแยกจากกันให้เด็ดขาดก็ยากเต็มที ผญาจึงหมายถึงข้อความสั้น ๆ ที่มีเสียงคล้องจองกันอย่างไพเราะแฝงแง่คิดทางคติโลก คติธรรม^๕

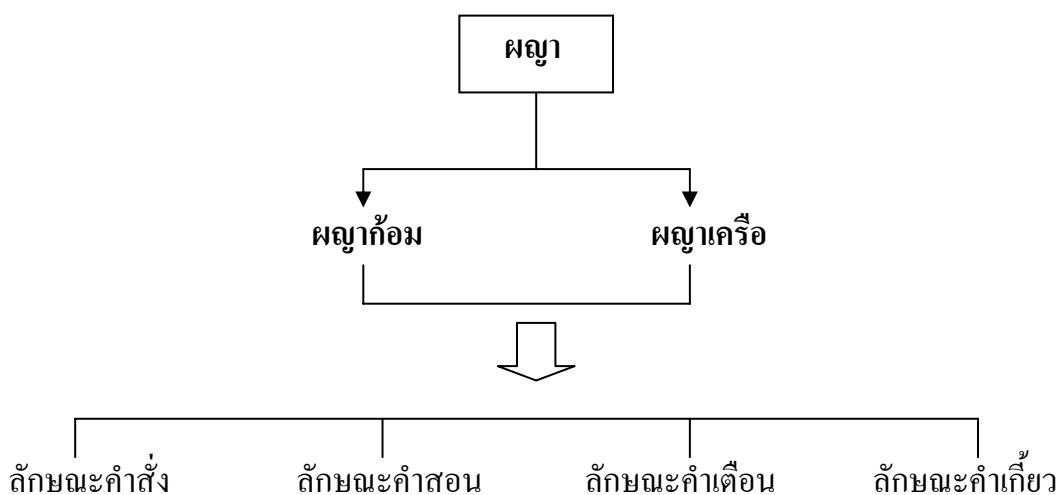
^๓ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ติสฺสมหาเถระ), พจนานุกรมภาคอีสาน-ภาคกลาง, (กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิชย์, ๒๕๑๕), หน้า ๒๗๑.

^๔ จารุวรรณ ธรรมวัตร, ผญาบทกวีของชาวอีสาน, (มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, ๒๕๒๓), หน้า ๑.

^๕ พรชัย ศรีสารคาม, ผญาอีสาน, (มหาสารคาม : ม.ป.พ., ๒๕๒๒), หน้า ๑.

ฉะนั้น จึงกล่าวได้ว่า ผญา คือ ถ้อยคำอันเป็นคำพูดของบรรดานักปราชญ์และบัณฑิตชาวอีสานแต่โบราณ ซึ่งท่านได้กลั่นกรองรจนานาและสั่งสมไว้ เป็นภูมิปัญญาที่เกิดจากความคิด ความฉลาด ที่ใช้ในการอบรม สั่งสอน แนะนำ ตักเตือน โดยผ่านผู้หลักผู้ใหญ่ ครู อาจารย์ พระสงฆ์ นำมาอบรมสั่งสอนลูกหลาน ลูกศิษย์ และบุคคลทั่วไป ตลอดจนหนุ่มสาวใช้เกี่ยวพาราสีกัน ทั้งนี้ ก็เพื่อผลต่อการศึกษา เศรษฐกิจ ศาสนา วัฒนธรรม ตลอดจนการแสดงสังขธรรมในชีวิตจริงของคนอีสาน^๖

แผนภูมิแสดงประเภทและลักษณะของผญาแต่ละจำพวก

เมื่อพิจารณาจากแผนภูมิก้างบนนั้น จะเห็นว่า ผญาแบ่งออกเป็น ๒ จำพวก และแต่ละจำพวกก็ยังแบ่งออกเป็น ๔ ประเภทย่อยได้อีก

๒.๒ ลักษณะของผญา

ลักษณะของผญานั้น มีลักษณะเป็นถ้อยคำที่ไพเราะ น่าฟัง รื่นหู ต่างจากคำพูดธรรมดาที่ใช้กันอยู่ทั่วไป สมัยโบราณจะใช้คำผญาเพื่อสั่งสอน เช่น พ่อแม่สอนลูกหลาน

^๖ รศ. อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, (ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๓๖.

ผู้ใหญ่สอนผู้น้อย ครูอาจารย์สอนลูกศิษย์ มักจะยกคำผญาขึ้นมาสอนเพื่อให้คำมีน้ำหนักตลอดจนพระสงฆ์ก็ยังใช้ผญาในการเทศน์แทรกเสริมพุทธธรรมสอนชาวบ้าน เพื่อให้คำที่ใช้ นั้นคุ้นหูใกล้ชิดกับผู้ฟัง และอำนวยประโยชน์ต่อผู้ฟังยิ่งขึ้น

ดังนั้น ลักษณะผญาที่ใช้ในงานวิจัยนี้ จัดออกเป็น ๒ ลักษณะใหญ่ ๆ ในการศึกษา คือ (๑) ผญาล้อม และ (๒) ผญาเครือ ศึกษาในเชิงที่เป็นคำสั่ง คำสอน คำเตือน ปรีศนาภษิต และการเกี่ยวพาราตี ดังต่อไปนี้

๒.๒.๑ ผญาล้อม

ผญาที่เป็นบทสั้น ๆ ผญารูปแบบนี้ ส่วนใหญ่เป็นคำภษิต จะมีความหมายในตัวเอง มีความยาวประมาณ ๒-๓ บาท ผู้วิจัย ได้จัดผญารูปแบบนี้ ซึ่งมีเนื้อความในเชิงคำสั่ง คำสอน คำเตือน และการเกี่ยวพาราตี ดังนี้

๑. ผญาล้อมที่เป็นลักษณะคำสั่ง

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “บุญให้หาบ บาปให้หิ้ว”^{๑)}

ความหมาย : บุญเป็นของดี ทำเอาให้มาก เหมือนว่าให้หาบเอา ส่วนบาปเป็นของไม่ดี หากจำเป็นต้องทำ ให้ทำแต่น้อยนิด แค่มือย่ำถึงกับหาบ

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “ตื่นแต่เด็ก ไปเลิกแต่หนุ่ม”^{๒)}

ความหมาย : คนอีสานสอนลูกหลานให้ตื่นแต่เข้าไปทำอะไรทำนา และให้เรียนวิชาหาความรู้ตอนที่ยังหนุ่มแน่น (คำศัพท์ “เด็ก” หมายถึง เวลาเด็ก “เลิก” หมายถึง ศึกษา)

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “นอนสูงให้นอนควม นอนต่ำให้นอนหงาย”^{๓)}

ความหมาย : คนที่มีปัญญาต้องมีสติรอบคอบอยู่ตลอดเวลา แม้กระทั่งเข้านอนก็ต้องมีหลักเกณฑ์ คือถ้านอนเรือนสูง ๆ ให้นอนคว่ำจะได้มองเห็นศัตรู มองเห็นสิ่งอันตราย สัตว์ที่จะมาทำร้าย ถ้านอนพื้นชั้นล่างก็ให้ดูเพดาน ดูหลังคาว่าจะมีสัตว์อะไรจะทำอันตรายได้บ้าง สรุปก็คือไม่ให้ประมาทนั่นเอง (คำศัพท์ “ควม” หมายถึง คว่ำ)

^{๑)} อุดม บัวศรี, ผญาล้อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน, หน้า ๑๗.

^{๒)} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๓)} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

(๔) ตัวอย่างที่ ๔ “ไปให้ลา มาให้คอบ”^{๑๐}

ความหมาย : คนผู้มีมารยาท จะไปไหนมาไหนต้องบอกเวลา แจ้งพ่อแม่หรือเพื่อนฝูงที่อยู่ด้วยว่าไปอะไรที่ไหน โดยเฉพาะบุตรธิดา ศิษย์ต้องบอกพ่อแม่ และต้องแจ้งครูอาจารย์ที่เราอาศัยอยู่ด้วยให้รู้เรื่อง (คำศัพท์ “คอบ” หมายถึง บอกกล่าวให้ทราบเรื่อง)

๒. ผนวก้อมที่เป็นลักษณะคำสอน

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “ฟ้าวบวช ฟ้าวสิก ฟ้าวเอาเมีย ฟ้าวป่า”^{๑๑}

ความหมาย : คนเราจะทำอะไรให้รีบ ๆ ทำตั้งแต่ยังหนุ่ม เมื่ออายุมากแล้วจะลำบากต่อการดำรงชีวิต(คำศัพท์ “ฟ้าว” หมายถึง รีบ “สิก” หมายถึง ลาสิกขาบท)

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “เฮ้บุญเอาหน้า ภาวนาหาลาภ”^{๑๒}

ความหมาย : การทำบุญที่ไม่จริงใจ แต่หวังเอาหน้าเอาตา ส่วนการทำสมาธิภาวนาก็เช่นกัน ไม่หวังเพื่อลดกิเลส แต่หวังลาภสักการะนั้น เป็นสิ่งไม่ดีไม่ควรปฏิบัติ

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “กินข้าวโต โสความเพ็น”^{๑๓}

ความหมาย: กินข้าวตนเอง อยู่บ้านตนเอง แต่กลับไปพูดนินทาแต่คนอื่นนั้นไม่ดี (คำศัพท์ “โต” หมายถึง ตนเอง “โส” หมายถึง พูด นินทา)

(๔) ตัวอย่างที่ ๔ “น้ำเย็นปลาซ่อน น้ำร้อนปลาหนี”^{๑๔}

ความหมาย : ปลาจะมารวมกันอยู่ที่น้ำเย็น ส่วนน้ำร้อนปลาจะหนี เปรียบได้กับคนมีจิตเมตตากรุณา มีแต่คนรัก คนชอบ คนนับถือ ส่วนคนที่มีจิตมุทะลุคุดันคนไม่ชอบไม่นับถือ (คำศัพท์ “ซ่อน” หมายถึง รวมกัน “ร้อน” หมายถึง ร้อน)

๓. ผนวก้อมที่เป็นลักษณะคำเตือน

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “อย่าหาบข้างซาแมว”^{๑๕}

---

^{๑๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๑๑} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยผญา, (มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๓๖), หน้า ๑๓ (อัคนา).

^{๑๒} อุดม บัวศรี, ผนวก้อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน, หน้า ๕๕.

^{๑๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑.

^{๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๘.

ความหมาย : การหาบสิ่งของที่มีน้ำหนักต่างกัน จะทำให้การทรงตัวไม่ดีแพ้กำลัง
ของตน หรือการทำอะไรที่ไม่เหมาะสมกับสภาพตัวเองจะทำให้ลำบาก (คำศัพท์ “ซ้าง”
หมายถึง ซ้าง “ซา” หมายถึง เสมอกัน, คู่กัน, ของที่อยู่คนละข้าง)

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “อย่าผ่านป่าให้เสียกลัว”^{๑๖}

ความหมาย : อย่าทำอะไรที่ประชิดประชันกัน เพราะมันเสี่ยง เหตุการณ์จริงอาจ
เกิดขึ้นได้เช่นกัน เช่น กินยาพิษประชิด ผูกคอตายประชิด

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “อย่าหาบขึ้นส่งเสีย”^{๑๗}

ความหมาย : เกิดเป็นคนต้องให้รู้จักของคน อย่าเชื่ออะไรง่าย ๆ เพราะอาจจะ
ถูกหลอกหลวงได้ คนที่ชอบจะได้มักจะทำท่าไม่ยอมได้ แต่จะฉวยโอกาสเมื่อผลอ ต้องดูใจ
เขาให้ดี (คำศัพท์ “ขึ้น” หมายถึง เนื้อ)

(๔) ตัวอย่างที่ ๔ “ความสู้้น้อย อย่าผ่านคองเมือง”^{๑๘}

ความหมาย : คนที่มีความรู้่น้อยมีประสบการณ์น้อย ไม่สมควรที่จะไปปกครอง
บ้านเมือง เพราะอาจไม่สามารถปกครองไพร่ฟ้าให้อยู่เย็นเป็นสุขได้ (คำศัพท์ “ความสู้”
หมายถึง ความรู้ “คองเมือง” หมายถึง การปกครองบ้านเมือง)

๔. ผนวก้อมที่เป็นลักษณะคำเกี่ยวพาราสี

(๑) ตัวอย่างที่ ๑ “ปากหวานจั่งน้ำอ้อย ในส้มจั่งหมากนาว”^{๑๙}

ความหมาย: เข้ากับสำนวนภาคกลางว่า “ปากหวานก้นเปรี้ยว”

(๒) ตัวอย่างที่ ๒ “ต้นไม้ใหญ่มีผี สาวผู้คีมีซู้”^{๒๐}

ความหมาย : ต้นไม้ใหญ่ ๆ คนมักเชื่อว่ามีผีเสมอ หญิงสาวที่มีความงาม ก็ต้องมี
คนจีบหรือหมายปองอยู่เสมอ (คำศัพท์ “ผู้คี” หมายถึง คนสวย ,สวย “ซู้” หมายถึง คู่รัก)

---

^{๑๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๗.

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๒.

^{๑๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

^{๑๘} สวิง บุญเจิม, ปุสสอนหลาน หลานสอนปู่, (อุบลราชธานี: สำนักพิมพ์มรดกอีสาน, ม.ป.ป.),
หน้า ๓๓.

^{๑๙} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๒๓๘.

^{๒๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓๘.

(๓) ตัวอย่างที่ ๓ “ตกกะเทินได้จ้า ครั้นบ่จำอย่าถอด”^{๒๑}

ความหมาย: ถ้างัดมือกระทำแล้ว ไม่สำเร็จอย่าหยุด (คำศัพท์ “ตกกะเทิน” หมายถึง ไหน ๆ ก็ทำไปแล้ว “บ่จำ” หมายถึง ไม่ถึงที่สุด)

(๔) ตัวอย่างที่ ๔ “อายุครุบู้ อายุซู้บ่ได้นอนนำ”^{๒๒}

ความหมาย : อายุครุไม่รู้วิชา ถ้าอายุซู้ก็ไม่ได้นอนด้วย เป็นการสอนให้รู้จักกล้าหาญต่อสู้ กล้ากระทำ (คำศัพท์ “ซู้” หมายถึง ความรู้ “ซู้” หมายถึง คู่รัก)

๒.๒.๒ ผญาเครือ

ผญา ซึ่งมีความยาว ใช้ในการสื่อสาร มีใจความอย่างต่อเนื่องตั้งแต่สองบาทขึ้นไป ผญารูปแบบนี้จะพบในผญาคำสอนและผญาเกี่ยวเป็นส่วนใหญ่ มีการนำมาเกี่ยวพาราสิกันระหว่างหญิงกับชาย เป็นต้นว่า เรื่องที่พูดซึ่งเกี่ยวกับการถามข่าว โดยถามถึงบ้าน ที่อยู่ อาศัย พ่อแม่พี่น้องจำนวนเท่าไร และถามถึงสถานภาพส่วนตัวว่า ยังโสดอยู่หรือมีครอบครัวแล้ว อะไรทำนองนี้ ต่อจากนั้นจึงเป็นเรื่องของผญาเกี่ยว เหล่านั้น อาจกล่าวกันสด ๆ ตามสถานการณ์ขณะนั้น โดยในแง่ของเรื่องราวที่พรรณนาต่อกันหลายๆ บท แทรกเข้ามาเป็นตอน ๆ คลุกเคล้ากันไป แต่มีกระแสความเป็นอันเดียวกัน จึงเรียกว่า “ผญาเครือ”^{๒๓}

ในงานวิจัยนี้ ผู้วิจัย ได้จัดเฉพาะผญาเครือที่มีความหมายในเชิง คำสั่ง คำสอน คำเตือน และผญาเกี่ยว ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ผญาเครือที่มีลักษณะคำสั่ง

ตัวอย่างที่ ๑ “จ้วงกินเบืออย่าไว้ใจในเฮือน คนใจเบือนอย่าเอาเป็นหมู่”^{๒๔}

ความหมาย: ของมีพิษที่กินเบือเมา อย่าเก็บไว้ในบ้าน คนใดใจคอคอยาคบหาเป็นเพื่อน (คำศัพท์ “จ้วง” หมายถึง ยาเบือ “เบือน” หมายถึง ใจบิดเบือน)

^{๒๑} อุดม บัวศรี, ผญาภูมิประเพณีชีวิตของชาวอีสาน, หน้า ๕๐.

^{๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๒๓} จิรภัทร แก้วคู่, ภาพยนตร์กลอนอีสาน : ว่าด้วยรูปแบบวรรณกรรมประชาชน, (ขอนแก่น : กลังนานาวิทยา, ๒๕๔๑), หน้า ๖๔.

^{๒๔} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยผญา, หน้า ๒๕.

ตัวอย่างที่ ๒ “อย่าได้คิดกอบกู้ กรรมบาปหนาหนัก ให้เอาบุญเป็นสหายร่วม
มเหินเสียงซ่าน”^{๒๕}

ความหมาย : สอนไม่ให้นำบาปกรรมหนักหนา ให้เอาบุญเป็นเพื่อนในการดำรง
ตน (คำศัพท์ “ร่วม” หมายถึง ร่วม “เหิน” หมายถึง เรือน “เสียง” หมายถึง เคียงข้าง)

ตัวอย่างที่ ๓ “ครั้นได้กินปลาแล้ว อย่าลืมปูปละปล่อย ลงที่ปลาชดข้อ ยังสิ
ได้ป่นปู”^{๒๖}

ความหมาย : เมื่อได้ปลาแล้ว ก็อย่าลืมปูจนปล่อยทิ้งเสีย บางทีถึงไม่มีปลา ก็ยังมี
ปูพอใช้ตำน้ำพริกกินได้ มีคติสอนใจว่า เมื่อได้สิ่งที่มีค่ามากกว่าอย่าลืมสิ่งที่มีค่าน้อยกว่า

ตัวอย่างที่ ๔ “ความรู้สึกอยู่แล้ว กินได้ชั่วชีวิต”^{๒๗} ความหมาย : ให้เอาความรู้วิชา
ที่เรียนมานั้น ไปประกอบอาชีพของตนตราบจนเท่าชีวิต

๒. ภูเขาเครื่องมือที่มีลักษณะคำสอน

ตัวอย่างที่ ๑ “คำปากพ่อแม่นี้หนักเกินกรรม ใฝ่ผู้ยำแยงนบหากลิเสียงเมื่อหน้า”^{๒๘}

ความหมาย : คำสั่งสอนของพ่อแม่ มีคุณค่าแผ่นดิน ใครเคารพเชื่อฟังยอมจะ
รุ่งเรืองไปภายหน้า (คำศัพท์ “คำปาก” หมายถึง คำพูด “หนักเกิน” หมายถึง หนักเท่า “ยำ
แยง” หมายถึง ยำเกรง “นบ” หมายถึง กราบไหว้)

ตัวอย่างที่ ๒ “เห็นว่าเงินคำสั้น เต็มถงอย่าฟ้าว่อง ลงที่ถงชดกั้น
สิจนฮ้ายเมื่อลุน”

ความหมาย : ถึงจะมีเงินทองเต็มกระเป๋าก็อย่าทะนงตน บางทีกระเป๋าขาดหรือ
เงินหมดอาจยากจนได้ในภายหลัง(คำศัพท์ “ถง” หมายถึง ถุง “อ่อง” หมายถึง ทะนงตน
“ลงที่” หมายถึง บางที “ฮ้าย” หมายถึง ร้าย “เมื่อลุน” หมายถึง ภายหลัง)

ตัวอย่างที่ ๓ “โมโห โทโสนี้ พาโตตกต่ำ ให้ค่อยคิดค่อยปากด้าน คำคล้อยให้
ม่วนหู”

^{๒๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๒๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕.

^{๒๗} พรชัย ศรีสารคาม, ภูเขาอีสาน, หน้า ๕๑.

^{๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ความหมาย: ความโมโห โทโส จะพาดตัวเองให้ตกต่ำ ให้คิดแล้วจึงพูด ใน
ถ้อยคำที่ไพเราะหู (คำศัพท์ “โต” หมายถึง ตัวเรา “คิด” หมายถึง คิด “ปากด้าน”
หมายถึง พูดกล่าว “ม่วนหู” หมายถึง ไพเราะหู)

ตัวอย่างที่ ๔

“ทานศีลคือแวนแก้ว คณิงเบ็งบุญคุณ แทนอ
กำจัดศึกภายใน อย่าให้มีมาได้
ไลปาปังเว็น เวงังให้หนีห่าง เจ้าเอย”^{๒๕}

ความหมาย : ทานศีล สามารถกำจัดข้าศึกภายในได้ คือ ทานสามารถกำจัดความ
โลภ และศีลสามารถกำจัดความโกรธได้ กำจัดบาปเวรให้หนีห่างไปได้ (คำศัพท์ “แวน
แก้ว” หมายถึง กระจก “คณิง” หมายถึง คณิง พิจารณา “เบ็ง” หมายถึง ดู “ไล”
หมายถึง ละเว้น หลีกหนี “ปาปัง” หมายถึง บาป “เวรัง” หมายถึง เเวรกรรม)

๓. ผญาเครือที่มีลักษณะคำเตือน

ตัวอย่างที่ ๑ “อย่าได้ มัวเมาเล่น การพนันเบี้ยโบก ลางเทือ โชคบ่ให้ถั่งเป็ล
ขาดกลาง”^{๓๐}

ความหมาย : อย่ามัวเมากับการพนัน เพราะถ้าโชคไม่ให้แล้วเงินจะขาดกระเป๋า
(คำศัพท์ “ลางเทือ” หมายถึง บางที่)

ตัวอย่างที่ ๒ “อย่าได้ วาจาเพียง ขอหอขมขื่น กำปาก อย่าได้ตื่น คือ หม้อปาก
แบน”^{๓๑}

ความหมาย : อย่ากล่าววาจาไม่ดี วาจาที่ฟังแล้วขมขื่น (คำศัพท์ “เพียง”
หมายถึง เพียงพริ้ว “ขอหอ” หมายถึง บอระเพ็ด) ส่วนความหมายหลัง หมายถึง การพูดควร
พิจารณาให้ลึกซึ้งสุขุม ไม่ใช่ขื่นมาลอยๆ โดยขาดหลักฐานประกอบ เนื่องจากจะไปกระทบ

---

^{๒๕} อติสร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ – บาปที่ปรากฏในผญาอีสาน”,
วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,
๒๕๔๔), หน้า ๑๔๕.

^{๓๐} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยผญา, หน้า ๒๖.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

ต่อคนอื่นให้เสียหายได้ (คำปาก หมายถึง การพูด, อย่าได้ตื่น หมายถึง ให้ละเอียดถี่ถ้วน หมอปากแบน หมายถึง อย่าให้มีน้ำหนักน้อยหรือขาดเหตุผลประกอบ)

ตัวอย่างที่ ๓ “อย่าได้แสนแพนหน้าวาจาแว่อง ผุงพี่น้องวงศ์เชื้อชิบมี”^{๓๒}

ความหมาย : ไม่ควรพูดจาตนเอง เพราะจะทำให้เสียพี่น้องวงศ์ตระกูล

“อย่าได้ มัวเมาเล่น นำคนหินชาติ มั่นชิพา ประมาทม้างเฮให้เมื่อลุน”^{๓๓}

ความหมาย: อย่าได้คบค้าสมาคมกับคนเลว เพราะจะพาให้เกิดความประมาทที่
หลัง (คำศัพท์ “หินชาติ” หมายถึง ชาติที่เลว)

๔. ปัญญาเครื่องมือที่มีลักษณะคำเกี่ยว

ตัวอย่างที่ ๑ “ใจบไสต่อแก้วแยงเงาก็บ่ส่อง ใจบไสต่อฆ้องตีได้ก็บ่ดัง”^{๓๓}

ความหมาย: สิ่งที่คุณไม่ยินดีที่จะทำ ก็ยากที่จะทำสำเร็จ (คำศัพท์ “แก้ว”
หมายถึง กระจกเงา “แยงเงา” หมายถึง ส่องดูกระจก)

ตัวอย่างที่ ๒ “ตกกระเทินว่าได้ป้า สีน่าสอนเหมิดซ่ง่า พร้าบ่านขวานบ่เบี้ยว
จำบ้องแม่บ่เซา”^{๓๔}

ความหมาย : ถ้ามีใจรักที่จะทำสิ่งใดด้วยความตั้งใจ ย่อมทำได้สำเร็จ (คำศัพท์
“ป้า” หมายถึง โคน (ต้นไม้) “สอน” หมายถึง ตัดทอน “ง่า” หมายถึง กิ่งไม้ “บ่าน” หมายถึง
บิ่น “บ้อง” หมายถึง ส่วนต่อกับด้าม “เซา” คือ หยุค)

ตัวอย่างที่ ๓ “ใจประสงค์ต่อไม้จิ้งได้แบกขวานมา ใจประสงค์ต่อเฮือชาววา จึง
แบกขวานมาพร้อม”^{๓๕}

ความหมาย: มีความตั้งใจ มีการเตรียมพร้อมที่จะกระทำ เตรียมอุปกรณ์มาพร้อม
(คำศัพท์ “เฮือชาววา” เรือยาวยี่สิบวา)

ตัวอย่างที่ ๔ “สัจจะผู้ชายนี้คือหินหนักหมื่น แสนชิเอาเชือกที่นึ่งได้ก็บ่ดึง”^{๓๖}

^{๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗

^{๓๓} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๘๒.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๗.

^{๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๒.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

ความหมาย: สัจจะของผู้ชายนี้ มีความหนักแน่นมาก เชื่อถือได้ไม่โลเล (เป็นคำพูดของผู้ชายพูดสัญญาต่อผู้หญิงให้เชื่อมั่นในคำพูดของตน) (คำศัพท์ “ที่นั่น” หมายถึง กระจกคิง “บ่ตึง” หมายถึง ไม่ขยับ อยู่นิ่ง ๆ ไม่ไหวติง)

ตัวอย่างที่ ๕ “สัจจะแม่หญิงนี้ คือ กวยตาห่าง บาดว่าถิ่มใส่น้ำ ไหลเข้าสู่ตา”

๓๖

ความหมาย: ความสัจจากปากผู้หญิง เชื่อได้ยาก เหมือนตะกร้าที่สานห่าง ๆ โยนลงน้ำ น้ำจะไหลเข้าทุกตา เชื่อถือไม่ได้ เป็นคำตัดพ้อต่อว่าที่ผู้ชายมีต่อผู้หญิง คือรับรักได้ทุกอย่าง อย่าได้หลงไหลคำพูดของเธอ (คำศัพท์ “กวยตาห่าง” หมายถึง ตะกร้าสานตาห่าง ๆ “เข้าสู่ตา” หมายถึง ทุกช่อง ทุกรู)

๒.๓ ผญามีลักษณะพิเศษ ๔ จำพวก

จากการศึกษา ก็ยังพบว่า นอกจาก ลักษณะผญาที่จัดตามรูปแบบ ผญาท้อม และ ผญาเครือแล้ว^{๓๖} ในเชิงสัมผัสผญาขังแฝงไว้ซึ่งหมุกคำที่มีลักษณะพิเศษ ๔ ประการ ดังนี้

๒.๓.๑ ผญามีลักษณะคล้องจองกัน

บทผญา จัดเข้าในคำประพันธ์ประเภทกลอน เรียกว่า “กลอนผญา” แต่เป็นกลอนอิสระ เพราะมีสัมผัสทั้งที่แบบเคร่งครัด และไม่แน่นอนตายตัว หรือบางทีไม่มีก็ได้ ขอให้มีความลึกลับซึ่งกินใจ เพราะบทผญามีรอยประทับใจหลายหลากอารมณ์ ซึ่งแฝงอยู่ในคำพูด ไม่ได้อยู่ที่สัมผัสหรือคำหนักเบา บทผญามีทั้งบทกลอนแบบสั้นและแบบยาว แบบสั้นเรียกว่า “ผญาท้อม” บ้าง เรียกว่า “ยาบสว่าง” บ้าง เรียก “โดงโตย” บ้าง

บทผญา จึงมิใช่หลายลักษณะ ทั้งเป็นคำสั่ง คำสอน คำเตือน เกี่ยวพาราตี และรวมถึงเป็นปริศนาและปริศนาธรรมะก็มี ลักษณะบทผญาที่คล้องจองในเชิงสัมผัสนั้น เมื่อฟังแล้วเป็นเครื่องเตือนใจได้ทันที โดยผู้พูดไม่ต้องใช้ถ้อยคำ ในการกล่าวให้มากความ และ

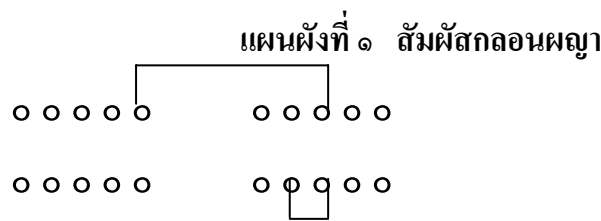
^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๘๕.

^{๓๗} บุญเกิด พิมพ์วรรณสาร, พระยาภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, (ขอนแก่น : กลังนนวนิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๒.

ไม่กระทบกระทั่งผู้ฟัง ฟังง่ายรื่นหู ซึ่งอาจเป็นร้อยแก้ว เป็นกาพย์หรือกลอนก็ได้ มีลักษณะว่าในกลุ่มคำที่มีความหมายครบความนั้น อาจมีกลุ่มคำละ ๒ คำ ๓ คำ ๔ คำ ๕ คำ ๖ คำ ฯลฯ จนถึง ๑๔ คำ แต่นิยมว่า กลุ่มคำหนึ่ง ๆ ควรจะมี ๗ คำ จึงจะเหมาะสมกับความ (อรรถ) และลงตัวกับเสียง (สัท) ไม่ยาวเกินไป^{๓๘} ซึ่งนับว่าหลากหลายมาก จึงจะเห็นตามตัวของบทพญาในรูปของกลอน โดยเฉพาะเรื่องคำก่าย ดังต่อไปนี้

ตัวอย่างที่ ๑

“ฝนตกยังสู้เอือน   กบกินเดือนยังสู้อ้อม
 บาดว่าอายมกน้อ   บ่มีมืออ้อมเป็น”^{๓๙}

ความหมาย : ฝนตกยังสู้จักหยุด แต่ที่พี่รักน้อไม่มีเวลาอ้อมเลย (คำศัพท์ “สู้เอือน” หมายถึง รู้หยุด, หมดไป, รู้หาย “มือ” หมายถึง วันหนึ่ง, ระยะเวลาหนึ่ง)

ในพญาบทนี้ มี ๑๐ คำ หรือ ๑๑ คำ ไม่มีสัมผัสใน มีแต่สัมผัสนอก คือ คำสุดท้ายของวรรคที่ ๑ ไปสัมผัสกับคำที่ ๓ ในวรรคต่อไป อีก ๒ วรรค ไม่มีสัมผัส แต่จะมีสัมผัสเฉพาะวรรคสุดท้าย เป็นสัมผัสพยัญชนะคือใช้ตัว “ม” ถึง ๒ ตัว เป็นสัมผัสใน

ตัวอย่างที่ ๒

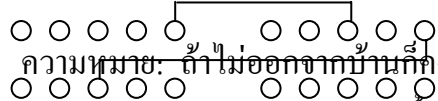
“ครั้นบ่ออกจากบ้าน   บ่เห็นด่านแดนไกล
 ครั้นบ่ไปหาเฮียน   แม่นบ่มีความรู้”^{๔๐}

^{๓๘} จิรภัทร แก้วกู่, กาพย์กลอนอีสาน : ว่าด้วยรูปแบบวรรณกรรมประชาชน, หน้า ๒๘.

^{๓๙} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๕๐.

^{๔๐} อุกุม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๘๕.

แผนผังที่ ๒ สัมผัสกลอนพญา ๕+๓, ๓+๕

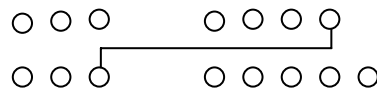

 ความหมาย: ถ้าไม่ออกจากบ้านก็จะไม่เห็นสถานที่ต่าง ๆ ถ้าไม่ไปศึกษาเล่าเรียน ก็ไม่มีความรู้ (คำศัพท์: “ครัน” หมายถึง ครัน เมื่อ “เรียน” หมายถึง เรียน)

พยางค์นี้ มีแต่สัมผัสนอกอย่างเดียว คือคำสุดท้ายของวรรค ๑ สัมผัสกับคำที่ ๓ ของวรรคต่อไป และคำสุดท้ายของวรรคที่ ๒ สัมผัสกับคำที่ ๓ ของวรรคต่อไป

ตัวอย่างที่ ๓

“หนูกินม้อน   จึงเห็นคุณแมว
ลูกแขนแอว   จึงเห็นคุณพ่อแม่”^{๔๑}

แผนผังที่ ๓ สัมผัสกลอนพญา ๔+๓

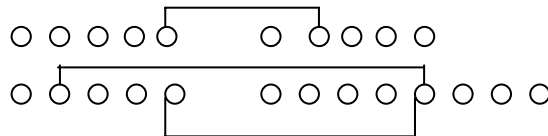

ความหมาย : เมื่อรู้ว่าหนูมากินม้อนจึงเห็นว่าแมวมันดี เพราะจะช่วยให้จับหนู เมื่อได้ลูกแขนอูจึงเห็นว่าพ่อแม่มีบุญคุณ เพราะเคยเลี้ยงตนเองมาลำบากอย่างไร (คำศัพท์ “ม้อน” หมายถึง ตัวไหม “แอว” หมายถึง สะอว)

ตัวอย่างที่ ๔

“คาดทุกขั้บ่ห่อนมี   คาดมีบ่ห่อนใส่
คาดได้บ่ห่อนเสีย   คาดเป็นฝัวเป็นเมียบ่ห่อนฮ้าง”^{๔๒}

แผนผังที่ ๔ สัมผัสกลอนพญา ๕+๒, ๒+๕

ความหมาย คือ ในบางครั้งก็มีเงินมีทองมาก ๆ ใช้จ่ายได้ไม่นานเงินก็หมดไป พอบางที จะมีก็ไหลมาเทมา เช่นกับเป็นฝัวเมียกันก็อยู่ด้วยกันตลอดไป เป็นการสอนไม่ให้

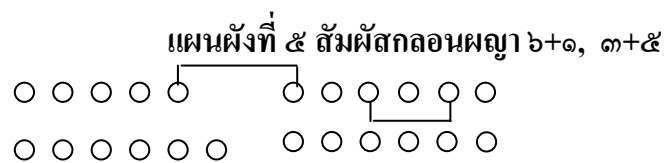
^{๔๑} ปรีชา พิณทอง, ไขผลญาโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๕.

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

ประมาทเรื่องการใช้สอย (คำศัพท์ “คาด” หมายถึง คราวจะมี คราวจะเป็น “ฮ้าง” หมายถึง หย่าร้าง)

ตัวอย่างที่ ๕

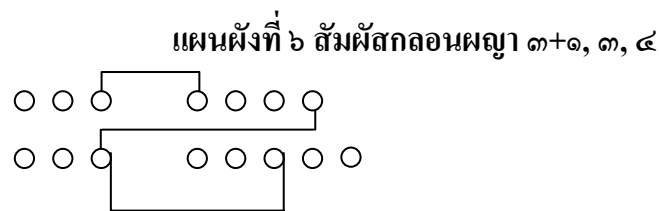
“ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ผาเหือนดีพอลื้ออยู่
ทุกข์บ่มีข้าวใส่ท้อง นอนลื้ออยู่บ่เป็น”^{๔๓}

ความหมาย : หากจนขัดสนอะไรก็ไม่เท่ากับขัดสนเรื่องไม่มีข้าวกิน ชาวอีสานแต่ก่อนมีคตินิยมว่า ถ้ามีข้าวแล้วทรัพย์อย่างอื่นจะมีมาเอง ในทางกลับกัน ถ้าเกิดอดข้าวแล้วก็จะอดอยากทุกอย่างไปเสียหมด (คำศัพท์ “ลื้อ” หมายถึง หลบตี ซ่อนตัวอยู่)

ตัวอย่างที่ ๖

“บุญมีแล้ว   แนวดีป้องใส่
บุญบ่ได้   แนวชื้อ้ายเล่นโฮม”^{๔๔}

ความหมาย: ถ้ามีบุญแล้วสิ่งดี ๆ ทั้งหลายจะเข้ามาหา แต่ถ้าบุญไม่มีจะมีแต่สิ่งเลวร้ายเข้ามาหา (คำศัพท์ “ป้องใส่” คือ เข้ามา เข้ามารวม “เล่นโฮม” คือ วิ่งมารวมอยู่)

^{๔๓} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยพญา, หน้า ๓๓.

^{๔๔} นิตยา ภักดีบัณฑิต, “พญาภายิต: การศึกษาเชิงวิเคราะห์”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๕๒).

สรุปได้ว่า ในการสัมผัสสนอกนั้น คำสุดท้ายของวรรคที่ ๑ จะไปสัมผัสกับคำที่ ๑ หรือ ๒ หรือ ๓ ในวรรคถัดไป เช่นเดียวกับคำสุดท้ายของวรรคที่ ๒ จะสัมผัสกับคำที่ ๑ - ๓ คำใดคำหนึ่งของวรรคต่อมา

๒.๓.๒ พยางค์ที่แฝงด้วยปริศนาธรรม

ลักษณะของพยางค์ในข้อนี้ผู้ฟังหรือผู้อ่านต้องใช้ปัญญาหยั่งรู้ จึงจะเข้าใจความหมายได้ จะได้รับความหมายตามตัวอักษรบ้าง และความหมายที่แฝงอยู่ในถ้อยคำนั้น ๆ บ้าง ซึ่งผู้กล่าวประสงค์จะผูกปมในคำพยางค์นั้นให้ไปคิด หรือเปรียบเทียบ ให้เข้าลักษณะเหตุการณ์นั้น ๆ ที่เกิดขึ้นขณะนั้น บ้างก็ยกเอาธรรมชาติ ต้นไม้ ผลไม้ คน สัตว์ มาประกอบเป็นบทพญา แล้วใช้พูดเปรียบเทียบ ถ้าเป็นพระสงฆ์เทศน์ก็จะประยุกต์เข้าหาหลักธรรมที่จะใช้สอน

ตัวอย่างที่ ๑

“ฟานกินหมากขามป้อม   ไปคาค่อม้ง
ครั้นแม่น่ม้งบ่ขี้   สามมือกระต่ายตาย
กระต่ายตายแล้ว   จอนฟอนกะเลยเนา
จอนฟอนเนาแล้ว   เหนอ้มกะเน่านำ”^๕

ความหมาย : ลูกหลานกระทำความผิด มีผลกระทบถึงพ่อแม่ กระทบถึงพี่น้อง เตื่อรื้อนกันไปหมด หรือในหน่วยงานใด คนหนึ่งคนใดกระทำความผิดคนเดียว แต่เตื่อรื้อนกันไปทั้งหมด (คำศัพท์ “ฟาน” หมายถึง ละมั่ง หรือ สัตว์ตระกูลควายป่า วัวป่า “เหนอ้ม หมายถึง ชะมด)

ตัวอย่างที่ ๒

“นกอีเอียง   กินหมากโพธิ์ไฮ
แซว ๆ เสียง   บ่มีโตฮ้อง
แซว ๆ ฮ้อง   โตเดียวหมิดหมู”^๖

^๕ ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๑๔๕.

^๖ อติสร เพียงเกษ, “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในพญาอีสาน”, หน้า ๘๗.

ความหมาย : หมูนกเอี้ยงที่มากินผลไม้ จะร้องเสียงระงมไปทั่ว ไม่รู้ว่าไหนจะเป็นหัวหน้า แต่พอมีหัวหน้าแล้ว ก็ร้องเป็นเสียงเดียวกัน เหมือนคนในสังคม เมื่อมีเรื่องราวร้าย ๆ เกิดขึ้นแล้วได้แต่กล่าวขานกันไปทั่ว หาข้อสรุปไม่ได้ พอมีคนฉลาดแสดงเหตุผลขึ้นมา เรื่องนั้นก็สงบ และจะกล่าวเป็นเสียงเดียวกัน (คำศัพท์ “เซว ๆ เสียง” หมายถึง

เสียงร้องระงม “โตะ” หมายถึง ตัว “เหมิดหมู” หมายถึงทั้งหมดทุกตัว)

ตัวอย่างที่ ๓

“ผู้เพิ่นสูงเพิ่นต่ำแล้วไป ผู้เพิ่นกำเพิ่นขาวแล้วไป
ผู้เพิ่นยาวเพิ่นสั้นแล้วไป ผู้เพิ่นหมั้นเพิ่นคลอนแล้วไป
ผู้เพิ่นนอนเพิ่นตื่นแล้วไป”^{๔๗}

ความหมาย: ผญาบทบพนี้ เป็นการถามถึง คนแก่ – ผม – สายตา - ฟัน คนหนุ่มสาว คำว่า ผู้เพิ่นสูงเพิ่นต่ำแล้วไป ถามถึง คนที่เคยสูง เคยเดินตรง บัดนี้แก่หง่อมลงหรือยัง คำว่า ผู้เพิ่นกำเพิ่นขาวแล้วไป ถามถึง ผมที่เคยดกดำ บัดนี้ผมมัน หงอก ขาว หรือยัง คำว่า ผู้เพิ่นยาวเพิ่นสั้นแล้วไป ถามถึง สายตาเคยมองเห็นแต่ไกล บัดนี้มองเห็นระยะสั้นหรือยัง คำว่า ผู้เพิ่นหมั้นเพิ่นคลอนแล้วไป ถามถึง ฟันเคยมันคง แข็งแรง บัดนี้คลอนหรือยัง คำว่าผู้เพิ่นนอนเพิ่นตื่นแล้วไป ถามถึง หนุ่มสาว บัดนี้กระตือรือร้นกับการงานหรือยัง

ตัวอย่างที่ ๔

“ตกใสน้ำคังโป๊ก ตกใสบกคังท่วน
ตกใสป่าหญ่าป่อง คังก้องทัวเมือง”^{๔๘}

ความหมาย : เป็นการเตือนเรื่องการทำเพื่อส่วนรวมเป็นหลัก มิใช่เพื่อตนเอง เพื่อหมู่คณะ แต่ให้ทำเพื่อส่วนรวมเกียรติยศชื่อเสียงจะดังกึกก้องดังอยู่นาน

ตัวอย่างที่ ๕

“อัครรรยัใจกุ่ง กุมกินปลาบึกใหญ่
ปลาชิวไล่สวบแซ่ หนีไปหลืออยู่หลีบหิน”^{๔๙}

^{๔๗} ปรีชา พิณทอง, ไขศญาโบราณอีสาน, หน้า ๔๓๓.

^{๔๘} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, พะหย้า : ภูมิปัญญาท้องถิ่นอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๗๕.

^{๔๙} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายศญา๑, หน้า ๑๔๕.

ความหมาย : ผญาบทนี้มีลักษณะเปรียบว่า กุ้งหรือ ปลาชิว ท่านเปรียบถึงฝูงประชาชน เมื่อรวมกลุ่มกันแล้วย่อมมีพลังมากมหาศาลจนสามารถโค่นล้ม หรือขับไล่ผู้มีอำนาจได้ (คำศัพท์ “กุม” หมายถึง ลุม จับกิน “สวบ” หมายถึง สุข สุขกิน)

ตัวอย่างที่ ๖

“อศจรรยใจโอ้   โอทองสั่งมาแตก

บาดว่ากะโป๊ะหมากพร้าว   สั่งมามั่นกว่าโอ”^{๕๐}

ความหมาย : ความอศจรรยใจที่ผู้สืบเชื้อสายจากสกุลใหญ่ ๆ มีเกียรติยศชื่อเสียงทำไมจึงแตกแยกกันได้ แต่ทำไมผู้อยู่ในตระกูลธรรมดาสามัญชนทั่วไป จึงมีความกลมเกลียวรักใคร่สามัคคีกัน ดีกว่าสกุลใหญ่ ๆ (คำศัพท์ “โอ” หมายถึง ชัน โอทอง หมายถึง ชันทองเหลืองขนาดใหญ่ “กะโป๊ะ” หมายถึง กะลามะพร้าว)

๒.๓.๓ ผญาเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต และปรัชญาในการดำรงชีพ

ในข้อนี้เป็นผญาที่ผูกขึ้นมา ให้มีเนื้อหาสาระอย่างถึงพร้อม ด้วยเหตุและผลอันเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนทั่วไป

ตัวอย่างที่ ๑

“คิดต่อกนตายนี้   บ่มีทางซิเห็นไ้ง

คือตั้งไฟมอดแล้ว   ไผซิฮู้ฮ้อมไป”^{๕๑}

ความหมาย : การคิดพึ่งคนตายไม่มีทางจะเห็นฝุ่น เหมือนไฟที่ดับแล้วใครจะไปรู้ที่ไปของมัน (คำศัพท์ “ไ้ง” หมายถึง ฝุ่นตลบ ฝุ่นกระจาย)

ตัวอย่างที่ ๒

“เงินค่านี   มีหลายแต่ผู้หมั้น

ผู้ซื้อคร้าน   หาได้ก็บ่หมาน”^{๕๒}

ความหมาย : เงินทองจะมีมากก็แต่ผู้ขยัน คนขี้เกียจถึงหาได้ก็ไม่รวย (คำศัพท์ “หมาน” หมายถึง หาอยู่หากินได้มาก “บ่หมาน” หมายถึง หาได้ไม่มากหรือไม่ได้เลย)

ตัวอย่างที่ ๓

^{๕๐} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงร้อยร้อยผญา, หน้า ๓๐.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๒.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

“ใจประสงค์สร้างกลางดงก็ว่าท่ง ใจชี้คร้านกลางบ้านก็ว่าดง”^{๕๓}

ความหมาย : ถ้าใจอยากจะสร้างอะไรขึ้นมา แม้ป่าดงก็คงคิดว่าเป็นทุ่งนา แต่
ถ้าใจเกียจคร้านแล้วแม้แต่ลานบ้านก็คิดว่าเป็นดง (คำศัพท์ “ดง” หมายถึง ป่าดง “ท่ง”
หมายถึง ท้องทุ่ง ทุ่งนา)

ตัวอย่างที่ ๔

“ความตายนี้แขวนคอทุกบาดค่าง ไผ่กะแขวนอ่อนต้อนเสมอค้ำคั่งกัน”^{๕๔}

ความหมาย : ชื่อว่าความตายนี้ มีกันหมดทุกวัย ความตายมีอยู่ในทุกซอกอิริยาบถ
ของผู้คน ทั้งสาว เฒ่า แก่

ตัวอย่างที่ ๕ “เดือนหกให้หว่านกล้า เดือนห้าให้แต่งไถ”^{๕๕}

ความหมาย : เมื่อถึงเดือนหกให้หว่านกล้า เดือนห้าให้เตรียมไถ เหมือนกับ
การทำงานต้องมีการวางแผนงาน และเตรียมพร้อมเสมอ (คำศัพท์ “แต่งไถ” คือ เตรียม
ตกแต่ง ซ่อมแซมไถ)

ตัวอย่างที่ ๖

“ฮึดหนึ่งนั้น

เถิงเมื่อเดือนเจียงเข้า กลายมาแถมถ่าย

ฝูงหมู่สังฆเจ้า ก็เตรียมเข้าอยู่กรรม

มันหากกรรมเนียมนี้ ถือมาตั้งแต่ก่อน

อย่าได้ละห่างเว้น เข็ญลีซ้องแล่นนำ แท้แล้ว”^{๕๖}

ความหมาย : เดือนอ้าย มีประเพณีการทำบุญเข้ากรรม แต่ละเดือนก็จะมีประเพณี
ประจำทุกเดือน ตรงกับภาคกลางว่า ประเพณี ๑๒ เดือน ประเพณีเข้ากรรมนี้พระภิกษุเข้า
ปริวาสกรรมเพื่อความบริสุทธิ์ทางพระวินัยและวัตรปฏิบัติโดยเคร่งครัดชั่วระยะหนึ่ง
ชาวบ้านถือโอกาสนี้ทำบุญถวายภัตตาหารแด่พระสงฆ์เป็นกรณีพิเศษ (คำศัพท์ “เถิง”
หมายถึง ถึง “เดือนเจียง” หมายถึง เดือนอ้าย หรือ เดือนหนึ่ง “กลาย” หมายถึงผ่านเข้ามา
“แล่นนำ” หมายถึง วิ่งตาม)

^{๕๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๔.

^{๕๔} ปรีชา พิณทอง, ไขภายิตโบราณอีสาน, หน้า ๖๘.

^{๕๕} นิตยา กักดีบัณฑิต, “ศตวรรษที่ ๖๒: การศึกษาวิเคราะห์”, หน้า ๖๒.

^{๕๖} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๕๕.

๒.๓.๔ ฃญาอื่น ๆ ที่เกี่ยวกับการใช้ปัญญา

การใช้คำฃญาพูดเกี่ยวพาราสิก็ดี ใช้พูดอบรมสั่งสอนกันโดยทั่วไปก็ดี หรือ พระสงฆ์ใช้ประยุคต์เทศน์สั่งสอนก็ดี ล้วนแต่เป็นเรื่องที่ต้องใช้สติปัญญา ใช้ปฏิภาณไหวพริบนำเสนอทั้งนั้น โดยใช้ได้ทันท่วงทีในสถานการณ์นั้น ๆ หรือเหตุการณ์นั้น ๆ

ตัวอย่างที่ ๑

“ครั้นได้กินลาบก้อย อย่าลืมหิ้วแจ่วแพพัก

ได้กินพวงเงินพาคำ อย่าลืมหิ้วกะเบี๋ยนฮ้าง”^{๕๓}

ความหมาย: ความร่ำรวย มีเงินมีทอง มียศศักดิ์ เป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจ คนมีจิตใจฟุ้งเพื่อเห่อเหิม มักลืมหิ้วในสิ่งเหล่านี้ ฃญาบทนี้มีข้อความเตือนคนเมื่อได้ดีแล้วไม่ควรลืมหิ้ว (คำศัพท์ “คั่น” หมายถึง ครั้น “กะเบี๋ยน” หมายถึง ภาชนะใส่อาหารของชาวอีสาน มีลักษณะคล้ายขันโตกของภาคกลาง ส่วนคำว่า “ฮ้าง” หมายถึง เก่า ชำรุด)

ตัวอย่างที่ ๒

“อย่าได้คิดโลกเลี้ยวเป็นเกี่ยวหลายคม

ให้มันเป็นคมเดียวต่อสันกับค้ำ

อย่าได้เห็นแก่ได้ของเพิ่นมาถือ

มันบ่พอทำทุนอุ้นถพอมือ”^{๕๔}

ความหมาย : เป็นบทฃญาสอนเรื่องความโลก เพราะความโลกนั้นปิดบังกุศลธรรมทั้งหลายไม่ให้เจริญงอกงาม (คำศัพท์ “มือ” หมายถึง วัน)

ตัวอย่างที่ ๓

“(พีนี้) บ่ได้เว้าโลกเลี้ยวเป็นเกี่ยวหลายคมคอกนา

ตั้งหากเป็นคมเดียวต่อกันกับค้ำ

ผัดแต่เป็นบวกขึ้นบ่มีปลาชีวมาไข่คอกนา

ผัดแต่เป็นต้นไม้ เครือชี่เกี่ยวกะบ่มีน่องเอย”^{๕๕}

^{๕๓} ปรีชา พินทอง, ไขภษิตโบราณอีสาน, หน้า ๒๑๕.

^{๕๔} ร้อยโทโชติวุฒิ พลวิเศษ, “การตีความฃญาเชิงจริยศาสตร์ที่ประยุคต์ใช้ในสังคมไทยปัจจุบัน”, วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๔๕), หน้า ๑๓.

^{๕๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

ความหมาย : ต้องการเปรียบเทียบให้หญิงสาวที่ตนกำลังจ่ายผญาอยู่ให้ทราบว่าตนเองเป็นคนไม่มีพิษ ไม่มีภัยใด ๆ พุคจริงไม่โกหกหลอกลวง (คำศัพท์ “บวก” หมายถึง ที่ซึ่งมีน้ำขังโดยกระป๋องชอนนอนเปือกตมนั่น “ผิดแต่” หมายถึง ตั้งแต่เป็นต้นมา)

ตัวอย่างที่ ๔

“ครั้นว่าได้ชี้ข้างอย่าลืมหูหมู่หมา

ห้าขโมยมาลักขีห้าหอนให้มันย่าน

วางเทือกวางฟานเต็นนำคงสิได้ไล่

ครั้นมันได้ต่อนซันยังซิด้อ้อวคุณ”^{๖๐}

ความหมาย: ผญาบทนี้ให้คิดแก่เราว่า ถ้าได้เป็นใหญ่แล้ว อย่าลืมหูหมู่หมาที่เคยอาศัยซึ่งกันและกันมาในคราวก่อน เพราะถ้าบางครั้งเพื่อนฝูงที่ด้อยกว่าเราอาจจะมีประโยชน์ต่อเราได้ในคราวที่เราไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ (คำศัพท์ “ย่าน” หมายถึง กลัว “วางเทือก” หมายถึง บางที “อ้ออว” หมายถึง ซ้ำแล้วไม่ทันการที่สำคัญนั้นเสียหรือพลาดโอกาสดี)

---

^{๖๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

บทที่ ๓

แนวคิดเชิงจริยธรรมในพญา

ความหมายของจริยธรรม

จริยธรรม แยกออกเป็น จริย+ธรรม คำว่า “จริยะ “ หมายถึงความประพฤติ หรือ กริยาที่ควรประพฤติ ส่วนคำว่า “ธรรม” มีความหมายหลายอย่าง เช่น คุณความดี หลักคำสอนของศาสนา หลักปฏิบัติ เมื่อนำคำทั้งสองมารวมกันเป็น “จริยธรรม” จึงได้ความหมายตามอักษรว่า “หลักแห่งความประพฤติ, แนวทางแห่งความประพฤติ”^๑

คำว่า จริยธรรม มีผู้ให้ความหมายไว้ ดังนี้

พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕ ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง ธรรมที่เป็นข้อประพฤติปฏิบัติ, ศีลธรรม, กฎศีลธรรม^๒

พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต) ให้คำนิยามว่า จริยธรรม หมายถึง หลักการดำเนินชีวิต^๓

พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ชมฺมจิตโต) ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง แนวทางของการประพฤติตนให้เป็นคนดี เพื่อประโยชน์สุขของตนเองและส่วนรวม^๔

---

^๑ พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ชมฺมจิตโต), พุทธศาสนากับปรัชญา, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป จำกัด, ๒๕๓๓), หน้า ๘๑.

^๒ ราชบัณฑิตยสถาน, พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๒๕, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒๑๗.

^๓ พระเทพเวที (ประยูร ปยุตโต), สัจธรรมกับจริยธรรม, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๒), หน้า ๑.

^๔ พระเมธีธรรมากรณ์ (ประยูร ชมฺมจิตโต), พุทธปรัชญากับศาสนา, (กรุงเทพมหานคร :อมรินทร์ พรินติ้ง กรุ๊ป, ๒๕๓๓), หน้า ๘๒.

วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก ให้คำนิยามไว้ว่า จริยธรรม หมายถึง หลักคำสอนว่าด้วยความประพฤติเป็นหลักสำหรับให้บุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน^๕

จากคำนิยามดังกล่าว พอสรุปได้ว่า “จริยธรรม” หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติ และ ข้อที่ควรละเว้น เป็นหลักการดำเนินชีวิตสำหรับบุคคลยึดถือในการปฏิบัติตน เพื่อประโยชน์สุขของตนและส่วนรวม

ส่วนความหมายของจริยธรรมที่ปรากฏใน “พญา” หมายถึง ข้อที่ควรปฏิบัติและ ข้อที่ควรละเว้น ที่จริยธรรมในพญาชี้แนะว่า สิ่งใดดี ไม่ดี ควร ไม่ควร ถูก ไม่ถูก ซึ่งเป็น ข้อปฏิบัติในสังคมอีสานยอมรับและปฏิบัติร่วมกัน อันมีรากฐานมาจากคำสอนทาง พระพุทธศาสนาส่วนหนึ่ง และค่านิยมตามจารีตส่วนหนึ่ง

๓.๑ การจัดหมวดหมู่พญาเชิงจริยธรรม

หลักจริยธรรมในสังคมอีสาน นอกจากสืต ๑๒ กลอง ๑๔ ที่ชาวอีสานได้ใช้ ประพฤติปฏิบัติแล้ว ก็ยังมี “พญา” ที่อีสานนำไปใช้ การพูด อบรม สั่งสอน และพระสงฆ์ ที่มีหน้าที่เผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอน ท่านยังประยุกต์ใช้ในการเทศน์ อบรม สั่งสอน ประชาชนอีกด้วย ซึ่งสามารถจัดเป็นหมวดๆ ตามแนวทางของ ดร.ปรีชา พิณทอง^๖ ดังนี้

๑. หมวดว่าด้วยการกิน

จริยธรรมเกี่ยวกับเรื่อง “การกิน” หรือ อาหารการกิน เป็นหนึ่งในปัจจัย ๔ คือ (๑) เครื่องนุ่งห่ม (๒) อาหาร (๓) ที่อยู่อาศัย (๔) ยารักษาโรค” เป็นปัจจัยพื้นฐานอันดับแรกตามหลักทางพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าทรงยอมรับและยืนยันว่ามีความจำเป็น ดังมี พระพุทธพจน์ตรัสว่า “สัพเพ สัตตา อาหารัญฐิติกา แปลว่า สัตว์ทั้งหลายดำรงอยู่ได้ด้วย

---

^๕ วิทย์ วิศทเวทย์ และเสฐียรพงษ์ วรรณปก, หนังสือเรียนสังคมศึกษารายวิชา ส. ๔๐๒,(กรุงเทพมหานคร : อักษรเจริญทัศน์, ๒๕๓๐), หน้า ๒.

^๖ ปรีชา พิณทอง, ฃญาภาษิตโบราณอีสาน, (อุบลราชธานี : ศิริกัณฑ์ออฟเซ็ต, ๒๕๒๘), หน้า ๑-๒๐.

^๗ วิ.ม. (บาลี) ๔/๘๗/๑๐๖

อาหาร” แต่ไม่ใช่จุดมุ่งหมายอันสุดท้ายของการดำรงชีวิตมนุษย์ เพราะมนุษย์ยังมีการพัฒนา ศักยภาพที่ยิ่งขึ้นไปอีกในด้านจิตใจ และสติปัญญา และอาหารประเภทนี้ เรียกว่า “กวางิ๊งการาหาร” แปลว่า อาหาร คือ คำข้าว บริโภคเพื่อเลี้ยงชีวิตอติภาพให้เป็นไป^๔

ในการบริโภคและใช้สอยปัจจัย ๔ นั้น มีหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อให้ได้ พิจารณา หรือกำกับดูแลในการบริโภค ๓ ข้อ คือ (๑) ยถาลภสันโดษ ยินดีตามที่ได้มา ในปัจจัย ๔ (๒) ยถาพลสันโดษ คือ ยินดีตามกำลังของตนเองในปัจจัย ๔ (๓) ยถาสารูป ปสันโดษ คือ ยินดีตามสมควรแก่ภาวะตนเองในปัจจัย ๔ เรียกว่า ความสันโดษ ๓ ใช้ ควบคู่ไปกับการบริโภคใช้สอยปัจจัย ๔ นั้นเหมาะสม^๕ ดังบทพญาต่อไปนี้

(๑) “กินมำมำ บ่คลำเบ็งท้อง”^๖ หมายถึง การกินอย่างมาก อย่างเอร็ดอร่อย แต่ ไม่คลำคู้ท้องตัวเองว่าพอรหรือยัง การสิ้นทรัพย์ไปเพราะการกินนี้ก็มิมมาก ถ้าไม่พิจารณา

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การทำงานสิ่งใดก็ตาม ถ้าหากเกินกำลังที่ ตนมีอยู่แล้วก็จะเป็นผลร้ายหรือมีผลตรงกันข้าม อุปมาดังรับประทานอาหาร ถ้ามากเกินไปก็ จะลำบากกระเพาะอาหาร อาจเป็นโรคท้องเดินได้ ในด้านจริยธรรม จึงสอนให้คนเรารู้จัก พอประมาณในการทำงานหรือกิจธุระอย่างระมัดระวัง

(๒) “กินน้อยบ่ตาย กินหลายเป็นช้อย”^๗ หมายถึง: กินแต่น้อย หรือกินแต่ พอดีไม่มีวันตาย แต่ถ้ากินมากเป็นช้อย(ช้อย แปลว่า ชี้อ้ำ) หรือกินมากเกินไปจะยากจน

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ คนเราแม้จะรับประทานอาหารแต่น้อยก็ อยู่รอดได้ ตรงกันข้าม ถ้ารับประทานมากจนเกินไป อาจก่อให้เกิดทุกข์ คือ ก่อหนี้สินเพราะ การกินนั้นได้ และอีกนัยหนึ่ง การทำสิ่งใดให้ทำแต่พอดีพอเหมาะ มีความหมายคล้ายข้อ (๑)

(๓) “กินหลายท้องแตก แบกหลายหลังหัก”^๘ หมายถึง: กินมากท้องแตก ถ้า แบกของหนักมากหลังจะหัก การกินมาก ๆ แสดงถึงการมีความโลภมาก อดไม่ได้ ห้าม ไม่ได้

^๔ ม.มู. (บาลี) ๑๒/๑๑๓/๘๓

^๕ อ.จตกก. (ไทย) ๒๑/๒๓/๔๒ , อ.จตกก.อ. (ไทย) ๒/๒๘/๓๑๓-๓๒๐.

^๖ รศ. อุดม บัวศรี , *ผลึกอ้อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน*, (ขอนแก่น :คลังนานาวิทยา ๒๕๓๘), หน้า ๒.

^๗ ปรีชา พิณทอง, *ผลึกอ้อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน*, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (อุบลราชธานี: สิริธรรมออฟเซ็ท, ๒๕๓๔), หน้า ๔.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ คนที่โลภจัด (อภิโลกะ) มักจะตกเป็นเหยื่อของความอยาก คือ กามตัณหา เพราะยินดีและมัวเมาในกลิ่น ในรส ในสัมผัส^{๑๒} จนหักห้ามใจตนไว้ไม่ได้ ส่วนวลีหลัง หมายถึง การทำงานที่หนักเกินกำลังของตนมักจะประสบผลคือ ความล้มเหลว

(๔) “กินແ່ນປາກ ຍາກແ່ນທ້ອງ ເຫຼືອຈີ່ແ່ນຂາ”^{๑๓} หมายถึง การกินอาหารต้องใช้ปากในการกิน แต่ยากความลำบากตกอยู่ที่ท้อง แต่ที่ต้องเป็นทุกข์ที่ขยี้วิ่งไปอุจจาระคือ ขา เป็นการให้มองเห็นว่า การกินมากเกินไปทำให้ลำบากต่อท้องของตนเอง

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การวางแผนที่ไม่ดีก่อนการทำงาน ย่อมประสบกับความล้มเหลวกลางคัน และยังคงเป็นภาระตกแก่คนอื่นอีกหลายทอด

“อยากกินหลาย ได้กินท่อก้อย อยากกินน้อย ได้กินท่อก้าวไปมือ”

ความหมาย คือ ความอยากได้ ความโลภที่แสดงออกมาก ผลสุดท้ายมักจะได้น้อย แต่ถ้าหากไม่มีความอยากจนเกินไป ก็มักจะได้มากกว่าที่คิดไว้เสียอีก

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การทำงานที่หวังผลตอบแทนอย่างคุ้มค่า โดยอาศัยความอยากเป็นทุนเดิม มักจะได้ผลตรงข้าม คือ ได้กำไรน้อยหรือขาดทุน แต่หากทำงานอย่างเต็มประสิทธิภาพแล้ว แม้จะไม่หวังผลตอบแทนหรือกำไร แต่มักได้สมความปรารถนาในสิ่งนั้น

(๕) “ขามกินให้เจ้าคิดถี่แท้ คิดแน้ในมโน

อย่าได้กินมา ๆ ลิ่นคองคำตั้น”^{๑๔}

ความหมาย คือ เมื่อรับประทานอาหารใดๆ ก็ตาม ควรสังเกตและพิจารณาให้ถี่ถ้วนด้วยใจของตน ไม่ใช่เพียงแต่ลงมือกินโดยไม่คิดถึงคำเตือนของคนอื่น

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การทำงานใดๆ ก็ตาม ควรพิจารณาให้แน่ใจเสียก่อน ว่าถูกต้องดีงามหรือไม่ มีผลกระทบต่อสิ่งใดหรือใคร และทำถูกระเบียบกฎหมายบ้านเมืองหรือไม่ (คอง = ระเบียบ, กฎหมาย, ธรรมเนียม) ตลอดจนคำเตือนของคนอื่นๆ ที่หวังดีต่อตัวเรา ผญาณี มีลักษณะเชิงให้ข้อคิด คำเตือนให้ระวัง เป็นการป้องกันปัญหา

^{๑๒} รศ. อุดม บัวศรี, ผญาท่อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน, หน้า ๗.

^{๑๓} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๗/๑๖๘

^{๑๔} รศ. อุดม บัวศรี, ผญาท่อมปรัชญาชีวิตของชาวอีสาน, หน้า ๒,๓๑.

^{๑๕} บุญเกิด พิมพ์วรมงคล, ยาสอนหลาน, (ขอนแก่น : คลังนาวิทยา, ๒๕๔๕), หน้า ๖๔.

(๖) กินให้พอประมาณ   คำม โดยคีถั่วนถึ
จักได้อายุย้ง   จีรังเฒ่าแก่ตาย ^{๑๖}

ความหมาย คือ หากรับประทานสิ่งใด ควรให้พอเหมาะแก่สุขภาพของตน จะเป็นผู้มีสุขภาพที่แข็งแรง สมบูรณ์ มีอายุยืนนานไปถึงแก่เต่าชรา

ความหมายเชิงจริยธรรม ที่นำไปใช้ คือ หากบุคคลทำงานโดยพอเหมาะแก่วิทย์ฐานะ ความรู้ ความสามารถที่ตนมีอยู่และได้ศึกษามาแล้ว ก็จะช่วยให้รู้จักบริหารงานและอยู่ในธุรกิจหน้าที่นั้น จนกว่าจะหมดวาระหน้าที่ (หรือ เกษียณอายุราชการ)

(๗) “กินแกงให้เจ้าชอมคูก้าง   คาคอชิจิมยาก
คูกมันไปอยู่ค้าง   กลิ่นน้ำขีปลง” ^{๑๗}

ความหมาย คือ การรับประทานแกงให้พิจารณาดู เศษอาหารหรือกระดูกปลา จะติดคอหากรับประทานจนรีบเร่ง แม้จะคิมน้ำก็ไม่ช่วยให้กระดูกที่ติดคออยู่นั้นหลุดไปได้

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การทำงานใดๆ ก็ตาม ควรพิจารณาถึงปัญหาและอุปสรรค (ก้าง, คุกหรือกระดูก = อุปสรรค, ปัญหา) หากพบปัญหาแล้วไม่รู้จักวิธีป้องกันและไม่รู้จักวิธีแก้ไขแล้ว ก็เหมือนคนกินปลาแต่ลืมนึกถึงกระดูกปลาที่จะติดคอของตน เพราะเมื่อประสบปัญหาแล้ว อาจแก้ไขได้ยากกว่าที่คิดเสียอีก เนื่องจากไม่ป้องกันก่อน

(๘) “ของบ่เป็นตาจ้ำ   อย่าสู่มลงเล็ก
ของบ่เป็นตากิน   อย่ากินชิววนท้อง” ^{๑๘}
ของกินนี้   ให้ชอมคมคุด
ครั้นหากเป็นโทษ   ให้วางถิมอย่ากิน ^{๑๙}

ความหมาย คือ การรับประทานอาหารต้องพิถีพิถัน อาหารใดควรรับประทานอย่างไร ก็ควรใช้ให้ถูกต้อง และระวังอาหารจะทำให้ท้องเสีย ส่วนประโยชน์หลัง ให้พิจารณาว่าอาหารนั้นมีพิษให้โทษต่อร่างกายหรือไม่ ถ้าหากอาหารนั้นมีพิษ ก็ควรจะทิ้งไปเสีย

^{๑๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๔.

^{๑๗} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, (ขอนแก่น: ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

^{๑๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๘.

^{๑๙} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยพญา, (มหาสารคาม : ม.ป.พ., ๒๕๓๖), หน้า ๒๑.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การงานใดๆ ก็ตาม ที่ไม่ควรปฏิบัติ หรือมีความผิดปกติในงานนั้น ก็ต้องรีบถอนตัวออกมาเสีย อย่าได้ไปยุ่งเกี่ยว เพราะจะทำให้ตนเองได้รับโทษทุกข์ไปด้วย (=อย่ากินชีพวนท้อง) และอีกความหมายหนึ่ง คือ อย่าเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับงานที่ผิดศีลธรรมหรือกฎหมายบ้านเมือง จงปล่อยทิ้งไปเสีย อย่าได้เสียดาย

(๘) “อย่าเห็นแก่ได้   หมากแดงโมน่วยใหญ่
          लगतेो षोकपेाँ   लेखेेाँ हनूवपलूय”^{๒๐}

ความหมาย คือ ไม่ควรเป็นคนเห็นแก่ได้เกินไป เช่น อยากกินแดงโมผลโต แต่ถ้าโชกไม่อำนวยความสะดวก อาจถูกผลที่สุกห่อหมากแล้วก็ได้

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ ไม่ควรหวังไกลเกินเอื้อมความสามารถของตน ควรหวังให้พอดีหรือทำงานให้พอเหมาะแก่ความสามารถที่มีอยู่ เพราะบางครั้งหากโชกไม่เข้าข้างเราแล้ว อาจล้มเหลวหรือขาดทุนก็ได้

(๑๐) “เอँनกินแล่นใส่   เอँนใช้แล่นหนี”^{๒๑}

ความหมาย คือ บางคนเมื่อได้เวลารับประทานอาหารก็ปรี๊ดเข้ามาหา แต่พอถึงเวลาที่ใช้งานก็ขอตัวหลีกออกไป ใช้งานไม่ได้เลย

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ คนที่เป็นเพื่อนร่วมการทำงานในกลุ่มเดียวกัน ควรเอาใจใส่ดูแลต่อกัน ไม่ใช่ว่า เมื่อถึงคราวที่ขอยศขอตำแหน่ง ขอเงินเดือนเพิ่ม จึงวิ่งหน้าตั้งมา เพื่อขอความดีกับเขา แต่ตนเองไม่ได้สร้างผลงานใดๆ แก่บริษัทหรือหน่วยงานนั้นเลย จึงเข้าทำนองว่า พวกชูปมือเปิบ

“ยามกินบ่เรียก   ยามเวียกจั่งเอँน”^{๒๒}

ความหมาย คือ บางคนถึงคราวพักรับประทานอาหารกลับเฉยไม่เรียกมาร่วมวง แต่เมื่อถึงคราวทำงานกลับเรียกคนนั้นมาใช้

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ ก็มีลักษณะเดียวกัน คือ คนที่เห็นแก่ตัวมาก จะไม่ยอมเรียกคนอื่นมารับความดีความชอบที่มาถึง แต่เมื่อถึงคราวมีกิจกรรมเกิดขึ้นก็อยากให้มีคนคอยช่วยเหลือตนเอง จึงไม่ควรปฏิบัติอย่างยิ่ง เพราะจะทำให้สังคมเห็นแก่ตัวมากขึ้นและไม่เป็นการเอื้อเฟื้อต่อคนดี คนขยันทำงาน

^{๒๐} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๒๔.

^{๒๑} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยพญา, หน้า ๑๕.

^{๒๒} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, (เล่ม ๑๐), ๒๕๔๕), หน้า ๘.

(๑๑) “ให้ตื่นตึกคือกา ให้หากินคือไก่”^{๒๓}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ ให้ลูกแต่เช้าเหมือนกา และให้หาอาหารเหมือนไก่ เป็นการสอนให้คนเรารู้จักทำมาหากินแต่เช้าตรู่ จะได้งานมากกว่าคนที่ตื่นสาย ขณะเดียวกัน ก็ให้รับประทานเหมือนแม่ไก่ ได้แก่ พาลูกๆ กินอาหารอย่างระมัดระวังภัย รู้จักเลือกสิ่งใดว่าควรกินไม่ควรกิน เหมือนคนเราควรรู้ว่าสิ่งใดควรบริโภค หรือไม่ควรบริโภค

(๑๒) “กินข้าวโต โสความเพียร”^{๒๔}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ เป็นการสอนให้ระวังคำพูด ไม่ควรพูดสิ่งใดๆ ที่ให้โทษต่อคนอื่น และไม่เป็นประโยชน์ใดๆ เลย ถ้าจะวิจารณ์ชาวบ้าน เพราะเราก็ทำมาหาเลี้ยงชีพเหมือนคนอื่น จึงควรระวังทำที่ที่แสดงออกต่อสังคมให้ชัดเจน ไม่ใช่พูดไปอย่างโคลงลอยขาดเหตุผล และใส่ร้ายคนอื่น

(๑๓) “จ้วงกินหญ้าอย่าสิงมเขาคัก หมูป่กินธำอย่าลิตีให้คังเว้อ”

ความหมาย คือ หากว่า โค (จ้วง) ไม่อยากจะกินหญ้า ไม่ควรไปบังคับให้กินแม้เขาจะหักมันก็ไม่กิน ในทำนองเดียวกัน แม้แต่หมูถ้าหากไม่อยากกินรำข้าว ถึงจะตีจะจุมกก็ก็ไม่กินเช่นเดียวกัน

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ ไม่ควรไปบังคับหรือใช้อำนาจต่อคนอื่น จนทำให้เกิดความแตกแยก เพราะหากใช้อำนาจใดๆ ก็ตามไปบังคับจนเกินไปแล้ว ผลเสีย คือ ทำให้สิ่งที่บังคับ หรือคนที่ถูกบังคับนั้น ต่อต้านและหักล้างกันอย่างแก้ไขได้ยาก เช่น ในกรณีการคลุมถุงชน จับบุตรหลานแต่งงานกันโดยที่เขาไม่สมัครใจ ย่อมก่อทุกข์แก่ทุกฝ่าย

(๑๔) “ปลาใหญ่กินปลาน้อย ปลาสร้อยกินปลาชิว ปลาชิวบ่มีแนวกินกินดิน”^{๒๕}

ความหมาย คือ ปลาที่ตัวใหญ่กว่า ย่อมกินปลาที่ตัวเล็กกว่า และปลาที่ตัวเล็กลงไปก็จะกินพวกปลาชิวๆ เองก็ต้องกินพวกดินเป็นอาหาร ตามลำดับของธรรมชาติ

^{๒๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๓.

^{๒๔} ปรีชา พิณทอง, *ไขภายิตโบราณอีสาน*, (อุบลราชธานี : ศิริธรรม, ๒๕๒๘), หน้า ๒.

^{๒๕} อ่างแล้ว, หน้า ๘.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าไปใช้ คือ ผู้มีฐานะการเงินหรือตำแหน่งที่สูงกว่าย่อมมีอำนาจในการต่อรองได้มากกว่า และผู้น้อยลงมาก็จะหาผลประโยชน์จากผู้ที่ด้อยกว่าตนเองเป็นลำดับในสังคมมนุษย์ แม้ในที่สุด ผู้มีโอกาสดังกล่าวต้องอาศัยเก็บขยะกินเพื่อประทังชีวิตของตนก็มี และหาที่พึ่งที่พึ่งพิงตามท้องถนน ไม่มีบ้านอยู่เป็นหลักแหล่ง ดังจะเห็นได้จากเมืองใหญ่ๆ ของประเทศไทยเรา เช่น คนเร่ร่อนในกรุงเทพฯ บริเวณท้องสนามหลวง เป็นต้น

สรุปได้ว่า ในหมวดว่าด้วยการบริโภคปัจจัย ๔ ถือเป็นปัจจัยพื้นฐานของชีวิต เป็นปัจจัยแรก และมองเห็นได้จากสภาพความเป็นจริงทางสังคม ถ้ามีความสมบูรณ์ก็จะแข็งแรงเกื้อหนุนให้ประกอบสิ่งดี ๆ อีกมากมาย ถ้าสมบูรณ์แล้วก็จะเกิดประโยชน์แก่ตนเองและกับสังคม หรือประโยชน์ตามที่มองเห็น เฉพาะหน้า เป็นฐานที่มั่นคงระดับแรก เป็นประโยชน์ในปัจจุบัน ^{๒๖}

๒. หมวดว่าด้วยเครื่องนุ่งห่ม

เครื่องนุ่งห่ม เสื้อผ้าแต่งกายนี้ มีหน้าที่เป็นกายกถอนประกอบอยู่น้อยมาก แต่มีอยู่ในวิถีชีวิตประจำวันของคนอีสาน เช่น ชุดแต่งกายก็มี (ก) ชุดทำงาน (ข) ชุดอยู่บ้าน (ค) ชุดไปทำบุญ ซึ่งวิถีชีวิตของคนอีสานมีลักษณะอยู่อย่างง่าย ๆ ไม่หรูหรา เวลากินอาหารก็นั่งกินกับพื้น ไม่มีโต๊ะอาหาร เวลานอนก็นอนกับพื้น เครื่องปลูกก็มีเสื่อ (สาด) กับหมอน ^{๒๗} โดยผลึกที่เกี่ยวกับการนุ่งห่ม มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) ผลึกที่สอนการแต่งกายของผู้หญิง เช่น

ยามนอนให้	แปงโถมให้มันค่อง
ให้ปกห่อตุ้ม	ดินลั่นไว้ให้อำเพ็ง
ยามเมื่อยั่วละยาดย้าย	ให้นางล่าดูดี
อย่าได้ตั้งตั้งปบ	ย่างไปคูฮ้าย
อย่าได้เค็ง ๆ พื้น	เพื่อนหัวพ่อแม่ นั้นเนอ

---

^{๒๖} พระธรรมปิฎก(ป.อ.ปยุตฺโต), *ชีวิตที่สมบูรณ์*, พิมพ์ครั้งที่ ๑๖, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมิก, ๒๕๓๘), หน้า ๕.

^{๒๗} อุคม บัวศรี, *วัฒนธรรมอีสาน*, หน้า ๓๔.

อันว่าคองหมี่นี้   เวรเท้าบาปมี   แท้เหล่า^{๒๘}

ความหมาย : เวลานอนให้แต่งตัวสวยงาม ระวังระวังอย่าปล่อยให้ชายผ้าถุงถูกเปิดออกมา ขณะเดินไปมาก็สงบเสงี่ยม ไม่เดินเท้ามีเสียงดังจนบิดามารดา นอนอยู่ได้ยินเสียงกระทบนั้น เพราะจะเป็นบาปกรรม

ส่วนความหมายเชิงจริยธรรมนั้น มีความตรงตัวอยู่แล้ว คือ เป็นการสอนผู้หญิงให้มีความเป็นแม่ศรีเรือนที่ดี มีมารยาทที่งดงามเป็นที่ให้การยกย่องของคนที่ได้พบเห็น

(๒) “ผ้าบ่าขาด   อย่าอยากได้ผ้าลาย”^{๒๙}

ความหมาย คือ หากเสื้อผ้าเก่า ยังใช้การได้ดีอยู่ ก็ไม่ควรซื้อของใหม่ที่สวยกว่า

ความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าไปใช้ คือ สอนให้รู้จักประหยัดคอดออม ว่าสิ่งใดที่เป็นเครื่องใช้ก็ตาม เป็นบุคคลผู้ทำงานก็ตามแม้จะใช้งานมานานแล้ว แต่ยังมีประสิทธิภาพอยู่ก็ควรใช้งานต่อไป และอย่าเห็นของใหม่ดีกว่าของเก่า เพราะอาจทำให้เสียเงินเพิ่มโดยไม่จำเป็น

(๓) “ทุกข์บ่มีเสื้อผ้าฝ้ายอ่อนดีพอลืออยู่”^{๓๐}

ความหมาย คือ คนเราถึงจะไม่มีเสื้อผ้าใส่ แต่ขอให้มีบ้านเรือนพอได้อยู่อาศัย เพราะบ้านเรือนมีผ้าที่กันฝน ลม หนาว ร้อนได้ดีกว่าที่โล่ง

ความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าไปใช้ คือ สอนว่าคนที่ลำบากขาดที่พึ่งที่พักพิงเนื่องจากความยากจนเจ็บใจ แต่หากมีผู้ให้การอุปถัมภ์ค้ำจุน ก็พอประคองชีวิตให้อยู่รอดได้เหมือนดังคนต่างด้าวที่เข้ามาอาศัยพระบารมีของในหลวงในประเทศไทยเราปัจจุบัน

(๔) “ไก่อ่างมย่อนขน   คนงามย่อนแต่ง”^{๓๑}

ความหมาย คือ สัตว์ปีกมี ไก่ เป็นต้น ย่อมงดงามเพราะมีขนปกคลุมตัว แม้คนเราก็สวยงามเพราะการประดับประดาตกแต่งร่างกายเช่นกัน

ความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าไปใช้ คือ สอนให้รู้ว่า คนเราจะเป็นคนดี มีวิชาความรู้ มีความสามารถได้ ต้องอาศัยการตกแต่งเอา ได้แก่ แสวงหาวิชามาใส่ตนเพื่อให้มี

---

^{๒๘} บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, พระมหา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, (ขอนแก่น: คลังน่านานาวิทยา, ๒๕๔๔), หน้า ๑๕๕.

^{๒๙} พรชัย ศรีสารคาม, ผญาอีสาน, หน้า ๖๕.

^{๓๐} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผญา ๑, หน้า ๓๖.

^{๓๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๖.

ความสามารถในการทำงาน แม้คนที่ต้องการหลุดพ้นจากโลภภัย ก็ต้องแสวงหาโมกขธรรม เช่นกันจึงชื่อว่า เป็นคนงามภายใน คือ จิตใจงดงาม นั่นเอง

(๕) “นุ่งผ้าลายหมาเห่า คั้นความเก่าฝืดกัน”^{๓๒}

ความหมาย คือ การนุ่งห่มผ้าสีสันฉูดฉาด ผิดปกติแต่เดิม ทำให้สุนัขเห่าได้ และ คนที่มักถือพินความหลังมาเล่าสู่กันฟัง ก็มักจะทำให้เกิดความบาดหมางทะเลาะกันที่สุดในที่สุด

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ สอนให้เข้าใจว่า หากเคยประพฤติ อย่างไร ก็ควรเป็นคนเสมอต้นเสมอปลาย ทำงานอย่างปกติตามที่เคยปฏิบัติมา และเรื่องใดที่เคยผิดพลาดหรือล้มเหลวมาแล้วในการทำงาน ก็ไม่ควรนำมาพูดเล่นอีก เพราะจะทำให้ผู้ล้มเหลวนั้น เกิดความน้อยใจ และพาลหาเรื่องหาโทษต่อกันได้

(๖) “เบี่ยงคนให้เบี่ยงหน้า เบี่ยงผ้าให้เบี่ยงเชิง”^{๓๓}

ความหมาย คือ หากจะดูคน ก็ให้ดูหน้าตา หากจะดูเสื้อผ้าก็ให้ดูที่ชายผ้าว่าเย็บเรียบร้อยหรือไม่ ซึ่งบ่งพร่องถึงความเรียบร้อยในการตัดเย็บเสื้อผ้าของนายช่าง

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การคบคนควรตระหนักให้มาก ควรรู้จักเลือกคบไม่ใช่คบทุกคนหรือทุกคนไป ควรเลือกว่าคนดีหรือไม่ดีอย่างไร แม้การจับจ่ายซื้อสิ่งของเครื่องใช้ก็ตาม ก็ควรคำนึงถึงคุณภาพมากกว่าปริมาณ ว่าคุณภาพดีหรือไม่ ไม่ใช่ราคาแพงหรือถูก ทั้งนี้ เพื่อเป็นการปรามให้คนเรารู้จักช่องทางการเลือกที่ดี (chose the best way)

๓. หมวดยาด้วยที่อยู่อาศัย

ที่อยู่อาศัย ถือว่าเป็นปัจจัยสำคัญอีกข้อหนึ่งในปัจจัย ๔ และเป็นปัจจัยพื้นฐานต่อการดำรงชีวิตของคน โดยเฉพาะที่อยู่อาศัยถ้ามีความพร้อม มีการจัดสรรให้ดี ก็จะหนุนนำให้เรามีความสุขได้ บทพญาที่เกี่ยวข้อง ดังตัวอย่างต่อไปนี้

๑. “กินให้พิจารณาไว้   กะเนดูสามส่วน ก็ตาย
นอนให้คิดสี่ด้าน   กะนิงถ้วนจึงนอน แทนอ”^{๓๔}

^{๓๒} พรชัย ศรีสารคาม, ฌญาอีสาน, หน้า ๒๖.

^{๓๓} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๒๖.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๗.

ความหมาย คือ เวลารับประทานอาหารให้พิจารณา และประมาณไว้ถึง ๓ ส่วน ได้แก่ ส่วนตน ส่วนเลี้ยงดูครอบครัว และส่วนบริวาร การนอนให้คิดถึง ๔ ด้าน ได้แก่ คิดถึงเบื้องบน (พระรัตนตรัย) เบื้องล่าง (บริวาร, ลูกน้อง) เบื้องขวา (ผู้ปกครอง) เบื้องซ้าย (สามีภรรยา) ว่ากิจใดๆ ที่เราควรทำมีอยู่หรือไม่ หรือขาดตกบกพร่องอย่างไร เพื่อจะได้แก้ไข ให้สมบูรณ์ในวันต่อไป ซึ่งความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ ก็มีความหมายในตัวเองอยู่แล้ว

(๒) “เชื่อนซานเย้า แปะคีปัดกวาด อย่าให้มีสกเถื้อ ฐึงยิวลิตอดตาย”^{๓๕}

ความหมาย คือ บ้านเรือนควรสะอาด ต้องปัดกวาด หากปล่อยให้รก สัตว์มีพิษจะเข้าไปอาศัยและทำร้ายเจ้าของบ้าน

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การบริหารงานควรให้โปร่งใส และขยันดูแลกิจการที่ประกอบอยู่นั้น หากปล่อยให้มีคนพาลหรือความไม่ชอบมาพากลเกิดขึ้น กว่าจะแก้ปัญหาก็อาจสายไปแล้ว

(๓) “บ่อนนอนสนุกอย่านอน เมียวนอนอย่ายินดี”^{๓๖}

ความหมาย คือ ที่นอนอันใดนอนแล้วสนุก ไม่อยากจะถูกขื่นทำงาน ไม่ควรนอน และหากกริยาออกอ้อนอย่างไม่มีเหตุผล ก็ไม่ควรตามใจมากนัก

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ สถานที่แห่งใดทำให้เราเพลิดเพลิน จนเสียการเสียงาน ก็ไม่ควรไปยุ่งเกี่ยว และคนที่ประสบผลดีมาก ก็ไม่ควรพิโรธรำพันเชือถือ

(๔) “อย่าได้ใจปักตูไว้ โจรขโมยลี้ฐู่เมื่อ”^{๓๗}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ มีความหมายที่ตรงตัวอยู่แล้วว่า บ้านเรือนไม่ควรเปิดประตูบ้านทิ้งเอาไว้ หากโจรผู้ร้ายเดินผ่านไปมา ก็จะเข้าไปขโมยสิ่งของในบ้านได้ และการนำไปใช้งาน หมายถึงว่า การทำงานใดๆ ก็ตาม ควรรู้จักทางหนีทีไล่ ไม่ปล่อยให้มีส่วนโหว่ เพื่อคู่แข่งจะได้ไม่รู้ทัน และชิงความได้เปรียบในเชิงการค้าขาย

(๕) “บ่สมพอนั่งอย่านั่ง ที่บ่สมพอนอนอย่านอน”^{๓๘}

^{๓๕} บุญเกิด พิมพ์รเมธากุล, ละเอียด ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๑๖.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๑.

^{๓๗} อ่างแล้ว.

^{๓๘} ปรีชา พิณทอง, ไขภษิตโบราณอีสาน, หน้า ๔๓๗.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ มีความหมายตรงตัวว่า สถานที่แห่งใดไม่ควรนั่ง ก็อย่าได้นั่งที่ใด ไม่ควรนอนก็ไม่ควรนอน ซึ่งหมายถึง หากไม่มีคนที่ควรไว้ใจได้ เพื่อให้ทำงานแทนตัวเรา ก็ไม่ต้องมอบหมายให้ปฏิบัติ เพราะหากให้ทำแทนก็ต้องพลาด

๔. หมวดยาด้วยยารักษาโรค

การมีสุขภาพที่ดีถือว่าเป็นโชคอันประเสริฐ มีคำพุทธพจน์ว่า “*อาโรคยา ปรมาลาภา* ความไม่มีโรค เป็นลาภอย่างยิ่ง”^{๓๕} หมายถึง เมื่อไม่มีโรคภัยเบียดเบียนโดยเฉพาะโรคทางกายแล้ว ก็เป็นการหนุนให้ชีวิตประกอบกิจการงานได้สะดวกยิ่งขึ้น ดังพญาเชิงจริยธรรมที่เกี่ยวข้อง เช่น

(๑) “อันของหวานนั้น เป็นลมลุ่มง่าย
กินหลายเป็นแม่แล้ง พุงโป้ที่อุง”^{๓๖}

ความหมาย คือ การบริโภคอาหารที่รสหวานจนเกินไป อาจทำให้เป็นโรคลมได้ง่ายและอาจทำให้เป็นโรคอื่นๆ ตามมาอีก เช่น โรคอ้วน โรคความดัน เป็นต้น เพราะขาดสารอาหารจำพวกอื่นที่จำเป็นต่อร่างกาย (โปรตีน คาร์โบไฮเดรต ไขมัน แร่ธาตุ) จึงควรบริโภคแต่พอเหมาะในแต่ละบุคคล

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การเชื่อคำพูดที่ไพเราะหรือหวานหู อาจทำให้เกิดความแตกแยก หรือทะเลาะกันออกเป็นฝักฝ่าย เป็นพวกๆ แม้ว่าคำพูดหวานนั้นจะทำให้ชอบใจก็ตาม แต่ก็แฝงไปด้วยผลประโยชน์เสมอ เนื่องจากผู้พูดๆ เพื่อต้องการสิ่งใดสิ่งหนึ่งตอบแทน จึงได้พยายามพูดชักจูงหวานล่อมด้วยคำหวาน ให้เราตายใจและตกเป็นเหยื่อได้ง่าย

(๒) “ของขมเป็นยาแก้ กอกลมอันวิเศษ
ขอให้สังเกตไว้ เอาถ่อนยาสอน”^{๓๗}

ความหมาย คือ อาหารบางชนิดแม้จะมีรสขม เช่น จำพวกผักขม ผักสะเดา แต่เป็นยารักษาโรคได้บางอย่าง จึงควรบริโภคไว้บ้าง เนื่องจากแก้กอกลมที่ปวงให้ร่างกายปกติดี

^{๓๕} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๒๐๔/๕๖

^{๓๖} บุญเกิด พิมพ์วรรณธาตุ, ยาสอนหลาน, หน้า ๕๖.

^{๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ คำพูดของบัณฑิตแม้จะมีรสขม ได้แก่ พูดไม่ไพเราะ เป็นคำพูดที่ไม่ถูกใจผู้ฟัง แต่มีประโยชน์ ให้คิดสอนใจ ก็ควรสดับฟังและปฏิบัติตามคำสอนของท่านเหล่านั้น เนื่องจากสามารถแก้ปัญหาได้เป็นอย่างดี

(๓) “ครันอยากอายุยัง ยืนยั้งหลายปี
ให้เจ้ากิน เขาฮอก่อนนายยามเช้า”^{๔๒}

ความหมาย คือ ถ้าหากอยากมีอายุมันยืนนาน ให้บริโภคเกลือขอสอ ตั้งแต่เช้าตรู่ก่อนรับประทานอาหารเช้า (เกลือขอสอ หมายถึง ต้นบรเพ็ด)

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ ควรสั่งสอนบุตรหลานให้รู้จักคิดหรือชั่วถูกหรือผิดก่อนพวกเขาจะรับประทานอาหารเช้าและไปสู่โรงเรียนสถานศึกษา สอนให้รู้จักกฎจราจร และวิธีเอาตัวรอดเมื่อไปศึกษากับเพื่อนๆ ในโรงเรียน (คำว่า “เขาฮอ” นั้น หมายถึง พันธุ์ไม้ชนิดหนึ่ง มีลักษณะเป็นเกลือวัลย์ มีรสขมจัด โดยนำมาปรุงเป็นยาอายุวัฒนะได้ดี จึงเปรียบกับการสั่งสอนบุตรหลาน แม้เป็นคำมีรสขม พูดไม่ไพเราะแต่ให้ผลดีต่อบุตรหลาน)

(๔) “ยาดี มันหากกินยากแท้ ทั้งฝาด ทั้งขม
ทั้งเหม็นทั้งคาว ชื่นพวงพวนท้อ
ครันหากหากกินได้ คุณมีมากยิ่ง
ฝูงหมู่เจ็บป่วยไข้ บ่มีใกล้ห่างไกล”^{๔๓}

ความหมาย คือ ส่วนใหญ่ยาที่มีรสฝาดขม บางชนิดเหม็นจัด คาวจัด มักจะรับประทานยาก แต่ให้สรรพคุณที่คุ้มค่าต่อร่างกาย มีประโยชน์ในการรักษาโรคได้ดี หากรับประทานไปแล้ว อาจทำให้รู้สึกคลื่นไส้เหมือนจะอาเจียนก็เป็นได้ จึงควรฝืนใจรับประทาน

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ เป็นการสอนทำนองเดียวกันว่า ในการทำงานนั้น มีบุคคลหลายฝ่ายร่วมกัน อาจจะได้รับคำติ คำชม หรือคำตักเตือนต่างๆ นานา แต่เพื่อความสำเร็จเป้าหมายร่วมกัน ก็ควรพิจารณาคุณค่าพูดของคนเหล่านั้นให้ดี และรับไปปฏิบัติตามในส่วนที่เห็นว่าเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม แม้ตัวเราอาจรู้สึกไม่เห็นด้วยก็ตาม (อึดอัดใจ)

^{๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖- ๕๗.

^{๔๓} บุญเกิด พิมพ์วรมหากุล, ยาสอนหลาน, หน้า ๕๘.

๕. หมวดว่าด้วยสุขและทุกข์

(๑) ความหมาย “ความสุข” คือ ความสบาย ความสำราญกายและใจ จริยธรรมเกี่ยวกับเรื่องสุขทุกข์ ที่ปรากฏตามหลักคำสอนทางพระพุทธศาสนาหลากหลาย เช่น กล่าวถึงความสุขของคฤหัสถ์ ๔ ประการ คือ

- (ก) สุขเกิดจากการมีทรัพย์ (อัตถิสุข)
- (ข) สุขเกิดจากแต่การจ่ายทรัพย์บริโภก (โภกสุข)
- (ค) สุขเกิดจากการไม่ต้องเป็นหนี้ (อนณสุข)
- (ง) สุขเกิดจากความประพฤตีสุจริตไร้โทษ (อนวัชชสุข)^{๔๔}

ความสุขของคฤหัสถ์ทั้ง ๔ ประการนี้ ในข้อที่ ๑ ถึง ๓ นั้น เป็นความสุขอันเกิดจากทรัพย์ทั้งหมด ส่วนข้อที่ ๔ นั้น เป็นความสุขเกิดจากการประกอบการสุจริตที่ปราศจากโทษ และเป็นการเกื้อหนุนให้สุขทั้ง ๓ ข้อแรกนั้นสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

แนวคิดเรื่องความสุขในทัศนะความสุขของชาวอีสาน สามารถที่สงเคราะห์เข้ากับหลักธรรม ในสุขของคฤหัสถ์ ๔ ได้ แม้จะไม่ตรงกันเลยทีเดียวก็ตาม แต่ก็ถือว่าเป็นความสุขระดับพื้นฐานได้ เป็นพฤติกรรมที่มองได้ในชีวิตประจำวัน ดังมี บทพญาหรือ ยาบว่า ในเรื่องความสุข มีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

- สุขเพราะมีข้าวกิน   สุขเพราะมีดินอยู่
- สุขเพราะมีคู่นอนนำ   สุขเพราะมีเงินคำเต็มไถ่
- สุขเพราะมีเฮือนหลังใหญ่ มุงแป้นกระดาน
- สุขเพราะมีลูกหลานมานั่งเฝ้า^{๔๕}

ความหมายเชิงจริยธรรม คือ การมีข้าวปลาอาหารที่สมบูรณ์ มีที่ดินได้ทำกิน มีเงินทองไว้ใช้สอยคราวจำเป็นมีเงินฝากธนาคาร มีบ้านหลังใหญ่ได้อยู่อาศัย และครอบครัวที่มีความสุขพร้อมหน้ากันมีบุตรหลานคอยดูแลผู้สูงอายุ หากมีครบทั้งหมด ก็ถือว่าเป็นความสุขพื้นฐานระดับแรก หรือระดับชาวบ้าน

๒. ระดับของความสุข เมื่อพิจารณาถึงความสุขตามหลักพุทธธรรมแล้ว ท่านแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ได้แก่

^{๔๔} อภ.จตุกก.(บาลี) ๒๑/๖๒/๕๐.

^{๔๕} ปรีชา พิณทอง, ไขภายิตโบราณอีสาน, หน้า ๑๖.

- (ก) กามสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยกาม (โลภีสุข หรือ กามคุณ ๕ อย่าง)
- (ข) ฌานสุข คือ ความสุขที่เนื่องด้วยฌาน (ชั้น ปฐมฌาน ไปถึง อรูปสมาบัติ ๔)
- (ค) นิพพานสุข คือ ความสุขเนื่องด้วยนิพพาน (อรหัตผล)

ความสุขตามนัยที่ยกมานั้น แต่ละข้อยังมีความหมายที่มีรายละเอียดออกไปอีก ในที่นี้ จะกล่าวโดยภาพรวมใน ๓ ระดับที่กล่าวมา กามสุขนั้น ผู้แสวง คือ มนุษย์ เทวดา ฌานสุข ผู้แสวง คือ บุคคลที่ได้รู้ปฐมฌาน ๔ อรูปฌาน ๔ (สมาบัติ ๘ ก็เรียก) ส่วนนิพพานสุข นั้น ผู้แสวง คือ พระอริยบุคคลระดับอรหัตมรรคอรหัตผล โดยความสุขที่บุคคลแสวงนั้นทำน แบ่งออกไปอีก ๗ อย่าง คือ (๑) มนุษยสุข (๒) ทิพยสุข (๓) ฌานสุข (๔) วิปัสสนาสุข (๕) มรรคสุข (๖) ผลสุข (๗) นิพพานสุข ^{๔๖}

๓. ผลการกระทำที่ทำให้เกิดสุขในบทพญา

บทพญาที่กล่าวในเชิงจริยธรรมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับความสุข มีตัวอย่างเช่น

- (๑) “บุญบวชลูกนี้ มีมากเหลือหลาย
ครันพ่อแม่ตายไป สู่สวรรค์เมืองฟ้า” ^{๔๗}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่น่าไปใช้ มีความหมายในตัวเองอยู่แล้ว ซึ่งหมายถึงว่า บุตรที่บรรพชา อุปสมบทให้แก่ผู้มีพระคุณ คือ บิดามารดานั้น เมื่อสิ้นใจวายชนม์ไปแล้ว ย่อมไปสู่สุคติโลกสวรรค์ เนื่องจากบุญบวชของบุตรชายนั่นเอง

- (๒) “อันว่า ทำทานนี้ พอประมาณเกิดประโยชน์
โทษฝ่ายพุ้น ทางนี้ก็ยังมี
ทานแบบนี้ สิเห็นหอมทางสวรรค์
ครันอยู่ในเมืองคน แม่นบ่จนพอน้อย” ^{๔๘}

ความหมาย คือ คนที่บริจาคทาน ย่อมก่อประโยชน์ทั้งในโลกนี้ และเป็นการ ป้องกันโทษภัยได้อีกทางหนึ่งด้วย แม้อยู่ในแดนมนุษย์ก็มีความสุข ความเจริญ ไม่มีความ ยากจน

---

^{๔๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๕๕๖.

^{๔๗} คำติ อินทสอน, ผญา-ภาษาอีสาน, (ขอนแก่น : ม.ป.พ.), ๒๕๒๘, หน้า ๕ (พิมพ์ดีด).

^{๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ สอนให้รู้จักคุณค่าของการช่วยเหลือคนอื่นว่าให้รับอันสงฆ์มากทั้งในปัจจุบันชาติ และสัมปรายภพ (ชาติหน้า) คือ ผู้ให้ทานตายไปแล้วยอมไปเกิดในโลกสวรรค์ แม้กลับมาเกิดเป็นมนุษย์ก็ไม่ลำบากยากจน

(๓) หญิงใดคิดฉลาดรู้ ในห้อมคลองธรรม
มีแต่ตั้งใจคิด ต่อศีลทานแท้
ทั้งปวงคิดโลกเลี้ยว ใจต่างจากฟัว
การเสือนมี ค่อยทำเพียรสร้าง
หญิงนั้นเห็นหากลือชาเท่า เถิงเมืองเทวโลก
ทุกแหล่งหล้า ยอयोगแท้ตาย^{๔๙}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ มีความหมายที่ชัดเจนในตัวอยู่แล้ว โดยสอนว่าผู้หญิงที่ฉลาดรู้ ในหลักนักปราชญ์ มีจิตใจนึกถึงศีล การให้ทาน รู้จักการจัดงานบ้านงานเรือนให้เหมาะสม ไม่คิดนอกใจสามี ขยันเอาใจใส่งานบ้าน คนทั่วไปก็ยกย่อง แม้นสิ้นไปจากมนุษย์แล้ว ก็มีสวรรค์เป็นเบื้องหน้าอย่างแน่นอน

(๔) เห็นว่าวันศีลนั้น ให้ทำบุญต่กบาตร
ครันผู้ใดอยากขึ้น เมืองฟ้าให้หมั่นทาน
ให้หมั่นทำข้าวข่วม ยมมะนาให้ม่มฝั่ง
หวังนิพพานอยู่ใ้ๆ ปานนั้นจึงเมื่อพอ^{๕๐}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ มีความชัดเจนในตัวแล้วว่า ในทุกวันพระหากผู้ใดทำบุญใส่บาตรทุกครั้ง บริจาคทาน ก็เป็นเหมือนสร้างสะพานไว้ข้ามฝั่งไปสู่พระนิพพาน ไม่ตกเป็นเหยื่อของความตายไปเฉยๆ

๔. ทุกข์ “ทุกข์” ตามหลักพุทธธรรม แปลว่า สภาพที่ทนได้ยาก ได้แก่ปัญหาต่าง ๆ ของมนุษย์ ซึ่งประกอบไปด้วยสภาวะบีบคั้น กดดัน ขัดแย้ง ขัดข้อง มีความบกพร่อง ไม่สมบูรณ์ในตัวเอง ขาดแก่นสาร และความเที่ยงแท้ พร้อมทั้งจะก่อปัญหาสร้าง

^{๔๙} บุญเกิด พิมพ์วรมหากุล, พระยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๗๗.

^{๕๐} บุญเกิด พิมพ์วรมหากุล, ย่าสอนหลาน, หน้า ๑๘.

ความทุกข์ขึ้นมาได้เสมอ^{๕๑} ซึ่งความทุกข์ สามารถจัดเป็นระดับใหญ่ ๆ ได้ ๒ อย่าง คือ สภาวะทุกข์ กับ ปกิณกทุกข์

ก. สภาวะทุกข์ คือ ความทุกข์ประจำ มี ๓ อย่าง คือ

- (๑) ชาติทุกข์ แปลว่า ความเกิดเป็นทุกข์ หมายถึงตั้งแต่อยู่ในครรภ์จนคลอด
- (๒) ชราทุกข์ แปลว่า ความแก่เป็นทุกข์ หมายถึงความแก่เฒ่าทำให้ลำบาก
- (๓) มรณทุกข์ แปลว่า ความตายเป็นทุกข์ หมายถึงความตายได้ตัดรอนชีวิตเสีย

๕๒

สภาวะทุกข์เกิดขึ้นกับทุกคน ไม่สามารถหลีกเลี่ยงได้

ข. ปกิณกทุกข์ คือ ทุกข์จร

- (๑) โสกะ ความเศร้าใจ เสียใจ เช่น สูญเสียญาติ เป็นต้น
- (๒) ปริเทวะ ความรำพรรณ คร่ำครวญ ร่ำไร บ่นเพื่อไปต่าง ๆ เป็นต้น
- (๓) ทุกขะ ความทุกข์กาย เช่น เจ็บปวด บาดเจ็บ ถูกบีบคั้น เป็นต้น
- (๔) โทมนัสสะ ความทุกข์ใจ ปวดร้าวใจ ร้องไห้ ตีอกชกหัว ลงคิน เชือดตัวเอง กินยาพิษ ผูกคอตาย เป็นต้น
- (๕) อุปายสสะ ความคับแค้น สิ้นหวัง เร่าร้อน ทอดถอนใจ เป็นต้น
- (๖) อับปิยสัมปโยคะ การประสบคนหรือสิ่งไม่เป็นที่รัก เช่น ต้องพบต้องเกี่ยวข้องกับคนที่ไม่ชอบ หรือชิงชัง เป็นต้น
- (๗) ปิยวิปโยคะ การพลัดพรากคนหรือสิ่งไม่เป็นที่รัก เช่น จากญาติ จากคนรัก สูญเสียทรัพย์สิน เป็นต้น
- (๘) อิจฉิตาลาภะ การไม่ได้สิ่งที่ปรารถนา คือปรารถนาสิ่งใดล้วนไม่ได้

สมหวัง

(๙) อุปาทานขันธ ขันธ ๕ ที่เป็นที่ตั้งแห่งอุปาทาน ทุกข์ที่กล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นทุกข์ของอุปาทาน ขันธทั้งห้า เมื่อว่าโดยสรุปหรือรวบยอดแล้ว อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์

ตัวอย่างพญานา ที่แสดงทุกข์ในขันธ ๕ มีดังต่อไปนี้

---

^{๕๑} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๖.

^{๕๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

(๑) “ขันธุ์ทั้งห้า เวทนาอันเฮง
ปมี หายสว่างฮ้อน คือปิ้งปิ่นปลา”^{๕๓}

(๒) “ทุกข์แต่นำขันธุ์ห้า โงลงมาขันธุ์สี่
ทุกข์อยู่ในโลกนี้ โสมข่อยผู้เดียว”^{๕๔}

ความหมาย คือ ขันธุ์ห้า ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็นของเรา ร้อน ไม่มีเย็น อุปมาเหมือนการปิ้งหรือย่างปลา นับแต่ร้อนไปทั่ว ไม่เย็นลงได้ ฉะนั้น ทุกข์ ทั้งปวงจึงอยู่ที่ขันธุ์ ๔ และ ขันธุ์ ๕ นั้นเอง

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ สอนให้รู้จักธรรมชาติของขันธุ์ ๕ นี้ ว่า ไม่ควรที่จะหลงไหล มัวเมา จนมากนัก เนื่องจาก ธรรมชาติของเขานั้น ถูกไฟธาตุแผดเผาอยู่ ตลอดเวลา และถูกไฟราคะ ไฟโทสะ ไฟโมหะ คอยเผาจิตใจอีกด้วย จึงร้อนระอุเหมือนการ ย่างปลาในเตาที่ไฟแดงฉาน ฉะนั้น ทุกข์ทั้งมวลก็เกิดจากขันธุ์ทั้ง ๔ และขันธุ์ทั้ง ๕

อย่างไรก็ตาม เรื่องเกี่ยวกับความทุกข์ตามคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา มี รายละเอียดมาก สามารถกล่าวคลุมถึงความทุกข์ในโลกมนุษย์ได้ทั้งหมด

ในคัมภีร์มหานิทเทส และจุฬพนิทเทส^{๕๕} บางแห่งแสดงชื่อทุกข์ไว้อีกเป็นอันมาก มีทั้งที่ซ้ำกับที่แสดงไว้ข้างต้น และที่แปลกออกไป ขอยกมาจัดเป็นกลุ่ม ๆ ให้ความง่าย^{๕๖} ดังนี้

(๑) ชาติทุกข์ ชราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณทุกข์ โสภ -ปริเทว- ทุกข์ โทมนัสส-
อุปายาสทุกข์

(๒) เนรียกทุกข์ ตริจฉานโยนิกทุกข์ ปิตติวิสยิกทุกข์ มานุสสกทุกข์ (ทุกข์ของสัตว์
นรก ทุกข์ของสัตว์ดิรัจฉาน ทุกข์ของสัตว์ในแดนเปรต ทุกข์ของมนุษย์)

(๓) คัพโภกกันติมูลกทุกข์ (ทุกข์เกิดจากการลงเกิดในครรภ์) คัพภะฐิติมูลกทุกข์
(ทุกข์เกิดจากอยู่ในครรภ์) คัพภะฐฐานมูลกทุกข์ (ทุกข์เกิดจากการออกจากครรภ์) ชาติสสุปนนิ
พันธิกทุกข์ (ทุกข์คิดพันตัวของผู้ที่เกิดแล้ว) ชาติสสปราเชยยกทุกข์ (ทุกข์เนื่องจากต้องขึ้นต่อ

^{๕๓} พรชัย ศรีสารคาม, เรียงถ้อยร้อยผญา, หน้า ๓๖.

^{๕๔} พรชัย ศรีสารคาม, ผญาอีสาน, หน้า ๔๘.

^{๕๕} จุ.ม. (บาลี) ๒๕/๒๓/๑๕

^{๕๖} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๗๐.

ผู้อื่นของผู้ที่เกิดแล้ว) อัศตูปัฏกมทุกข์ (ทุกข์ที่ตัวทำแก่ตัวเอง) ปฐูปัฏกมทุกข์ (ทุกข์จากคนอื่นทำให้)

(๔) ทุกขทุกข์ สังขารทุกข์ วิปริณามทุกข์

(๕) โรคต่างๆ เช่น โรคตา โรคหู เป็นต้น รวม ๓๕ ชื่อ

(๖) อาพาธ คือ ความเจ็บไข้ ที่เกิดจากสมุฏฐาน ๘ อย่างคือ ดี เสมหะ ลม สมุฏฐานต่าง ๆ ประชุมกัน อุดแปรปรวน บริหารร่างกายไม่สม่ำเสมอ ถูกเขาทำ เช่น ฆ่าและ จองจำ เป็นต้น และผลกระทบ

(๗) หนาว ร้อน หิว กระจาย อุจจาระ ปัสสาวะ ทุกข์จากสัมผัสแห่ง เหลือบ ขุน ลมแดด และ สัตว์เลื้อยคลาน

(๘) ทุกข์ เพราะ ความตายของมารดา ความตายของบิดา ความตายของพี่ชาย น้องชาย ความตายของพี่สาวน้องสาว ความตายของบุตร ความตายของธิดา

(๙) ทุกข์ เพราะ ความสูญเสียญาติ ความสูญเสียภคชะ ความสูญเสียด้วย โรค ความสูญเสียศีล ความสูญเสียทิวทัศน์

ในมหาทุกข์กัณฑ์ธสุตตร และจุพทุกข์กัณฑ์ธสุตตร^{๕๗} พระพุทธเจ้าตรัสถึงทุกข์กัณฑ์ คือ กองทุกข์ต่าง ๆ มากมาย ซึ่งเป็นปัญหาแก่นมนุษย์สืบเนื่องมาจากกาม โดยสรุป ทุกข์กัณฑ์ หรือกองทุกข์เหล่านั้น ได้แก่

(๑) ความลำบาก ตรากตรำ เดือดร้อน ตลอดจนกระทั่ง การสูญเสียชีวิต เนื่องมาจากการประกอบกิจการหาเลี้ยงชีพ

(๒) ความเศร้าโศก เสียใจ ในเมื่อเพียรพยายามในการอาชีพแล้ว โภคะไม่ สำเร็จผล

(๓) แม้เมื่อโภคะสำเร็จผลแล้ว ก็เกิดความทุกข์ยาก ลำบากใจ ในการที่ต้อง คอยอารักขาโภคะทรัพย์

(๔) ความเศร้าโศกเสียใจ เมื่อสูญเสียโภคะทรัพย์นั้นไป อารักขาไว้ไม่สำเร็จผล เช่น ถูกโจรปล้น ไฟไหม้ เป็นต้น

^{๕๗} ม.ม. (บาลี) ๑๒/๑๕๘/๑๖๕

(๕) การทะเลาะวิวาท แกร่งแย่ง ทำร้ายกัน ถึงตายบ้าง ถึงทุกข์ปางตายบ้าง ระหว่างราชากับราชาบ้าง คฤหบดีกับคฤหบดีบ้าง แม้กระทั่ง ระหว่างมารดาบิดากับบุตร พี่กับน้อง และเพื่อนกับเพื่อน

(๖) การทำสงคราม ประหัตประหารกันระหว่างหมู่ชน ๒ ฝ่าย ในสมรภูมิ ซึ่งต่างพากันล้มตาย และได้รับความทุกข์แสนสาหัส เพราะถูกอาวุธ หรือเนื่องมาจากการต่อสู้กันนั้น

(๗) การทำสงคราม ที่ฝ่ายหนึ่งรุกรานโจมตีบ้านเมืองของอีกฝ่ายหนึ่ง และจากการต่อสู้กันต้องบาดเจ็บ ล้มตาย ได้รับความทุกข์เป็นอันมาก

(๘) การทำทุจริตก่ออาชญากรรมต่าง ๆ เช่น ปล้นทรัพย์ ทำความผิดทางเพศ เป็นต้น แล้วถูกจับกุมลงโทษต่าง ๆ ถึงตายบ้าง ไม่ถึงตายบ้าง

(๙) การประกอบกรรมทุจริตทางกาย วาจา ใจ ครั้นตายแล้ว ก็ไปได้รับความทุกข์ในอบาย ทุคติ วินิบาต นรก

ในพระบาลีและอรรถกถา^{๕๘} ยังกล่าวถึงทุกข์ชื่ออื่น ๆ กระจายกันอยู่แห่งละเล็ก ละน้อยอีกหลายแห่ง บางแห่งมีเพียงคำบรรยายอาการของความทุกข์ เหมือนอย่างในมหาทุกข์กัณฑ์ธสุตฺร และจุฬทุกข์กัณฑ์ธสุตฺรข้างบนนี้ โดยไม่เรียกชื่อทุกข์ไว้โดยเฉพาะ

เรื่องทุกข์นี้ เราสามารถพรรณนาแสดงรายชื่อ ขยายออกไปได้อีก เป็นอันมาก เพราะปัญหาของมนุษย์มีมากมาย ทั้งทุกข์ที่เป็นสามัญแก่ชีวิตโดยทั่วไป และทุกข์ที่แปลกกันออกไปตามสภาพแวดล้อมของยุคสมัย ถิ่นฐาน และสถานการณ์

ส่วนความทุกข์ในทัศนะของคนอีสาน กล่าวถึงความทุกข์ และความยากไร้มากมาย ตามสภาพแวดล้อม ตามสถานการณ์ จะปรากฏชัดเจน ในสัญญาทุกข์ หรือยาก ดังนี้

ความทุกข์ในบทสญา หรือยาบเว้าอีสาน

ความทุกข์แยกได้ ๑๓ อย่าง ความจริงแล้วอาจมากกว่านี้ แต่จะต้องศึกษาในบทสญาอื่น ๆ ที่กล่าวถึงทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ดังนี้

ทุกข์หนึ่ง ลูกตายเสีย (บุตรธิดาตาย จึงทุกข์)

---

^{๕๘} วิสุทฺธิ. มหาภูทิกกา. (บาลี) ๑/๑๗

- ทุกข์สอง เมียตายจาก (ภริยาสามีตาย จึงทุกข์)
- ทุกข์สาม พรากพี่น้องหนีไปไกล (ญาติพี่น้องอยู่ห่างไกลกัน จึงทุกข์)
- ทุกข์สี่ ลงไปไทยค้าวัวต่าง (ไปค้าขายในต่างแดนไกล จึงทุกข์)
- ทุกข์ห้า ผัวเมียปะกัน (สามีภริยา อยู่กันคนละแห่ง จึงทุกข์)
- ทุกข์หก ไปนอนวันพรากพี่น้อง (ไปอยู่ที่อื่นข้ามคืนห่างญาติ จึงทุกข์)
- ทุกข์เจ็ด ป้องหมูน้อยลงไปขาย (ไปขายหมู่ต่างถิ่น จึงทุกข์)
- ทุกข์แปด พ่อแม่ตายแสนคิดสออด (บิดามารดาตายจาก จึงทุกข์)
- ทุกข์เก้า บ่มีเมียกอดนอนอยู่ผู้เดียว (ไม่ได้แต่งงาน อยู่คนเดียว จึงทุกข์)
- ทุกข์สิบ เทียวทางหลงยามค่ำ (หลงทางในกลางคืน จึงทุกข์)
- ทุกข์สิบเอ็ด ฝนตกอำฟ้าฮ้อง (ฝนตกฟ้าร้อง จึงทุกข์)
- ทุกข์สิบสอง เจ็บปวดท้องบ่มียา (เจ็บป่วยไม่มียารักษา จึงทุกข์)
- ทุกข์สิบสาม ทูขาจี้หน่อไม้^{๕๕} (ทุกข์เพราะป่วยเป็นโรคไข้ทรพิษ)

ความทุกข์ในบทผญาหรือ *ยายเวว่า* ชุดนี้ เป็นทัศนะที่มองความทุกข์ตามสถานการณ์นั้น ๆ สามารถสังเคราะห์กับความทุกข์ ตามหลักพุทธธรรมหลายข้อ เช่น ลูกเมียตาย พ่อแม่ตาย จัดเป็น *มรณทุกข์* พรากจากพี่น้อง ผัวเมียพรากจากกันหย่าร้างกัน จัดเป็น *ปิยวิปปโยคทุกข์* เป็นต้น

ความทุกข์กับความยาก ใช้แทนกันได้ในภาษาอีสาน เช่น คำว่า ทุกข์ยาก ความยาก ใน *ยายเวว่า* นี้ รวมได้ทั้งสิ้น ๒๘ ข้อ คือ

- ผัวเมียเดียวออกเฮือนใหม่ นี่ก็ยาก (อยู่ตามลำพังเฉพาะสามีภริยาในบ้านใหม่)
- เฮ็ดไฮ่บ่มีขวาน นี่ก็ยาก (ทำไร่ทำสวน แต่ไม่มีขวาน)
- ได้เป็นกวานเมียปากพอก นี่ก็ยาก (ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านแต่ภริยาปากไม่กรอบ)
- จักตอกไม้เป็นแมง นี่ก็ยาก (ทำจักสาน แต่ไม้ผุพัง)
- เกิดลมแดงเข็นเฮือนบ่ได้มัด นี่ก็ยาก (ลมพายุพัดมา แต่บ้านไม่ได้มัดด้วยเชือกหรือไม้ได้ดี ตะปูเอาไว้ เกรงว่าเรือนจะถูกลมพัดเอาไป ก็ทุกข์)
- เข้าเมื่อวัดเป็นชะโยม นี่ก็ยาก (ไปวัดเป็นคฤหัสถ์ ก็ทุกข์)
- หว่านแหโคมหนามได้กอดเข้า นี่ก็ยาก (หว่านแหไปถูกหนาม ก็ทุกข์)

^{๕๕} ประมวล พิมพ์เสน , อธิบายผญา ๑, หน้า ๒-๓.

ได้ผิวซีเหลืองขาวเนียน	นี่ก็ยาก (ได้สามีเป็นนักต้มตุ๋น และเกี่ยวข้าวในนาถูกหนัก กินก็ ทุกข์)
ควายก็เสียเมียพวมออกลูก	นี่ก็ยาก (กระบือลัทธิหนีไป ขณะเดียวกับภริยากำลังจะคลอด บุตร ทุกข์)
เครื่องหูกขาดใกล้ขามตัด	นี่ก็ยาก (สายหูกสำหรับทอไหมขาด เมื่อจวนจะเสร็จตัดด้ายพอดี)
ฮักมักกันบ่เห็นหน้า	นี่ก็ยาก (คนรักกันแต่ไม่ได้เห็นหน้า ทุกข์)
พริบมีหินฝน	นี่ก็ยาก (มีดพริบไม่มีหินสำหรับลับ ทุกข์)
เที่ยวทางไกลอยากกินน้ำ	นี่ก็ยาก (เดินทางไกล อยากดื่มน้ำ ทุกข์)
เฮ็ดนาทมน้ำท่วมข้าว	นี่ก็ยาก (ทำนาในที่ลุ่มถูกน้ำท่วม ทุกข์)
ฝนตกรินขามอิดข้าว	นี่ก็ยาก (ฝนตกริน เมื่อไม่มีข้าวจะรับประทาน ทุกข์)
พ่อเต่าบอเฮ็ดโลง	นี่ก็ยาก (คนเต่าบอให้ทำโลงศพ ทุกข์)
เจาะโปงบ่มีซี่	นี่ก็ยาก (เจาะหรือทำโปงไม้ แต่ขาดเครื่องมือ ทุกข์)
ถากไม้แก่นขวานบ่เข้า	นี่ก็ยาก (ถากไม้ไม่มีแก่น แต่ขวานฟันไม่เข้า ทุกข์)
บ่มีข้าวลูกหลานหลาย	นี่ก็ยาก (ไม่มีข้าวแต่มีบุตรหลานหลายคน ทุกข์)
ตายบ่มีคนหามไปถิม	นี่ก็ยาก (ตายแล้ว ไม่มีใครนำไปฝังหรือเผา ทุกข์)
ไปวัดนิมนต์พระบ่อยู่	นี่ก็ยาก (ไปวัดเพื่อนิมนต์พระ ท่านไม่อยู่ ทุกข์)
ข้าวบ่สุกพีนเปียก	นี่ก็ยาก (ข้าวไม่สุก พีนก็เปียก ทุกข์)
ฝนตกรินปวดท้องขี้	นี่ก็ยาก (ฝนตกประปราย เกิดปวดท้องถ่าย ทุกข์)
ไต่ข้าวไม้ลำเดียว	นี่ก็ยาก (เดินข้ามสะพาน แต่เป็น ไม้ลำเดียว ทุกข์)
เที่ยวบ่มีเพื่อน	นี่ก็ยาก (เที่ยวไปคนเดียวไม่มีเพื่อน ทุกข์)
ป่องไก่อื่อนอยู่ในดง	นี่ก็ยาก (ดักไก่ป่าในดง ทุกข์)
เงินล้นดงบ่มีบ่อนไว้	นี่ก็ยาก (มีเงินมาก แต่ไม่มีที่จะเก็บไว้ ทุกข์)
นอนไขบ่มีลงยา	นี่ก็ยาก ^{๖๐} (นอนป่วยไข ไม่มีลงยาจะกิน ทุกข์)

ความยากหรือความทุกข์นี้ เป็นการประมวลความทุกข์ต่าง ๆ ที่ละเอียดออกไป
อีก ความจริงแล้วมีอยู่มากกว่าที่ประมวลมานี้ มีกระจายอยู่ตามบทพญา ในที่ต่าง ๆ
ปราชญ์ชาวอีสานไม่นิยมนำมาประมวลไว้ คงจะเนื่องจากว่า ต้นตำหรับเดิมมีอยู่แล้ว

^{๖๐}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒-๓.

ความทุกข์ความยากทั้งหมดที่กล่าวมา สามารถสงเคราะห์เข้ากับหลักพุทธธรรม ทั้งหมด ยกตัวอย่าง เช่นในคัมภีร์ มหานิเทศ และจุฬินิเทศ และมหาทุกข์กัณฑ์ธสุตร และ จุฬทุกข์กัณฑ์ธสุตร

เหตุให้เกิดทุกข์

เหตุให้เกิดทุกข์ ตามหลักพุทธธรรม เรียกว่า สมุทัย แปลว่า เหตุเกิดแห่งทุกข์ หรือสาเหตุให้ทุกข์เกิดขึ้น ได้แก่ความอยากที่ยึดถือเอาตัวตนเป็นที่ตั้ง โดยอาการที่มีเราซึ่ง จะเสพเสวย ที่จะได้จะเป็น จะไม่เป็นเช่นนั้นอย่างนี้

เหตุให้เกิดทุกข์ตามหลักพุทธธรรม มีอยู่ ๓ คือ

(๑) กามตัณหา ความอยากในกาม อยากได้ อยากเอา อยากเสวย

(๒) ภวตัณหา ความอยากในภพ คือคงอยู่ตลอดไป

(๓) วิภวตัณหา อยากสิ้นภพ ได้แก่ปรารถนาภาวะสิ้นสูญอย่างหนึ่ง^{๖๐}

ท่านแสดงกระบวนการแห่งปฏิจจสมุปบาท อันมีอวิชชา เป็นมูลของตัณหา ว่า เป็นที่ไหลเนื่องมาแห่งปัญหาความทุกข์นั้น^{๖๒}

เหตุให้เกิดทุกข์ในบทพณฺณาสาน

เหตุให้เกิดทุกข์ในบทพณฺณา แม้จะไม่พูดถึงโดยตรง เป็นข้อ ๆ อย่างหลักพุทธ ธรรม แต่ผู้บรรยายธรรม เทศนาธรรม สามารถที่จะใช้เสริม หรือแทรกเสริมได้ ในเหตุ ลักษณะเดียวกัน พอลำดับได้ ดังนี้

(๑) “คนทุกข์ให้เลี้ยง คนปากเกลี้ยงให้ไล่หนี”^{๖๓}

ความหมาย คือ เห็นเขามีความทุกข์ยากควรที่ช่วยเหลือ หรือเลี้ยงไว้ ส่วนพวก คนที่ปากเกลี้ยงหรือมักพูดมักวิจารณ์ชาวบ้านทุกเรื่อง หรือพูดออกไปโดยไม่มีการยั้งคิดว่าจะ เตือดร้อนหรือเปล่า คนพวกประเภทนี้ควรไล่หนี ไม่ควรเลี้ยง

^{๖๐} พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๖-๘๕๗.

^{๖๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๐๗.

^{๖๓} ปรีชา พิณทอง, ไชยชาติโบราณอีสาน, หน้า ๑๓.

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ คนที่ร่วมทำงานในหมู่คณะหนึ่งๆ ก็จะมีคนที่ฐานะยากจน ก็ควรดูแลเอาใจใส่ แต่หากถ้าใครมักพูดให้เกิดความแตกสามัคคี ก็ควรพิจารณาให้ออกจากสถานที่ทำงานนั้นเสีย เพราะจะทำให้เกิดการทะเลาะ หรือระแวงต่อกัน

(๒) “คนทุกข์ใช้ของดี คนมีใช้ของขาด”^{๖๔}

ความหมาย: เหตุที่ทำให้คนทุกข์ หรือให้คนยากจน เพราะใช้ของแพง ใช้ของฟุ้งเฟ้อ ฟุ่มเฟือย เกิดกำลังทรัพย์ที่หามาได้ ส่วนคนมั่งมีเขาใช้พอประมาณการดำรงชีวิต จึงเกิดความมั่งมีร่ำรวย ส่วนความหมายในการนำไปใช้ คือ ให้รู้ฐานะของตนเองว่าควรจับจ่ายสิ่งใด

(๓) “ทุกข์คอบปาก ยากคอบท้อง เคยแล้วอยู่บ่เป็น”^{๖๕}

ความหมาย: ความคุ้นเคย เสพคุ้นกับสิ่งเสพติด อยู่กับการเล่น การเที่ยวเตร่ หรือติดอบายมุข อันเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เมื่อหิวกระหายแล้วก็ต้องแสวงหาจนได้

(๔) “อยากทุกข์ให้เป็นนายคน อยากสาละวนให้เอาเมียน้อย
อยากให้เขาป้อยให้จี๋ใส่หนทาง”^{๖๖}

ความหมาย คือ การเป็นเจ้าของคนก็เป็นความลำบากใจอย่างหนึ่ง เป็นทุกข์อย่างหนึ่ง ถ้าจะให้ทุกข์หนักขึ้นไปอีกคือการมีเมียน้อย เพราะต้องสาละวนกับการทะเลาะเบาะแว้งกับเมียหลวง “อยากให้เขาป้อย..” คือ การบ่น การด่าของคนอื่น เพราะไปอูจจาเราะใส่ทางเดินสาธารณะ

(๕) “อยากหลายมันไฮ่ อยากได้มันตาย”^{๖๗}

ความหมาย คือ อยากได้มากกลับเป็นได้น้อยหรือไม่ได้เลย (ไฮ่ = ร้าย) บางครั้งหากอยากได้มากไปก็ตกต่ำหรืออาจถึงแก่ชีวิตก็ได้ เพราะความอยากนั้น เช่น อยากร่ำรวยแต่

---

^{๖๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓.

^{๖๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๖๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๖๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ไม่ทำงาน กลับปลิ้นจิ้งจกชิงวิ่งราว ตุ่มตุ่น หลอกหลวง คนอื่นเป็นอยู่ เป็นต้น เมื่อเจ้าหน้าที่บ้านเมืองจับตัวได้ ก็จะได้รับโทษแห่งการกระทำนั้นๆ แม้ทรัพย์ที่มีอยู่ก็จะถูกริบเข้าหลวง

ทั้งหมดเป็นบทผลญาเชิงฝ่ายเหตุ อันมีความอยาก คือ ตัณหา เป็นเหตุ มีทุกข์เป็นผลหรือวิบาก

ความดับทุกข์ ความดับทุกข์ตามหลักพุทธธรรมเรียกว่า นิโรธ แปลว่า ความดับทุกข์ ได้แก่ภาวะที่เข้าถึง เมื่อกำจัดอวิชชาสารอกตัณหาสิ้นแล้ว เป็นความหลุดพ้นอย่างอิสระ ประสบความสุขที่บริสุทธิ์ สงบปลอดโปร่งโล่งเบา ผ่องใส เบิกบาน เรียกสั้น ๆ ว่า นิพพาน^{๖๘}

ความดับทุกข์ในบทผลญาอีสาน

บทผลญาที่มีเนื้อความบ่งบอกถึงทางไม่ให้เกิดปัญหา เช่น การทำอย่างนี้ เป็นอย่างนี้จะไม่ลำบาก เหมือนกับบอกว่า ต้องปฏิบัติตามหลัก มรรค ๘ แล้วจะดับทุกข์ เช่นกัน โดยบทผลญาที่มีเนื้อหาในเชิงดับเหตุ มีดังนี้

(๑) “อยากทุกข์ ให้เป็นนาย
อยากลำบาก ให้เป็นแหล่ง”^{๖๙}

ความหมาย คือ อยากรู้ว่ามี ความทุกข์ให้เป็นนายคนหรือเป็นผู้นำของหมู่คณะ จะมีปัญหามากมาย ตรงข้ามหากอยากสบายใจก็เป็นเพียงคนรับใช้นาย เพราะไม่ต้องคิดอะไรมาก รอคำสั่งทำตามเพียงอย่างเดียว ไม่เปลืองสมอง

(๒) “อยากทุกข์ ให้ค้าควาย
อยากรวย ให้ค้าโบท ค้าเบี้ย”^{๗๐}

---

^{๖๘} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๘๕๗.

^{๖๙} ปริชา พินทอง, ไภษัชยโคจรานอีสาน, หน้า ๑๗.

^{๗๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

ความหมาย: การทำการค้าวัว ค้าควายสมัยก่อนลำบากมาก เพราะต้องเดินด้วยเท้า ไปในที่ไกล ๆ ระวังระวังภัยต่าง ๆ มากมาย ส่วนพวกที่เอาโบก เอากระบอกไม้ไผ่มาเพาะเมล็ดพืช ผัก ผลไม้ขายนั้นจะสบายกว่า

(๓) “อยากมี ให้ยืมเงินไปค้า
อยากขึ้นชั้นฟ้า ให้ฆ่าเจ้าของ”^{๑๑}

ความหมาย คือ เป็นพญาเชิงปริศนา อยากมีให้ยืมเงินไปค้า ถือว่าจะร่ำรวยมีมั่งมี เช่น คนที่มีสติปัญญาดียืมเงินกู้เงินไปลงทุน จนร่ำรวยก็มีมาก แต่ถ้าอยากขึ้นชั้นฟ้าให้ฆ่าเจ้าของ หมายถึง ฆ่ากิเลสที่มีอยู่ในตัวเอง หรือทำลายความเป็น “อิตตา” ในตัวเองเสียได้ก็จะอยู่เป็นสุขเหมือนขึ้นสวรรค์ชั้นฟ้า

(๔) “อยากจนให้จี้ถึ่อยากมีให้ทาน”^{๑๒}

ความหมาย: อยากจนให้จี้ถึ่ จี้เหนียว เพราะจะไม่มีคนนับถือ ไม่มีคนคบค้าสมาคม ไม่ช่วยเหลือเวลาเดือดร้อน อยากร่ำรวยควรให้ทาน คือ บุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมอยู่ร่วมบริจาคอยู่เสมอๆ คนก็นับหน้าถือตา สามารถเป็นใหญ่ หรือร่ำรวยด้านจิตใจได้

การปฏิบัติตนให้ถึงความดับทุกข์

ตามหลักพุทธธรรม เรียกว่า ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา หรือเรียกสั้น ๆ ว่า มรรคแปดว่า ปฏิปทาที่นำไปสู่ความดับทุกข์ หรือปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ ได้แก่ อริยอัฏฐังคิกมรรค หรือทางประเสริฐมีองค์ประกอบ ๘ คือ สัมมาทิฎฐิ จนถึง สัมมาสมาธิ ที่เรียกว่ามัชฌิมาปฏิปทา เพราะเป็นทางสายกลาง ซึ่งดำเนินไปพอดีที่จะให้ถึงนิโรธ โดยไม่ติดข้องหรือเอียงไปหาที่สุดสองอย่างคือ กามสุขัลลิกานุโยค (ความหมกมุ่นในกามสุข) และอัตตคิลมถานุโยค (การประกอบความลำบากแก่ตน คือ บีบคั้นทรมานตนเองให้เดือดร้อน)

มีพญาเชิงสอนให้รู้ว่าควรจะทำอย่างไร ดำเนินอย่างไร หรือมีแนวปฏิบัติอย่างไรถึงจะไม่ให้เกิดทุกข์ หรือดับทุกข์ได้ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) “ทุกข์บ่มีเสื่อผ้า ผาเสื่อนดีพอถึ้อยู่
ทุกข์บ่มีข้าวอยู่ท้อง สีนอนถึ้อยู่บ่เป็น”^{๑๓}

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๑๒} อ่างแล้ว.

ความหมาย: ทุกข์ไม่มีเชื้อใส่ แต่มีบ้านดี ๆ อยู่ยังพอทนได้ แต่ถ้าทุกข์เพราะไม่มีข้าวกินนั้น จะนั่งนอนดูตายไม่ได้ ต้องดิ้นรนแสวงหา

(๒) เสว่าเสาคีแล้ว ยามเสาเป็นหนุ่ม
แยงแวนหัวยุ่มยุ่ม แยงแล้วเป็คប់เป็น
เถิงเมื่อยามเสาเฒ่า แยงเงาเป็นตาหน่าย
เป็นพวยยู่ยู่ พ่ายย่าย มีหม่องทั่วโต
เหลียวเบ็งสองฝ่ายแก้ม หัวแย้มเฮ้งคือ^{๓๔}

ความหมาย : ฝนบพนี้ความหมายว่า เมื่อคราวคนเรายังเป็นหนุ่มสาว ดูระจกแล้วยิ้มใส่ ดูอะไรสดใสไปหมด แต่พอแก่ตัวมาแล้ว ร่างกายมีแต่ความเหี่ยวแห้งไม่มีอะไรน่าดู

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ เมื่อวัยหนุ่มสาวเป็นวัยที่ต้องสร้างหลักปักฐานให้มั่นคง จะทำสิ่งใดงานใดก็ให้รีบทำ เพราะเมื่อวัยชรามาถึงแล้ว แม้คิดได้ก็ทำอย่างที่ตนคิดไม่ได้ จึงไม่ควรรื้อรอให้แก่เฒ่า

ฝนบพอื่น ๆ อีกที่เกี่ยวกับทุกข์ มีดังนี้

(๑) ทุกข์ยากฮ้าย ขอขอดแลงงาย
อย่าได้ลืมความสัตย์ เทียงจริงคำหมั้น^{๓๕}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ แม้จะเกิดมาฐานะยากจนเพียงใด ถึงขนาดต้องหาเช้ากินค่ำก็ตาม ก็ไม่ควรลืมความสัตย์ หรือความจริงต่อคำมั่นสัญญาที่กล่าวออกไป

(๒) “ทุกข์บ่เหือคប់ม้าง แค้นคั้งอยู่ในอก
ทุกข์แต่ในสงสาร ครอบเลิงบ่มีเวิน”^{๓๖}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ ความทุกข์ในสงสารวิญนี้ ไม่มีวันสิ้นสุด คับแค้นอยู่ในจิตใจของสัตว์โลกที่จรมาเกิด เหมือนกันทุกคนทุกคนไป

---

^{๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔.

^{๓๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๐.

^{๓๕} พรชัย ศรีสารคาม, ฝนบพอีสาน, หน้า ๔๘.

^{๓๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

และศีล ๘ การฟังเทศน์ การช่วยเหลือคนอื่น ส่วนความทุกข์นั้น เน้นไปที่การทำงานที่ขาดความรักใคร่สามัคคี การทำงานโดยไม่พิจารณา การคิดอย่างขาดเหตุผล ฉะนั้น จริยธรรมในเรื่องนี้ จึงมุ่งสอนให้คนเรารู้จักพอดี พอประมาณในการที่กระทำ ในคำที่พูด และในเรื่องที่คิดเอาไว้ ซึ่งอาจไม่ได้สมความปรารถนาทุกเรื่องไป

๖. หมอว่าด้วยตน

คำว่า **ตน** แปลว่า ผู้ท่องเที่ยวไปในภพน้อยภพใหญ่ หมายความว่า วนเวียนอยู่ กามภพ รูปภพ อรูปภพ หรือเวียนอยู่ในภูมิ ๓๑ คือ อบายภูมิ ๔ มนุสสภูมิ ๑ เทวภูมิ ๖ รูปภูมิ ๑๖ อรูปภูมิ ๔ หรือ คำว่า **ตน** หมายถึงร่างกายจิตใจของบุคคลทุก ๆ คน และสัตว์ทั้งหลายทุกตัวตน^{๘๑}

ผลญาณิทัตเรื่อง “ตน” เป็นการสอนเรื่องการวางตนให้เหมาะสม ให้วางตนถูกกาลเทศะ สอนให้รู้จักอ่อนน้อมถ่อมตน ตามหลักพุทธธรรม ในมงคล ๓๘ ประการ ข้อที่ ๖ นี้กล่าวถึงเรื่อง การตั้งตนไว้ชอบ “อิตตัมมาปณิธิ” คือ ตั้งตนไว้ในศรัทธา ศีล สุตะ จาคะ และปัญญา และมงคลในข้อที่ ๒๓ ว่าด้วย ความถ่อมตน “นิวาตะ” การถ่อมตน มีลักษณะ ๓ ประการคือ (๑) กิริยาอ่อน (๒) วาจาอ่อน (๓) ใจอ่อนโยน^{๘๒}

บทพญานิกกล่าวถึงเรื่องตนไว้ มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) “ว่าโตกระดัดเขาแข่งกระดือ ว่าโตจู้ก้อเขาแข่งนั่งตอ”^{๘๓}

ความหมาย คือ เป็นการสอนเรื่องการวางตน การถ่อมตน อย่าโอ้อวดตนว่าตนเองเก่งที่สุดแล้ว คนอื่นที่เก่งกว่าเรายังมีอีกมาก

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การทำงานควรวางตนให้พอเหมาะแก่ฐานะวิชาความรู้ ความสามารถของตน เนื่องจากคนที่ทำงานเก่งกว่าหรือมีวิธีคิดที่ดีกว่าเรายังมีอีกมาก ไม่ใช่เราเพียงคนเดียวที่เก่งหรือทำได้ (เป็นการสอนเชิงเตือนไม่ให้หลงตนเอง)

---

^{๘๑} พระธรรมธีรราชมหามุนี (โชดก ญาณสีหิ), มงคล ๓๘, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๓๑), หน้า ๕๖.

^{๘๒} พระเทพวรคุณ (สมาน สุเมโธ), มงคลธรรมนำชีวิต, (ขอนแก่น : ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๗), หน้า ๘๓.

^{๘๓} ปรีชา พิณทอง, ไภยนิทโธราณอีสาน, หน้า ๒๐.

(๒) “ความคิดให้ถึงพื้น เสมอบัวย้อย
ใจให้อ่อนดั่งฝ้าย หลายลี้ยี่ดียว”^{๘๔}

ความหมาย คือ ความคิดของคนเรา ต้องให้สุด ขุดให้ถึง เปรียบเหมือนบัวที่หยั่งรากถึงพื้นดิน แต่ต้องอ่อนนุ่มถ่อมตนดั่งฝ้ายที่มีสายใยยาวหลายเมตร เข้าลักษณะคติเตือนใจว่า “อ่อนนุ่มถ่อมตนอย่าลืมหิว” และ “พนมมือดีกว่ากำหมัด”

(๓) “อย่าได้ทำโตเพียง หัวเพียงเสมออึ่ง
มันหากดีแต่ฮ้อง คายย่อนปากโต”^{๘๕}

ความหมาย คือ ขามเมื่อฝนตกลงมาน้ำนองข้างอึ่งอ่างจะส่งเสียงร้อง เสียงร้องนี้เองที่ทำให้อึ่งอ่าง ต้องถูกจับไปทำอาหารและปลาร้า แม้คนเราก็เช่นกัน คิดให้ไกล อย่าคิดสั้น อย่าทำตัวเหมือนอึ่งอ่างให้อ่อนนุ่มถ่อมตน ไม่ลืมหิว สุภาพเรียบร้อย จึงเป็นคนน่ารักของคนทั่วไป จงพูดแต่ดี อย่าดีแต่พูด

(๔) “เจ้าผู้มีความรู้ เต็มพุงเพียงปาก ก็คือท่อน
สอนโตเองบ่ได้ ไผซีย่องว่าดี”^{๘๖}

ความหมาย คือ ความรู้ท่วมหัวเอาตัวไม่รอด คงจะเป็นคำอธิบาย ผญา ข้างบนนี้ได้ แต่ลักษณะความไพเราะเพราะพริ้งในเชิงวรรณกรรมแล้ว การเปรียบเทียบคนที่มีความรู้เต็มพุงเพียงปาก หมายถึง คนมีความรู้มาก แต่สอนตนเองไม่ได้ จะมีใครสรรเสริญยกย่อง

บทผญาอื่น ๆ อีกมากที่กล่าวถึงเรื่องตน มีตัวอย่างดังนี้

(๑) “อย่าได้ทำโตโก้ ส่ำหวาโตอวดเก่ง อย่าได้เบ็ดเทอเล่อ บ่เหลียวหน้าเบ็งคน”^{๘๗}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ อย่าทำเป็นคนอวดดีหรืออวดฉลาดเพียงคนเดียว โดยไม่ดูหน้าดูตาคนอื่นว่าเขาทำงานได้เช่นเดียวกันตน

(๒) “ตีแต่แมงวันฮ้ายตอมโตอยู่โพๆ โตหากเหม็นฮู้ๆ ตีไค้อ้อมไค

^{๘๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๘๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๗.

^{๘๖} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๘๗} บุญเกิด พิมพ์วรมหากุล, ย่าสอนหลาน, หน้า ๘๘.

(๓) ดีแต่เขาคนฮ้าย พายโต่บ่ต้องต่อ ดีแต่ค้ออั้งเฝ้า คอเจ้าผัดแห่งจน^{๘๘}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ อย่าคอยแต่ตำหนิคนอื่น พึงดูตนเองว่ามีข้อบกพร่องในการทำงานอย่างไร

(๔) “อย่าสิโว ๆ เว้าเสียงโต่ว่าแต่แม่น ยามเฮาปากบ่ได้ เสียงเจ้าหากสิคือ”^{๘๙}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ การพูดหรือแสดงความคิดเห็นใดๆ ต่อสาธารณชน ควรจะฟังรับความคิดเห็นที่คนอื่นพูดออกมาด้วย ไม่ใช่ฝ่ายของตนเองพูดถูก หรือ คิดถูกเพียงฝ่ายเดียว

(๕) “คึดต่อที่เป็นฮิบฮี คึดต่อน้องเป็นล้องค้อง คึดต่อโต่เป็น โปโลพันเพ็น”^{๙๐}

ความหมายเชิงจริยธรรมที่นำไปใช้ คือ การฟังพาอาศัยญาติพี่น้องจะไม่ได้อย่างที่ใจคิดในทุกเวลาที่เราต้องการ แม้แต่ตัวของเราเองอาศัยตนไม่ได้ทุกเรื่อง จึงควรประมาณเรื่องการฟังพาให้เหมาะสมแก่ฐานะของบุคคล ไม่ใช่จะฟังพาได้ทั้งหมด

๖. หมวดว่าด้วยคน

ผลญาณิตเรื่อง “คน” หรือ “บุคคล” นั้น จะมุ่งไปที่การวางตนในสังคม หรือการวางตนอย่างไรจึงจะดี สง่างาม หรือมีความรู้แล้วจะใช้ความรู้นั้นอย่างไร ตัวอย่างดังนี้

(๑) “เป็นคนให้ธรรมเนียม คือนกเจ้า
บาดว่าบินเด่นผ่าย ขาวแจ้งคั้งนกยาง”^{๙๑}

ความหมาย: สอนให้วางตน ให้มีความสงบเสงี่ยม วางตนให้สง่างาม เปรียบกับนก ๒ ชนิด หากอยู่อย่างปกติ ให้อยู่อย่างนกเจ้า แต่เวลาบิน กระโดดอย่างรวดเร็ว มีความสง่างามเหมือนนกกระยาง

(๒) “ชื่อว่าเป็นคนให้ ธรรมเนียมนามเต่า
มันหากเมี้ยนไขไ่ว้ คีแล้วจั่งค้อยหนี”^{๙๒}

^{๘๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๓.

^{๘๙} รศ. อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๘๔.

^{๙๐} ปรีชา พิณทอง, ไขภานิตโบราณอีสาน, หน้า ๑๘.

^{๙๑} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผลญา ๑, หน้า ๑๕.

^{๙๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๘.

ความหมาย : เกิดเป็นคน โบราณสอนให้มีธรรมเนียมข้อปฏิบัติเหมือนแต่
ลักษณะของเต่า เมื่อออกไข่แล้วเต่าจะเมียน (เก็บ, รักษา, เรียกว่าเมียน) ไข่ เพื่อป้องกันภัย
อันตรายจากสิ่งทั้งปวง เมื่อเก็บหรือเมียนไข่ได้แล้ว จึงค่อย ๆ คลานหนีไป

คนเราก็เช่นกันต้องเก็บรักษาสิ่งที่หวงแหนทรัพย์สินสมบัติที่หามาได้รักษาไว้ให้ดี
แล้วจึงหนีไป สอนให้คนไม่มั่งง่าย มีความละเอียดรอบคอบในการรักษาทรัพย์สินสมบัติ

(๓) “เป็นหญิงนี้ ธรรมเนียมให้มันเที่ยง
ตีนผมให้ล่าเกลี้ยง ตีนชั้นให้ล่าเพียง”^{๑๐๓}

ความหมาย: เป็นผู้หญิงให้ตั้งมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณี การไว้ทรงผมให้ดู
เรียบร้อย การนุ่งห่มให้เรียบร้อย

(๔) “ยามเมื่อลีลา้าย แปรโฉมให้มันค่อง
อย่าได้เป็นคั่งเชื้อ ชะนีเดินคว่างไป”^{๑๐๔}

ความหมาย: สุภาพดีเตือนใจ คนเราเมื่อเคลื่อนไหวอย่างเดิน ต้องทำตัวให้
เหมาะสม อย่าเป็นเช่นชะนีที่มักจะเดินไปไม่สุภาพ

(๕) “คนผู้มีความรู้ ชูชี้เห็ดคับแม่่น
ความรู้ท้อแผ่นดินฟ้า เป็นบ้าท้อแผ่นดิน”^{๑๐๕}

ความหมาย: คนที่มีความรู้ มีการศึกษาคดี ต้องทำตนให้ดี ไม่ควรไปเอาอคติเอา
เปรียบคนอื่น หากทำตนไม่เป็นประโยชน์ต่อสังคมแล้ว ความรู้นั้นก็ทำความพินาศแก่โลก
หากรู้มากก็ทำลายคนอื่นได้มากยิ่งขึ้น

บทผลญกล่าวถึงคนโดยทั่วไป^{๑๐๖} มีดังนี้

(๑) “คนหลักค้ำไกล่ คนใบ้ค้ำไกล่”

ความหมาย คือ คนที่มีหลักแหล่งอยู่ทำมาหากินเป็นหลักฐานมักจะค้าขายอยู่กับ
ที่จนกระทั่งคนอื่น (ลูกค้ำ) คู่้นเคย ส่วนคนที่ไม่รู้จักผู้คนมากก็ต้องไปทำมาหากินยังต่างถิ่น

(๒) “คนต่างบ้าน ว่านต่างสวน”

^{๑๐๓} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผลญา ๑, หน้า ๑๐.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๖.

^{๑๐๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๐๖} ปรีชา พิณทอง, ฃญาภาษิตโบราณอีสาน, หน้า ๘-๙.

ความหมาย คือ เป็นคนต่างถิ่น ไม่ใช่คนในพื้นที่เดียวกัน (เป็นการพูดลักษณะแบ่งพรรคแบ่งพวก เป็นคนละกลุ่ม)

(๓) “คนคิบ้านนอก บ่ท่อกอกชอกในเมือง”

ความหมาย คือ เศรษฐีบ้านนอก (ชนบท) ไม่ทัดเทียมลูกจ้างในเมืองหลวง

(๔) “คนลายใน เสือลายนอก”

ความหมาย คือ ความเป็นเสือเห็นได้จากลายข้างนอกตัวมัน แต่คนเรายากที่จะหยั่งรู้ว่าใครบ้างเป็นคนอันตราย เพราะไม่มีลายบอกไว้เหมือนเสือโคร่ง

(๕) “ไปบ่ดีแพ้อ่าง ย่างบ่ดีแพ้กิ่ง”

ความหมาย คือ การทำเดินธุรกิจงานใดๆ ก็ตาม หากรากฐานไม่มั่นคงแล้ว แม้จะดำเนินการต่อไป ก็จะประสบกับความล้มเหลว หรือ อุปสรรคในที่สุด เหมือนคนเดินไม้ดีก็ล้มบักสังขารร่างกาย

(๖) “ผีเที่ยวทางบน คนเที่ยวทางลุ่ม”

ความหมาย คือ คนมีอำนาจวาสนา ย่อมเป็นผู้ปกครองประชาชนในเบื้องบน คอยบัญชาการให้ออกกฎหมายได้เป็นผู้ชำนาญการ แต่คนวาสนาน้อย ต้องรอคำสั่งและทำงานให้ผู้บังคับบัญชา

(๗) “ฝนตกจีหมาไหล คนจ้งไฮพ้อกัน”

ความหมาย คือ คนดีย่อมคบหาคนดี ตรงข้ามธรรมชาติคนเลวย่อมพบปะกัน และกันเพื่อประกอบกรรมอันเลวเช่นกัน

(๘) “เอาเมียสาวปานได้วัวขาวแม่ เอาเมียแก่ปานได้แม่สาวคน”

ความหมาย คือ หากได้ภริยาที่ยังเป็นวัยรุ่น เหมือนกับได้โค ๒๐ ตัว แต่หากได้ภริยาที่เป็นวัยแก่กว่าตน ก็เหมือนได้แม่ ๒๐ คนไว้ในเรือน

บทสรุปเชิงจริยธรรมในหมวดนี้ พอสรุปได้ คือ

(๑) ให้รู้จักการทำงานให้โปร่งใส ไม่มีลับลมคมใน และสง่างามถูกระเบียบวินัย

(๒) ให้รู้จักการเก็บรักษาและดูแลทรัพย์สินสมบัติ สิ่งของ

(๓) สอนกุลสตรีให้รู้จักการแต่งตัวให้เหมาะสม แม้การเดินทางไปมาก็เช่นกัน

(๔) ให้รู้จักใช้ความรู้ให้เป็นประโยชน์ อย่าใช้ทางเสียหายแก่ตนและสังคม

(๕) ให้รู้จักคิดหรือ กะเกณฑ์การทำงานให้พอเหมาะแก่ความสามารถที่มีอยู่

(๖) ให้รู้จักเบื้องบน (ผู้ปกครอง, ผู้สั่งการ) และเบื้องล่าง (ผู้ปฏิบัติกร)

๘. หมวดยุทธการงาน

การงานของคนอีสาน ส่วนใหญ่เน้นอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก คำพญาภาษิตที่ปรากฏให้เห็นจะเน้นที่เรื่องความขยันหมั่นเพียร ความอดทนต่อสู้ ผู้ชายมักจะต้องทำงานหนัก งานที่จะต้องออกแรง เสี่ยง เช่น งานไถ เลื่อยไม้ ไสกบ สร้างบ้านเรือน เป็นต้น ^{๑๐๑}

(๑) “เป็นชายขอให้ เป็นชายแท้   อย่าเป็นชายแถมแท้
ชายก็ชายแท้ ๆ   ตมนั้นอย่าปน”^{๑๐๒}

ความหมาย: เป็นผู้ชายที่แท้ ไม่มีอย่างอื่นเจือปน (คือ อย่าเป็นหญิงครึ่งชายครึ่ง) เช่น มีความเพียรต่อการทำงาน อดทน ต่อสู้ กล้าหาญ ไม่โลเล ไม่ใจเสาะ เป็นต้น

(๒) “เป็นคนให้   ลักษณะนามปลวก
หากช่างสู้ หากช่างอัน   คุณขึ้นให้ใหญ่สูง”^{๑๐๓}

ความหมาย: เกิดเป็นคนให้มีลักษณะเอาการเอางาน อดทน ขยันขันแข็ง สร้างฐานของตนให้เจริญใหญ่โต เหมือนกับปลวกแม้จะตัวเล็ก แต่สามารถสร้างที่อยู่ใหญ่ได้

(๓) “ตกกะเทินได้กำคอแซ่   อย่าวางหางให้มันฟาด
ตกกะเทินเป็นม้าบักก้าน้อย   ครันหนีแส้ให้ท่ากิน”^{๑๐๔}

ความหมาย คือ ถ้าหากตัดสินใจทำอะไรแล้ว ย่อมไม่ปล่อยวางกลัวจะมีภัยในภายหลัง แม้จะยากลำบากสักเท่าไร ก็จะไม่หนีปัญหานั้น

(๔) “ตกกะเทินว่าได้ป้า   ชิน่าฮอนหมดสูง่า
ง่าซีไคออกจากฮั่ว   จั่งฮอนเข้าใส่สวน”^{๑๐๕}

^{๑๐๑} อุดม บัวศรี, วัฒนธรรมอีสาน, หน้า ๔๐-๔๒.

^{๑๐๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑.

^{๑๐๓} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๑๕.

^{๑๐๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒.

^{๑๐๕} อ้างแล้ว, หน้า ๑๒.

๕. หมวดว่าด้วยความประมาทและไม่ประมาท

ความประมาท ได้แก่ความไม่มีสติ ละสติ ปล่อยสติ ลืมตัว มัวเมา ลุ่มหลง
ความไม่ประมาท มีนัยตรงข้ามกับความประมาท หลักพุทธธรรมแสดงไว้ว่า
“ปมาโท มจฺจุโน ปทํ”^{๑๑๓} แปลว่า ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย ดังนั้น ความไม่
ประมาท จึงเป็นธรรมที่ดี พระพุทธองค์ทรงตรัสถึงเรื่อง ความไม่ประมาทโดยอุปมาว่า
เหมือนรอยเท้าช้าง ที่มีความใหญ่กว่ารอยเท้าสัตว์ เดินดินที่มีอยู่ในปัจจุบันนี้

บทพญูที่จัดอยู่ในความประมาท และไม่ประมาท ดังนี้

(๑) โลกมันตั้งเที่ยงหมั่น คือ เกิด แก่ เจ็บตาย แท้มา
เป็นผู้ชายคะนึ่งคิด เกิดตายให้เห็นแจ้ง
ศีลห้าศีลแปดนั้น โลกแต่งแต่ปะอม แท้ตาย
ในศีลทานเฮาหมั่น คะนึ่งให้เห็นแจ้ง
ชายนั่นเว้นชั่วไว้ เสด็จแต่ทางดี
อย่าประมาทศีลทาน ชาตีสายสกุลกล้า^{๑๑๔}

ความหมาย: ในโลกนี้มีเกิดแก่เจ็บตายเป็นสัจธรรม เกิดเป็นลูกผู้ชายต้องหมั่น
คิดคำนึงให้เข้าใจแจ่มแจ้งในเรื่องนี้ อนึ่งศีลห้า ศีลแปด นั้นมีมาตั้งแต่ก่อนแล้ว ต้องหมั่น
รักษาศีล และทำบุญทำทาน เว้นการทำชั่วทำแต่ความดี อย่าประมาทในศีลทาน จึงจะได้ชื่อ
ว่าเป็นชายสกุลกล้า

(๒) “ไม้บ่ทันแตกค้ำม อย่าฟ้าวอ้าวหวนตัด
เหลียวบ่ถึงภายลุน ชีขาดมือเมื่อหน้า”^{๑๑๕}

ความหมาย: ไม้ที่ยังไม่ได้วัดว่าเป็นค้ำมได้พอดีหรือไม่ อย่ารีบตัดก่อน ถ้าเกิดไม่
พอดีมาภายหลัง จะทำให้เกิดความเสียหายได้ในการข้างหน้า มีความหมายสอนให้ทราบว่าจะ
ทำอะไรให้พิจารณาก่อน ให้มีความระมัดระวังรอบคอบไว้ก่อน

^{๑๑๓} บ.ร.(ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑

^{๑๑๔} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ละเอียด ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๘๗-
๑๘๘.

^{๑๑๕} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๒๕.

(๓) “เห็นว่าเงินคำลั่น เต็มถงอย่าฟ้าอ่อง
กลางที่ถองขาดกั้น สิ้นไห่เมื่อลุน”^{๑๒๐}

ความหมาย: มีเงินลั่นเต็มถงอย่าทำตัวหยิ่งยะโส ในอนาคตอาจจะทุกข์ยากไร้ก็ได้ ไม่มีใครที่จะทายหรือมองเห็นได้ มีความหมายเพื่อเป็นคติสอนใจว่า เมื่อเวลาถึงมืออย่าทำตัวใหญ่โตเย่อหยิ่ง ในเวลาต่อไปอาจจะตกทุกข์ได้ยากก็เป็นได้

(๔) “เที่ยวทางไกลให้เหลียวหลังเหลียวหน้า คิดดีแล้วโตจั่งค้อยนอน”^{๑๒๑}

ความหมาย: ถ้าจะเดินทางไกลต้องแลไปข้างหน้าและเหลียวดูข้างหลัง และก่อนนอนต้องคิดถึงการทำของตนในวันนั้น ๆ ว่ามีอะไรดีอะไรบกพร่องน่าจะแก้ไขก่อนจึงค่อยหลับ

(๕) “อย่าได้ประมาทม่าง มัวนั่งนอนเฉย
ให้ฮีบไวยาลูก ฟังน้าการยาว”^{๑๒๒}

ความหมาย: อย่าประมาท นั่งนอนร่อยุ่เฉย ๆ ควรรีบลุกทำกิจการงานต่าง ๆ ของตน

๑๑. หมวดว่าด้วยบุญ-บาป

คำว่า “บุญ” นัยหนึ่งแปลว่า เครื่องชำระสันดาน เป็นเครื่องชำระล้างทำให้จิตใจสะอาด บุญ มี ๓ อย่างคือ ทาน ศีล ภาวนา เรียกว่า บุญกิริยาวัตถุ^{๑๒๓}

คำว่า “บาป” โดยพยัญชนะ แปลว่า สภาวะที่ทำให้ถึงทุกขคติ หรือทำให้ไปในที่ชั่ว หมายถึงสิ่งที่ทำให้จิตตกต่ำ สาเหตุของบาป เรียกว่า อกุลศลมูล มี ๓ อย่าง คือ ความโลภ (โลภะ) ความโกรธ (โทสะ) และ ความหลง (โมหะ)^{๑๒๔}

^{๑๒๐} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ย่ำสอนหลาน, หน้า ๖๗.

^{๑๒๑} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ละเอียด กุณิปัญญาห้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๒๑๕.

^{๑๒๒} บุญเกิด พิมพ์วรรณธากุล, ย่ำสอนหลาน, หน้า ๗๒.

^{๑๒๓} ที.ป. (บาลี) ๑๑/๒๒๘/๒๓๐

บทผลบุญเกี่ยวกับบุญ-บาป ไม่ได้ให้รายละเอียด ตามความในหลักพุทธธรรม โดยตรง แต่เป็นภายิตที่ไพเราะ น่าฟัง และสามารถยกเสริม หรือประยุกต์ให้เกิดความน่าฟัง ได้ ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) “จงให้พากันฟ้าว   ครองบุญให้ตั้งต่อ   คู่คนเหล่า
บุญนี้เป็นแก่นแท้   พาขึ้นสู่สวรรค์   แท้แล้ว”^{๑๒๕}

ความหมาย คือ ให้ตั้งอกตั้งใจต่อการทำบุญหรือทำความดีกันทุกๆ คน เพราะ บุญนั้น เป็นแก่นแท้ของชีวิต ย่อมสามารถพาขึ้นสู่สวรรค์ได้

(๒) “เพิ่นว่าวันศีลนั้น   ให้ทำบุญตักบาตร
ครันผู้ใดอยากขึ้น   เมืองฟ้าให้หมั่นทาน”^{๑๒๖}

ความหมาย คือ วันพระธรรมสวนะให้รักษาศีล ทำบุญตักบาตร ถ้ายากขึ้น สวรรค์ ให้หมั่นทำบุญถวายทาน

(๓) “อันว่ากรรมดีฮ้าย   ทั้งสองบุญบาป
ใฝ่ผู้สร้างก่อไว้   ผลสิได้แก่เขา”^{๑๒๗}

ความหมาย: กรรมดี กรรมชั่ว อยู่ที่บุญและบาป ใครทำเอาไว้ผลก็จะเกิดแก่ บุคคลนั้น เข้าทำนองว่า ทำดีได้ดี ทำชั่วได้ชั่ว

(๔) “ใฝ่ผู้ทำบุญสร้าง   ศีลทานเป็นประโยชน์
อันว่าโทษท้อถอย   บ่พานพ้อพบเห็น”^{๑๒๘}

ความหมายที่น่าไปใช้ คือ คนที่มักสร้างบุญรักษาศีลเป็นปกติ จะไม่มีโทษ ร้ายแรงเหมือนคนที่ไม่ปฏิบัติอย่างนั้น

(๕) “ขอให้ปองใจเว้น   ปาปิงหนีบาป
อย่าได้ขนหาบฮ้าย   มาเข้าใส่โต”

(๖) “ขอให้คิดงดเว้น   เวรบาปปาปิง

---

^{๑๒๕} ที.ปา. (บาลี) ๑๑/๓๕๓/๒๕๑

^{๑๒๕} บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, พระยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๕๑.

^{๑๒๖} บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, ยาสอนหลาน, หน้า ๑๘.

^{๑๒๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒.

^{๑๒๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๓.

อย่าลืมหงษ์ไผ่

ผูกเวรเวียนเกี่ยว”^{๑๒๕}

ความหมายที่นำไปใช้ คือ การทำบาปทุกอย่าง ควรควั่นเสี้ย และไม่ควรรนำตัวเองเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับบาป จะทำให้ตนเดือดร้อนลำบาก เพราะผลบาปนั้น และบาปมีผลติดตามผู้กระทำไปอีก เป็นการผูกเวรต่อไปไม่สิ้นสุด ไม่ควรจะไปเกลียดคนอื่น

ทักษะเรื่องบุญ-บาปในหมวดนี้ นอกจากจะเป็นบุญที่เคยสร้างมาแล้ว ยังเป็นบุญที่ต้องกระทำใหม่ด้วย

๑๐. หมวดว่าด้วยการคบหา

การคบค้าสมาคมเป็นกิจกรรมของมนุษย์ทุกยุคสมัย จริยธรรมในเรื่องการคบค้าสมาคมก็มีให้ปฏิบัติ สิ่งทีเรียกว่า ดี ที่เป็นมงคลทางพระพุทธศาสนา ท่านยังให้มาอยู่ข้อที่หนึ่ง การคบคนดี ถือว่าเป็นบุญพนมิตอันดีเป็นเบื้องต้น ที่จะนำไปเราถือเป็นแบบอย่างไปสู่ความสำเร็จ นำไปสู่ความดี หลักพุทธธรรมในมงคลข้อที่ ๑ และที่ ๒ กล่าวไว้ว่า

“อเสวนา จ พาลานํ การไม่คบคนพาลเป็นเพื่อน, ปญฺทิตานญจ เสวนา การคบบัณฑิตเป็นเพื่อน”^{๑๓๐}

บทพญูที่กล่าวถึงการคบหา พอจัดลำดับได้ ดังนี้

(๑) “คั้นเข้ามีเข็มแล้ว ให้ถามไหมเบิ่งก่อน
ไหมบ่มีฮ้อยกัน สนได้ก็บ่งาม”^{๑๓๑}

ความหมาย คือ ทุกอย่างย่อมมีเหตุและผลต่อกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ ต้องพึ่งพาอาศัยกัน ทำงานคนเดียวย่อมไม่เกิดผล ต้องทำงานเป็นทีมเป็นหมู่คณะ เปรียบเช่นว่า ถ้ามีเข็มแล้ว ต้องถามว่ามีไหมที่จะสอดร้อยกันเข็มหรือไม่ เฉพาะมีแต่เข็มเท่านั้น แม้ว่า จะเย็บก็คงไม่มีความสวยงามแต่อย่างใด

(๒) “เฮื้อคาแก่ง เกวียนเห็นให้เกวียนแก่
บาดว่าไปสอดน้ำ เฮื้อสิได้แก่เกวียน”^{๑๓๒}

^{๑๒๕} บุญเกิด พิมพ์วรรณเมธากุล, ย่าสอนหลาน, หน้า ๗๑, ๑๐๕.

^{๑๓๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐.

^{๑๓๑} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญู ๑, หน้า ๒๒.

^{๑๓๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๕.

ความหมาย คือ เรือติดโชคหินได้น้ำ ต้องใช้เกวียนลาก แต่ว่าไปถึงน้ำ เรือจะได้บรรทุกเกวียน มีความหมายว่า ต้องพึ่งพาอาศัยกัน โอกาสใด เป็นผู้มีโอกาสต้องช่วยเหลือผู้ขาดโอกาสต่างคนต่างมีความโอบอ้อมอารีต่อกัน บ้านเมืองจึงจะน่าอยู่และเจริญรุ่งเรืองต่อไป

(๓) “กินข้าวผีให้เจ้าจกคอกฮาก   เกี่ยวหมากผีให้เจ้าจกคอกคาย
ให้เจ้าคีนมาคายห้องเปล่า   มากินข้าวแก่นำน่าน้ำอา”^{๑๓๓}

ความหมาย คือ กินข้าวผีให้เจ้าล้วงคอกอาเจียน เกี่ยวหมากผีให้เจ้าล้วงคอกคาย ให้เจ้าคีนมาห้องเปล่า ๆ มากินข้าวแก่น้ำกับบอวกับบอ มีความหมายว่า อย่าไปร่วมมือทำมาหากินหรือประกอบอาชีพกับพวกทุจริตมิฉะฉิน ซึ่งเหมือนพวกเปรตหรือผีทั้งหลาย ให้กลับคีนมาทำมาหากิน ประกอบอาชีพสุจริตกับคนดีในสังคมกับญาติพี่น้องของเราดีกว่า บางครั้งสำนวนนี้ใช้เรียกขวัญของคน ไม่ให้ไปอยู่กับผี ให้กลับมาอยู่กับตัว อยู่กับญาติ ๆ

(๔) “ให้เจ้าเฮ็ดยาวไว้คือสินไซพินไซ ปีนีได้แต่บ่าปีหน้าจั่งก่อนฮาน”^{๑๓๔}

ความหมาย คือ การคบหาคนอื่น ต้องอาศัยระยะเวลาเหมือนกับการทำงาน บางอย่างต้องเตรียมการอย่างหนึ่งไว้แล้ว ค่อยปฏิบัติตามขั้นตอนอื่นในภายหลัง

(๕) “หลีกลิงให้หลีกสามศอกหลีกหอกให้ไกลสามวา หลีกคนพาลาให้ไกลสามโยค”^{๑๓๕}

ความหมาย คือ คนพาลหรือคนเลว ควรหลีกให้ไกล เหมือนกับการหลีกลิงต้องห่างอย่างน้อย ๓ ศอก หลบอาวุธ (หอก) ให้ไกล ๓ วา หลีกคนพาล ควรหลีกไกลถึง ๓ โยชน์

(๖) “บัวอาศัยพึ่งน้ำป่าพึ่งวังตม ไพร่กับนายพึ่งกันโดยค้ำม”^{๑๓๖}

ความหมาย คือ นายกับลูกจ้าง ต้องพึ่งพากันโดยธรรมชาติของสายงานนั้นๆ เหมือนบัวก็ต้องพึ่งน้ำจึงจะอยู่ได้

๑๒. หมวดว่าด้วยปัญญา

---

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๘.

^{๑๓๔} บุญเกิด พิมพ์วรรณภาณุ, พระยา ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนลาวล้านช้าง, หน้า ๑๔๓.

^{๑๓๕} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๒๕.

^{๑๓๖} บุญเกิด พิมพ์วรรณภาณุ, ย่าสอนหลาน, หน้า ๔๓.

ปัญญา แปลว่า ความรู้ทั่ว ปรีชาหยั่งรู้เหตุผล ความรู้เข้าใจชัดเจน ความรู้ความเข้าใจหยั่งแยกได้ในเหตุผล ดีชั่ว คุณโทษ มีประโยชน์มิใช่เป็นประโยชน์ เป็นต้น และรู้ที่จะจัดแจง จัดสรร จัดการ ความรอบรู้ในกองสังขารตามความเป็นจริง ^{๑๓๗}

บทผญาอื่น ๆ ที่จัดเข้าในหมวดปัญญา มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

(๑) คำค่าสั้น   ขอขอดเป็นแหวน
สีแดงสุก   ก็เพราะมีหัวแก้ว
คือคนสู้   วิชาดีหลายอย่าง
กิริยาช้อยสู้   ชูขึ้นจึงค่อยเสื่อง แท้แล้ว ^{๑๓๘}

ความหมาย คือ ทองคำที่มีค่าที่นำมาทำแหวนส่งประกายคล้ายสีแดงสุกได้ ก็เพราะมีแก้ว เพชรนิลจินดา เป็นหัวแหวนช่วยส่งเสริม เหมือนกับคนที่มีความรู้มีวิชาดีหลายอย่าง จะต้องมิกิริยามรรยาทที่สวยงาม จะช่วยเสริมส่งคน ๆ นั้นให้เจริญรุ่งเรืองได้ ดังคำพูดที่ว่า ความประพฤติหน้า หน้า วิชาตามหลัง

(๒) “เป็นขุนนี้   วิชาให้มามาก
อย่าได้เป็นคั้งหนังแห้ง   มาจวบพ้อไฟไหม้คดโกง” ^{๑๓๙}

ความหมาย คือ การที่เป็นขุน เป็นเจ้านาย เป็นข้าราชการ เป็นนักการเมือง เป็นนายกรัชมন্ত্রী รัฐมนตรี จะต้องมีความรู้หมั่นศึกษาวิชาให้มากยิ่งขึ้น อย่าให้เหมือนกับหนังแห้ง เมื่อถูกไฟเผาก็มีสภาพไม่เหมือนเดิม แต่จะคดงอ

ผญาบทนี้จะเตือนใจทุกคนที่จะเป็นฝ่ายปกครองบ้านเมืองทุกด้าน ต้องมีความรู้อย่างแท้จริง เมื่อเจอปัญหาจะได้ไม่เขว เอียงเปลี่ยนทิศทางหรือกลับไปกลับมา

บทผญาอื่น ๆ ที่จัดเข้าในบทผญาปัญญานี้ ^{๑๔๐} ตัวอย่างเช่น

(๔) “ความคิดมีบ่แพ้   ทินชิวคำหั่งบ่มี”

---

^{๑๓๗} พระเทพเวที (ประยูร ธมฺมปญฺโญ), พจนานุกรมพุทธศาสตร์: ฉบับประมวลศัพท์, พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓), หน้า ๑๖๔-๑๖๕.

^{๑๓๘} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายผญา ๑ (ฉบับปรับปรุงแก้ไข ๒๕๔๕), หน้า ๒๒.

^{๑๓๙} บุญเกิด พิมพ์วรรณาคุณ, หมายเหตุ: ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนล้านช้าง, หน้า ๑๒๓.

^{๑๔๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๕๓.

ความหมาย คือ ปัญญาความรอบรู้ถึงจะมีมาก หากขาดเงินลงทุนแล้วก็ยากที่จะประกอบธุรกิจการงานให้ก้าวหน้าไปได้ จึงอาศัยกันต้อง ๒ ส่วน คือ วิชาการและเงินทุน

(๕) บ่าวได้ดีให้ไหว นายได้ดีให้ตรึกรตรง

ความหมาย คือ บริวารหากทำดี ก็ควรได้รับการยกย่อง ส่วนผู้เป็นนายหรือหัวหน้าต้องขยันพิจารณากิจการทุกด้านอย่างรอบคอบ

(๖) สิบสู้บ่ต่อเคย สิบลูกเขยบ่ต่อพ่อเฒ่า สิบเว้าบ่ต่อเฮ็ดต่อทำ

ความหมาย คือ ประสบการณ์ดีกว่าความรู้ที่เรียนมาในตำรา แม้คนที่เคยผ่านงานมาแล้วย่อมเอาตัวรอดหรือรู้จักวิธีแก้ปัญหา ดีกว่าคนที่มีแต่พูดแต่ทำไม่เป็น

๑๓. หมวดว่าด้วยการศึกษา

การศึกษา ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญประการหนึ่ง ต่อการดำรงชีวิต ตามหลักพุทธธรรม ซึ่งว่าด้วยการศึกษา และส่งเสริมการศึกษาที่ปรากฏในพระสูตร เช่น กิจฺจมา วุตฺติ อสิปฺปสฺส แปลว่า คนไม่มีศิลปวิทยาเลี้ยงชีวิตอยู่ได้ยาก^{๑๕๑} ปุคฺเต วิชฺชาสุ ฐาปย แปลว่า จงให้บุตรเรียนรู้อวิชา^{๑๕๒} สาธุ โข สิปฺปกํ นาม แปลว่า ขึ้นชื่อว่าศิลปวิทยา ไม่ว่าจะอย่างไร ๗ ก็ให้ประโยชน์ทั้งนั้น^{๑๕๓} ตามแนวพุทธธรรมมุ่งให้เกิดความชำนาญในการศึกษาอยู่ ๒ อย่าง คือ พาหุสัจจะ คือ ให้ชำรองในเชิงวิชาการ สิปฺปะ ให้มีความชำนาญในเชิงปฏิบัติ คือ เน้นทั้งวิชาการและมีการฝีมือ ถ้าทั้งสองอย่างนั้นมาเข้าคู่กันครบ ก็หวังได้ซึ่งความเป็นเลิศแห่งงาน^{๑๕๔}

บทผญาที่จัดเข้าในหมวดการศึกษา มีตัวอย่าง^{๑๕๕} ดังต่อไปนี้

(๑) “ให้รีบพากันเข้า   โรงเรียนเขียนอ่าน
อย่าได้คิดขี้ค่าน   ความสู้ให้หมั่นหา”

(๒) “ยามเมื่อยงหนุ่มน้อย   อย่าปะป่อยเรียนคุณ
ยามเมื่อบุญเฮามี   สียศสูงเพียงฟ้า”

^{๑๕๑} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๕๑/๒๕๕

^{๑๕๒} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๕๘/๓๔๖

^{๑๕๓} พุ.ชา. (บาลี) ๒๓/๑๐๗/๒๖

^{๑๕๔} พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตฺโต), พุทธธรรม, หน้า ๙๕๐.

^{๑๕๕} บุญเกิด พิมพ์วรมงคล, พระยา: ภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนล้านช้าง, หน้า ๑๒, ๕๕, ๑๘๗, ๒๒๑.

ความหมาย คือ ให้ชั้นศึกษาเล่าเรียน ไม่ควรจู้เกียจแสวงหาความรู้ใส่ตัวเอง
เมื่อยังอยู่ในวัยเด็ก วัยหนุ่มสาว อย่าปล่อยปละละเลย เพราะเมื่อหากวาสนาดี ก็จะได้งานทำ
ในตำแหน่งที่สูงด้วยวิชาการหรือสิ่งที่ได้เรียนมานั้น

(๓) “ไปภายหน้า สิวาเงินได้ง่าย
ไฟผู้ความสู้่น้อย สิวินแต่้มต่อเขา”

ความหมาย คือ คนที่เรียนน้อย มักจะต้องเป็นบริวารคนอื่น เพราะวุฒิการศึกษา
ที่ต่ำกว่ายอมเสียเปรียบ เมื่อมีการสอบแข่งขันหรือใช้วุฒิการศึกษาระดับนั้นๆ

(๔) “ให้รีบศึกษาสู้ วิชาการกิจชอบ
ให้รีบประกอบไว้ ไปหน้าสู้่งเฮือง”

ความหมาย คือ คนที่ศึกษามาก ต่อไปภาคหน้ายอมเจริญก้าวหน้า จึงควรรีบศึกษา
เล่าเรียนให้มากเอาไว้ดีกว่า

(๕) “ครันเจ้าหวังอยากได้ เป็นใหญ่คองเมือง
หวังอยากเป็นครุคน ให้ฮ้าเฮียนความสู้”

ความหมาย คือ หากจะปกครองบ้านเมือง หรือเป็นผู้นำคนอื่น สอนคนอื่น ก็ต้อง
อาศัยวิชาการความรู้ที่ได้จากการศึกษาเท่านั้น ผู้คนในสังคมจึงจะยอมรับนับถือให้เป็นใหญ่
และเป็นผู้นำที่ก้าวหน้าได้

๑๓. หมวดว่าด้วยเรื่องต่างๆ ไป

หมวดต่างๆ ไปนี้ ได้นำเอาพญาเชิงจรรย์ธรรมมาจัดไว้ เป็นภายิตสอนใจ ผู้นำ
เสนอ ก็สามารถใช้พญาเหล่านี้ ไปเชื่อมกัน หรือเทียบกันได้กับเรื่องที่สอดคล้องกัน พญา
บางบทในหมวดนี้ก็สงเคราะห์เข้าได้ใน ๑๑ หมวด หรือหมวดอื่น ๆ ที่ไม่ได้จัดตามแบบ ๑๑
หมวดนี้ ดังนี้

(๑) “อย่าได้ลุ่มลุ่มเต่า แมวบักคำโตเกิดก่อน
หนูบักคืดเสื่อผ้า ก็เป็นย่อนเพราะแมว”^{๑๔๖}

^{๑๔๖} ประมวล พิมพ์เสน, อธิบายพญา ๑, หน้า ๕๗.

ความหมาย คือ อย่าลืมนุญคุณผู้อาวุโสหรือบรรพชน ที่ได้รับการพิทักษ์สมบัติของชาติ ศิลปวัฒนธรรม อันเป็นเอกลักษณ์ของเราไว้ สิ่งเหล่านี้ที่เหลืออยู่ถึงปัจจุบันก็เพราะบรรพชนนั่นเอง

(๒) “มันหากเหลือแสงควายบักเลเผ่า   อดสาเล็มกินหญ้าอ่อน
ดั่งแม่เฒ่าเคาะน้อยๆ   เป็นหน้าอีดู หน่ายเค้”^{๑๔๗}

ความหมาย คือ กระบือตัวแก่ที่มีเขาคงอไม่ตรง ซึ่งอุตสาห์เล็มหญ้ากินหญ้าอ่อน แขนงกระาะน้อยเสียงดัง (กระดิ่งใส่คอ) นำสมเพช ไม่ควรเบื่อหน่าย มีความหมายสอนให้รู้คุณบรรพชน ผู้ได้ลงทุนแรงกายแรงใจหาทรัพย์สินไว้ให้แล้ว ยังประหยัด กินแต่น้อย เป็นคนน่ารัก น่าเอ็นดู ไม่ควรเบื่อหน่ายท่าน หรือลืมนุญท่าน

(๓) “ครันได้กินต่อนซิ่น   อย่าลืมห่างคุณหมา
โจรบมาขอมลัก   คอบว่าหมานอนเฝ้า”^{๑๔๘}

ความหมาย คือ ถ้าได้กินซิ่นเนื้ออย่าลืมนุญหมา โจรบไม่มาค้อมมองเพราะมีหมานอนเฝ้า มีความหมายว่า ถ้าอยู่ดีมีความสุขแล้ว อย่าลืมนุญบริวาร ผู้เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกัน โจรบภัยไม่เกิดขึ้นก็เพราะมีผู้ช่วยคอยเฝ้ารักษาความปลอดภัยให้

(๔) “หากอยู่ตามกระบวนน้ำ   วังใสบ่มีขุ่น เป็นแล้ว
ความแม่แก้งมาผอกฮ้าย   พุ่มน้ำบ่อยากหนี”^{๑๔๙}

ความหมาย คือ ถ้าอยู่ตามธรรมดาของน้ำในแหล่งน้ำ น้ำจะไม่ขุ่น แต่ควายแม่ใหญ่ลงมากวนทำลายน้ำ ให้เป็นฟองไม่ยอมหนี (น้ำจึงขุ่น) มีความหมายว่า น้ำใจของคนเราถ้าอยู่ตามธรรมดา ไม่มีอะไรหรือไม่มีกิเลสมากระทบจะไม่ขุ่นมัว จิตใจจะแจ่มใส ทำ

^{๑๔๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๑๔๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๑๔๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖๕.

แต่ความดี เมื่อใดมีสิ่งเลวร้ายหรือมีกิเลสสิ่งเศร้าหมองเกิดขึ้นจะมีอารมณ์ขุ่นมัวจิตใจไม่มี
ความสุขตลอดเวลา

(๕) “ชาติที่คงหลวงกว้าง   ฟังคะหนาเนื้อแก่น
นมหากชมชื่นช้อย   ลำไม้ง่างาม”^{๕๐}

ความหมาย คือ ผู้มีบุญบารมีมาก ย่อมมีผู้มาฟังพาอาศัยบารมีจำนวนมาก เพราะ
อยู่ได้ด้วยความสุขกายสบายใจ (คนมีบารมีย่อมเป็นผู้บำเพ็ญกุศลมาตลอดชีวิต)

(๖) “ครั้นว่าใจบ่โศคาด้วย   เว้าแม่ก็เป็นผิด
ใจบ่โศคาคอม   เว้าดีก็เป็นฮ้าย”^{๕๑}

ความหมาย คือ ถ้าใจไม่ยินดีอารมณ์ก็ไม่ดี จะทำดีพุดดี ถูกต้องแค่ไหนก็ยังขัดใจ
ยังมองว่า ทำผิด ทำไม่ถูกอยู่นั่นเอง (นี่คือนิสัยของมนุษย์ มักจะเอาความคิดของตนกำหนด
มากกว่าเหตุผลที่เป็นจริง)

๑๕. หมวคว่าด้วยผญาปริศนาธรรม

การผูกปัญหา หรือ ปริศนาธรรม มุ่งหวังที่จะให้เอาหลักธรรมต่างๆ มาตอบ
โดยเทียบไปกับตัวเลขบ้าน สิ่งอื่นในธรรมชาติบ้าง แม้แต่พระสงฆ์ท่านเทศนาหนึ่ง
ธรรมมาสน์ หรือ -๒ - ๓ ธรรมมาสน์ ส่วนใหญ่นิยมจะยกปัญหาธรรม หรือปริศนาธรรม
ขึ้นมาให้อีกฝ่ายหนึ่งตอบ เพื่อกระตุ้นผู้ฟังให้มีอารมณ์ร่วม ไม่เบื่อหน่ายในการฟังเทศน์

ปัญหาปริศนาธรรม คงมีมาแล้วแต่ครั้งพุทธกาล เช่น เรื่องว่าด้วยการถาม
ปัญหาโสปกสามเณร ๑๐ ข้อ ^{๕๒} มีใจความว่า อะไรชื่อว่า ๑ ชื่อว่า ๒ ชื่อว่า ๓ ไป
จนถึง ข้อที่ ๑๐ มีคำตอบว่า ที่ชื่อว่า ๑ ได้แก่สัตว์ทั้งปวงดำรงอยู่ได้ด้วยอาหาร ที่ชื่อว่า ๒
ได้แก่ นามและรูป ที่ชื่อว่า ๓ ได้แก่ เวทนา ๓ ที่ชื่อว่า ๔ ได้แก่ อริยสัจ ๔ ที่ชื่อว่า ๕
ได้แก่ อุปาทานขันธ์ ๕ ที่ชื่อว่า ๖ ได้แก่ อายุตนภายใน ๖ ที่ชื่อว่า ๗ ได้แก่ โภฌงค์ ๗ ที่

---

^{๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๔.

^{๕๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๗๘.

^{๕๒} พุ.พ. (บาลี) ๒๕/๕/๒๐

ชื่อว่า ๘ ได้แก่ อริยมรรคมีองค์ ๘ ที่ชื่อว่า ๘ ได้แก่ สัตตวาส ๘ ที่ชื่อว่า ๑๐ ได้แก่ บุคคลประกอบด้วยองค์คุณ ๑๐ เรียกว่า พระอรหันต์

บทพญา หรือ ขาบเวว่า ที่เป็นปริศนาธรรม ที่ตั้งขึ้นมาเพื่อให้ผู้ตอบนั้น ได้คิดว่าปริศนาธรรมนั้นคืออะไร ในพญาที่ปรากฏอยู่ในบทพญามากพอสมควร จุดประสงค์ เพื่อที่จะสื่อธรรมให้ผู้ตอบได้เรียนรู้หลักธรรมไปในตัว ดังตัวอย่างต่อไปนี้

(๑) ความยากยิ่ง   กล้วยหลายโคก็ตั้งจ้อง
โตนึงข้องง่าคอม   โตสองข้องง่าขาม
โตสามข้องง่ามี   โตสี่ข้องง่าหว่า
โตห้าข้องง่าบก   โตหกข้องง่าแต่
ไพชิตมาช่วยแก้ควายน้องจิ้งลีไป ^{๑๕๓}

ความหมาย คือ หมายถึงธรรม ๖ ข้อ คือ อายุตนะภายใน ๖ มี ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ที่รับอารมณ์ภายนอก ๖ ได้แก่ รูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส และธรรมารมณ์ เปรียบว่า รูป ก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง รส ก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง กลิ่น ก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง เสียงก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง สัมผัส ก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง ธรรมารมณ์ ก็เป็นกระป๋องตัวหนึ่ง เป็นธรรมที่สอนให้ระวังสำรวม ตา หู จมูก ลิ้น กาย และ ใจ

(๒) “วัตรหก กกห้า สีมาแปด ป่าช้าสอง หนองสาม อาสามสี่”^{๑๕๔}

ความหมาย คือ วัตรหก ได้แก่ อินทรีย์หก คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ กกห้า ได้แก่ เบญจขันธ์ ๕ คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ สีมาแปด ได้แก่ มรรคมีองค์ ๘ ป่าช้าสอง ได้แก่ ป่าช้าฝัดดิบ และป่าช้าฝัดสุก หนองสาม ได้แก่ ตัณหา ๓ กามตัณหา ภวตัณหา วิภวตัณหา เพราะต้องตกอยู่ในห้วงแห่งมรรณพ ได้แก่ แม่น้ำใหญ่ คือ ตัณหาทั้ง ๓ นั้นเอง อาสามสี่ ได้แก่ พรหมวิหาร ๔ คือ เมตตา กรุณา มุทิตา และอุเบกขา

(๓) “อิสุกับบักลาเฮ็ดนากลางโคก ปีบโซคได้ ๓ ปีบงามได้ ๔ ปีบได้สี่ ๆ

ขางเล้าแ่อนกลาง” ^{๑๕๕}

^{๑๕๓} ปรีชา พิณทอง, ไชยนิคมโบราณสถาน, หน้า ๔๐๑.

^{๑๕๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๔.

^{๑๕๕} น้อย ผิวผัน, ขาบเว้านักเทศน์ และ ผย่าย่อยนักเทศน์, (ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา, ๒๕๐๔),

ความหมาย คือ อีสุกัณฐ์บัณฑิต ได้แก่ อุบาสิกาและอุบาสกผู้ฟังธรรม, เฮ็ดนา คือ การบำเพ็ญกุศลทางพระพุทธศาสนา, กลางโคก หมายถึง สถานที่ปฏิบัติธรรมหรือธรรมสภา, ปีบไซคได้ ๓ หมายถึง มีความเข้าใจในพระรัตนตรัย, ปีบงามได้ ๔ หมายถึง ให้อรรถหลัก ธรรมวาสนธรรม ๔ ประการ, ปีบได้ดี ๆ ขางเล้าแอ่นกลาง หมายถึง การเข้าวัดฟังธรรมแต่ไม่ได้ ประโยชน์ใดๆ และทำให้เสียสุขภาพ คือ เจ็บแข็ง เจ็บขา ปวดสะเอว เป็นต้น

(๔) “นั่งบ่นอน คอนบ่หาบ กราบบ่ไหว้ ตายบ่น่า เผาบ่ใหม่” ไปบ่มา
หาบ่เห็น”^{๑๕๖}

ความหมาย คือ พระสงฆ์ผู้เป็นอริยบุคคล มีปกติทำความเพียรมีสติตั้งมั่น ไม่ หลับไหลเหมือนชาวบ้านทั่วไป (นั่งบ่นอน), การดูแลสังขารก็ไม่ถือให้หนักเอาไว้ ปล่อยวาง ให้เป็นไปตามธรรมชาติของเขาย่างนั้น (คอนบ่หาบ), ทำงานก็สักแต่ว่าทำไม่รับผลกระทบ (กราบบ่ไหว้), ลีนชีวิตไปแล้วก็มีความดีดำรงอยู่ในโลกมนุษย์ (ตายบ่น่า เผาบ่ใหม่), เมื่อ ลีนชีวิตไปแล้วก็ไม่หวนกลับมาสู่โลกนี้อีก ไม่มาเกิดอีกต่อไป (ไปบ่มา หาบ่เห็น)

(๕) “สี่คนหาม สามคนแห่ หนึ่งคนนั่งแคร่ สองคนพาไป”^{๑๕๗}

ความหมาย คือ ๔ คนหาม ได้แก่ ชาติทั้ง ๔ คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ, ๓ คนแห่ ได้แก่ ชาติ ชรา พยาธิ, หนึ่งคนขึ้นแคร่ ได้แก่ จิตธาตุ ส่วน ๒ คนพาไป ได้แก่ บุญและ บาบ

(๖) “สี่คนดึงหน้า ห้าคนดึงหลัง สองคนอยู่ข้าง คนหนึ่งอ่านพระคาถา”^{๑๕๘}

ความหมาย: ๔ คนดึงหน้า ได้แก่ ชาติ ชรา พยาธิ มรณะ ๔ คนนี้ ดึงไปให้เกิด ในภพหน้า, ๕ คนดึงหลัง ได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ทั้ง ๕ นี้ ดึงให้ กลับมาเกิดเป็นคน, ๒ คนอยู่ข้าง ได้แก่ นามกับรูป ทั้ง ๒ อย่างนี้ แยกออกจากกันไม่ได้, คนหนึ่งอ่านพระคาถา ได้แก่ นามธรรม โดยจำแนกออกเป็น วิญญาณรู้จักรูป รู้จักเสียง รู้จักกลิ่น รู้จักสัมผัสอารมณ์

(๗) “หาบบ่หนัก ตักบ่เต็ม เค็มบ่จืด มีคบ่แข็ง”^{๑๕๙}

^{๑๕๖} ปรีชา พิณทอง, ไภยชาติโบราณอีสาน, หน้า ๔๐๕.

^{๑๕๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๑๖.

^{๑๕๘} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๒๐.

^{๑๕๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๖.

ความหมาย คือ หาบ่หนัก ได้แก่ บุญหรือความรู้ มีมากเท่าไรก็ไม่หนัก ตักบ่เต็ม ได้แก่ คนโลกไม่รู้จักเพียงพอหรือไม่สันโดษ เค็มบ่จืด ได้แก่ เกลือหรือความดี มีดบ่แข็ง ได้แก่ คนมีโมหะหรือมีอวิชา ไม่รู้แจ้งในพระสัทธรรมของพระพุทธองค์

บทที่ ๔

วิเคราะห์แนวคิดผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน

เมื่อได้ศึกษาทั้งจากเอกสารที่เกี่ยวข้อง คือ วิธีการแสดงธรรม หลักจริยธรรมที่ปรากฏในผญาที่พระสงฆ์นำไปแสดงหรือแทรกขณะเทศนา นอกจากนั้น ผู้วิจัย ยังได้ข้อมูลมาจากการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรเป้าหมาย ดังกล่าวไว้แล้วในบทที่ ๑ นั้น โดยละเอียด ซึ่งผลการศึกษานำเสนอ แบ่งออกเป็น ๔ ส่วน คือ (๑) เทคนิคและวิธีการสอนตามหลักพุทธธรรม ๑๐ ประการ (๒) การวิเคราะห์ผญาเชิงจริยธรรมที่สัมพันธ์กับหลักพุทธธรรม (๓) แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำผญาไปประยุกต์ในการสอนธรรมะ และ (๔) แนวคิดของชาวบ้านเรื่องผญาที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน มีรายละเอียดในด้านการสัมภาษณ์ ดังนี้

๔.๑ เทคนิควิธีการสอนตามหลักพุทธธรรม

เทคนิควิธีการสอนตามแนวพุทธธรรม เป็นวิธีการที่พระพุทธเจ้าทรงสอนพุทธบริษัท คือ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา หรือบุคคลทั่วไปทั้งเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ซึ่งมีหลายหลากวิธี ตามสถานการณ์ เหตุการณ์ ค่านิยม สังคม บุคคล โดยการใช้หลักวิธีการต่าง ๆ มีการใช้ภาษาอย่างระมัดระวัง เหมาะสม จนประสบผลสำเร็จอันยิ่งใหญ่ในการประกาศหลักพุทธธรรม ซึ่งปรากฏผลตั้งแต่อดีต トラบจนปัจจุบันนี้ พุทธศาสนิกชน จะกล่าวถึงพระองค์เป็นพระบรมศาสดา หรือพระบรมครู เป็นศาสดาผู้ยอดเยี่ยม หรือเป็นยอดของครู ดังพระบาลีได้รับรองไว้ว่า “สตุถา เทวมนุสฺसानํ แปลว่า ศาสดาของทวยเทพและมนุษย์ทั้งหลาย และมีคำเสริมพระคุณว่า อนุตฺตโร ปุริสทมฺมสารถิ แปลว่า เป็นสารถีฝึกคนได้ไม่มีใครยิ่งกว่า”^๑

^๑ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๕/๖๗

๑. สอนโดยการยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทานประกอบ

เป็นวิธีหนึ่งของผู้ฟังเกิดความเพลิดเพลิน จดจำและเข้าใจง่าย ตัวอย่าง เช่น นิทานเรื่องดาบอดคาล้าง เรื่องเล่าโดยย่อว่า พระราชาองค์หนึ่งรับสั่งให้คาล้างมาให้คนดาบอด ๕ คน ใช้มือของตนลูบคาล้าง และเมื่อได้ลูบคาล้างแล้ว ก็ตรัสให้บอกลักษณะของล้างว่ามีลักษณะเป็นอย่างไร คนหนึ่งกล่าวสิริชะล้าง แล้วก็บอกว่าล้างเหมือนหม้อน้ำ คนที่สองกล่าวหูล้าง ก็บอกว่าล้างเหมือนกระดิ่ง คนที่สาม...บอกว่าเหมือนผาล ไปเรื่อยจนถึงคนที่ ๕ กล่าวล้างก็บอกว่าล้างเหมือนไม้กวาด คนดาบอดเหล่านั้น ได้ทู่มเถียงกันและกันว่า ล้างมิใช่ออย่างนั้นอย่างนี้^๒

ในการสอนวิธีนี้ เน้นการเล่าหรือเล่านิทาน เหตุการณ์มาสนับสนุนให้ผู้ฟังธรรมมีความเข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ว่า หากคนเราขาดการพิจารณาหรือศึกษาข้อมูลให้ชัดเจนแล้ว ก็ย่อมผิดพลาด เข้าใจผิด เข้าใจคลาดเคลื่อนจากความเป็นจริง จึงได้อุปมาเหมือนคนดาบอดว่าคาล้างเมื่อกล่าวถูกต้องที่ตนสัมผัสก็เชื่อตามนั้น แต่ไม่มองในภาพรวมว่า ล้างมีส่วนประกอบหลายอย่าง ฉะนั้น เมื่อคนเรามองสิ่งใด ก็ควรมองในองค์รวม และองค์ย่อย ดูการมองล้าง จึงจะไม่หลงทาง และเป็นไปตามความจริงมากที่สุด

๒. การเปรียบด้วยข้ออุปมา

คำอุปมาช่วยให้เรื่องที่ลึกซึ้งเข้าใจยากปรากฏความหมายเด่นชัดออกมา เช่น ตัวอย่างที่หนึ่ง “คนผู้มีความรู้น้อย ย่อมแก่ลงเหมือนโคถึก เนื้อของเขาเจริญขึ้น แต่ปัญญาหาเจริญไม่”^๓ ตัวอย่างที่สอง “ผ้าที่บริสุทธิ์ หมดจด ช่างย่อมพึงนำผ้านั้นไปลงในน้ำข้อมใด ๆ ก็คือ สีเขียว สีเหลือง สีแดงหรือสีชมพู ผ้านั้นพึงเป็นของที่มีสี เขาย่อมดี ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะผ้าเป็นของบริสุทธิ์นั้นใด เมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้ว สุกติเป็นอันหวังได้ฉนั้น”^๔

“ภูเขาศิลาล้วน เป็นแท่งทึบ ย่อมไม่หวั่นไหวด้วยแรงลม ฉนั้นใด บัณฑิตทั้งหลาย ย่อมไม่หวั่นไหวเพราะค่านินทาและสรรเสริญ ฉนั้น”^๕

^๒ พ.ร.อ. (ไทย) ๒๕/๑๕๔-๑๕๕

^๓ ส.ม. (บาลี) ๑๕/๕๑๖

^๔ ม.ม. (บาลี) ๑๒/๕๕

^๕ พ.ร. (บาลี) ๒๕/๒๑

๓. การใช้อุปกรณ์การสอน

เมื่อพระพุทธองค์ทอดพระเนตรเห็นวัสดุติงของ บุคคลหรือเหตุการณ์เฉพาะหน้า บางอย่าง ที่จะเป็ประโยชน์ในการสอน พระองค์ก็จะทรงยกขึ้นมาในการสอนทันที ตัวอย่าง เช่น การใช้อุปกรณ์การสอนทรงใช้เครื่องใช้ที่มีอยู่ ในกรณีสอนผู้เรียนที่อายุน้อย ๆ ซึ่งเข้าจาก วัตถุได้ง่ายกว่านามธรรม ดังปรากฏในเรื่องที่พระองค์ทรงตรัสแก่สามเณรทูลว่า “ ราชูล เธอ เห็นน้ำที่เหลือน้อยหน่อยหนึ่งในภาชนะนี้หรือไม่ว” ทูลว่า เห็นพระเจ้าข้า จึงตรัสต่ออีกว่า “ คนที่ พุดเท็จทั้งที่รู้้อยู่ ก็มีคุณธรรมของสมณะเหลือน้อยหน่อยเหมือนอย่างนั้น” ตรัสถามต่อไปว่า “ เธอ เห็นเราเทน้ำหน่อยหนึ่งนั้นทิ้งไปแล้วไหม ” สามเณรทูลว่า เห็น ตรัสถามว่า “ คนที่ไม่มีความ ละอายในการกล่าวเท็จทั้งที่รู้ ก็เป็คุณธรรมของสมณะออกเสียบเหมือนอย่างนั้น” แล้วทรงคว่า ภาชนะลง ตรัสถามว่า “ เธอเห็นภาชนะนี้คว่ำลงแล้วไหม ” สามเณรทูลว่า เห็น พระพุทธองค์ ตรัสว่า “ คนที่ไม่มีความละอายในการพุดเท็จทั้งที่รู้้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ชื่อว่าคว่ำไป แล้ว เหมือนอย่างนั้น” แล้วก็ทรงหงายภาชนะขึ้น ตรัสถามว่า “ เธอเห็นภาชนะนี้วางเปล่าไหม ” สามเณรทูลว่า เห็น พระพุทธองค์ตรัสว่า “ คนที่ไม่มีความละอายในการพุดเท็จ ทั้งที่รู้้อยู่ คุณธรรมของสมณะของเขาก็ว่างเปล่า เหมือนอย่างนั้น ” ตรัสถามอีกว่า “ ราชูล แวนมี ประโยชน์อย่างไร ” ทูลตอบว่า “ มีประโยชน์สำหรับส่องดู พระเจ้าข้า ” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ อันนั้นเหมือนกัน ราชูล บุคคลควรพิจารณาเสียบก่อน จึงกระทำความกรรมด้วยกาย วาจา และใจ^๖

ในการใช้อุปกรณ์ของพระองค์ ก็คือ ทรงสอบถามราชูลสามเณรไปทีละชั้นตอน ตั้งแต่ น้ำที่เหลือน้อยในภาชนะ การเทน้ำทิ้ง การคว่ำภาชนะใส่น้ำ และอธิบายว่าหมายถึงอะไร ต่อจากนั้น ก็ทรงใช้อุปกรณ์การสอน คือ แวนว่าสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างไร เหมือนคนเรา จะต้องส่องดูพฤติกรรมหรือการกระทำของตนเองอยู่เสมอ ทั้งทางกาย ทางวาจา และด้านจิตใจ เพื่อป้องกันความผิดพลาด และมีความรอบคอบในกิจการทั้งปวงนั่นเอง

^๖ ม.ม.(ไทย) ๑๓/๑๒๕ -๑๒๘.

นอกจากนั้น ในบางกรณี ก็ทรงใช้วิธีทายปัญหา ซึ่งคงจะช่วยให้เกิดความรู้สึกรักสนุกสำหรับเด็ก อย่างเรื่องสอนธรรมยาก ๆ ด้วยสามเณรปัญหา เช่น ตรัสว่า “อะไรเอ๋ย มีอย่างเดียว, อะไรเอ๋ย มีสองอย่าง มีสามอย่าง” เป็นต้น

๔. การทำเป็นตัวอย่าง

ตัวอย่างที่ดีที่พระองค์เป็นจรรยาวัตรอันดีงามที่เป็นอยู่โดยปกตินั้นเอง เช่น คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอานนท์ตามเสด็จ ขณะเสด็จไปตามเสนาสนะที่อยู่ของพระสงฆ์ ได้ทอดพระเนตรเห็นภิกษุรูปหนึ่ง อาพาธเป็นโรคท้องร่วง นอนจมกองมูลและอุจจาระของตนไม่มีผู้พยาบาลดูแล จึงเสด็จเข้าไปหาจัดการทำความสะอาด ให้อนโดยเรียบร้อย เสร็จแล้วจึงประชุมสงฆ์ ทรงสอบถามเรื่องนั้น และตรัสตอนหนึ่งนั้นว่า

“ภิกษุทั้งหลาย พวกเธอไม่มีมารดา ไม่มีบิดา ผู้ใดเล่าจะพยาบาล พวกเธอ ถ้าพวกเธอไม่พยาบาลกันเอง ใครเล่าจักพยาบาล ผู้ใดจะพึงอุปฐากเรา ขอให้ผู้นั้นพยาบาลภิกษุอาพาธเถิด”^๘

๕. การเล่นภาษา เล่นคำ และใช้คำในความหมายใหม่

การเล่นภาษา เล่นคำ เป็นเรื่องของความสามารถในการใช้ภาษาผสมกับปฏิภาณ เช่น เมื่อผู้ใดทูลถามมาเป็นคำร้อยกรองพระองค์ก็ทรงตอบเป็นคำร้อยกรองไปทันที ทำนองกลอนสดบางที เขาทูลถามหรือกล่าวข้อความโดยใช้คำที่มีความหมายไปในทางไม่ดีงาม พระองค์ก็ตรัสตอบไปด้วยคำพูดเดียวกันนั่นเอง แต่เป็นคำพูดในความหมายที่ต่างออกไปเป็นฝ่ายดีงาม และการใช้คำในความหมายใหม่ เช่น คำศัพท์ ที่มีอยู่แต่เดิมในลัทธิศาสนาเก่ามาใช้ แต่ทรงกำหนดความหมายใหม่ เช่น คำว่า “พรหม พรหมณ์ อริยะ ยัญ ตบะ ไฟบูชาญ” เป็นต้น ซึ่งเป็นคำในลัทธิศาสนาเดิม ก็มีใช้ในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น แต่ก็มี ความหมายต่างออกไปอย่างใหม่^๙

---

^๘ จ.บุ (ไทย) ๒๕/๔

^๙ วิ.ม. (ไทย) ๕/๑๖๖

^๙ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), พุทธวิธีในการสอน, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๑),

๖. อุบายเลือกคน และปฏิบัติรายบุคคล

ตัวอย่างเช่น การประกาศธรรมของพระพุทธเจ้าระยะแรก พระองค์ทรงเจาะจงไปโปรดเบญจวัคคีย์ เพราะเห็นว่า เบญจวัคคีย์เป็นผู้ใฝ่ธรรม มีอุปนิสัยอยู่แล้ว หรือมีแง่ที่เป็นผู้เคยอุปการะกันมา และในการสั่งสอนคนในแต่ละถิ่น หรือแต่ละหมู่คณะ ก็มักทรงเริ่มที่บุคคลผู้เป็นประมุข เช่นพระมหากษัตริย์ หรือหัวหน้าของชนเผ่านั้น ๆ ทำให้การประกาศศาสนาได้ผลดีและรวดเร็ว และเป็นที่ยืนยันพระปรีชาสามารถของพระองค์ด้วย^{๑๑}

๗. การรู้จักจังหวะ และโอกาส

ผู้สอนต้องรู้จักจังหวะโอกาสให้เกิดประโยชน์ เช่น หลังตรัสรู้ ๑ ปี เมื่อประทับอยู่ ณ เวฬุวัน พระสาวกมาชุมนุมพร้อมกัน ณ ที่นั้น และเป็นโอกาสเหมาะ พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงโอวาทปาฏิโมกข์ สำหรับเป็นหลักยึดถือร่วมกันของสงฆ์ ที่จะแยกกันไปบำเพ็ญศาสนกิจ

๘. ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการ

ถ้าผู้สอนสอนอย่างไม่มีอึดตาย ตัดค้นหา มานะ ทิฐุเสียให้น้อยที่สุด ก็มุ่งไปยังผลสำเร็จในการเรียนรู้สำคัญ สุดแต่จะใช้กลวิธีใดให้การสอนได้ผลดีที่สุด ก็จะทำในทางนั้น ไม่กลัวว่าจะเสียเกียรติ ไม่กลัวจะถูกรู้สีกว่าแพ้ บางคราวเมื่อสมควรก็ต้องยอมให้ผู้เรียนรู้สึกตัว เขาว่าเก่ง บางคราวสมควรข่มก็ข่ม บางคราวสมควรโอนอ่อนผ่อนตาม ก็ยอมตาม สมควรขัดก็ขัด สมควรคล้อยก็คล้อย สมควรปลอบก็ปลอบ ดังพุทธพจน์ว่า “เรายอมฝีกคนด้วยวิธีละมุนละไมบ้าง ด้วยวิธีรุนแรงบ้าง ด้วยวิธีทั้งอ่อนละมุนละไม และทั้งรุนแรงปนกันไปบ้าง “^{๑๒}

๙. การลงโทษและให้รางวัล

เช่น ชมกฤษฎีหนึ่งขึ้นมา เพื่อให้กฤษฎีอื่นถือเป็นแบบอย่าง หรือเพื่อแก้ไขความผิด การลงโทษ ซึ่งมีทั้งในทางธรรมและทางวินัย ในทางวินัยมีบทบัญญัติอยู่แล้ว เช่นพระสงฆ์ทำผิดต้องไปถวายนความผิดของตน มิฉะนั้นจะเป็นผู้ไม่เป็นที่ยอมรับของพระสงฆ์ เช่นดั่งคำสรรเสริญพระพุทธคุณที่ยกมาแสดงข้างต้นว่า

^{๑๑} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๗.

^{๑๒} อัง .จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๑๑

“ พระผู้พระภาคทรงฝึกรวมชุมชนได้คือถึงเพียงนี้โดยไม่ต้องใช้อาชญา”^{๑๒}

ซึ่งแสดงว่าการใช้อำนาจลงโทษ ไม่ใช่วิธีการฝึกคนของพระพุทธเจ้า แม้ในการแสดงธรรมตามปกติพระองค์ก็ทรงแสดงไปตามเนื้อธรรม ไม่กระทบกระทั่งใคร อย่างที่ว่า

“ ทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงยอมบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทานให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมมิกถา”^{๑๓} และตรัสอีกว่า “ ฟังรู้จักการยกยอ และการรุกราน ครั้นรู้แล้วไม่เพียงยกยอไม่เพียงรุกราน ฟังแสดงแต่ธรรมเท่านั้น”^{๑๔}

๑๐. กลวิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

ปัญหาเฉพาะหน้าที่เกิดขึ้นในแต่ละเหตุการณ์ ย่อมมีลักษณะแตกต่างกันไป การแก้ปัญหาเฉพาะหน้าย่อมอาศัยปฏิภาณ คือ ความสามารถในการประยุกต์หลักวิธีการและกลวิธีต่าง ๆ มาใช้ให้เหมาะสม เป็นเรื่องเฉพาะครั้ง เฉพาะกรณีไป ในการประกาศพระศาสนาพระพุทธเจ้าได้ทรงประสบปัญหาเฉพาะหน้าอยู่ตลอดเวลา และทรงแก้สำเร็จไปในรูปต่างๆ กัน

ตัวอย่างเช่น พรหมณ์คนหนึ่งในเมืองราชคฤห์ คนไม่ได้นับถือพระพุทธศาสนา แต่ภรรยาเป็นผู้ศรัทธาในพระพุทธเจ้าอย่างแรงกล้า ชอบเปล่งอุทานว่า “นโม ตัสสะ” คราวหนึ่ง นางพรหมณ์ผู้ภรรยา ขณะนำอาหารให้สามี ก้าวพลาดลง จึงอุทานว่า “นโม ตัสสะ” พรหมณ์สามีได้ยินไม่พอใจ จึงว่า “นางตัวร้ายนี้ชอบพุดสรรเสริญ แต่ความดีของพระหัวโล้นองค์นั้นอยู่เรื่อย เดี่ยวเถอะ นางตัวดี ข้าจะไปปราบวาทะศาสดาของเจ้า” นางพรหมณ์ตอบว่า “แน่ะ พ่อพรหมณ์ ฉันมองไม่เห็นว่าจะมีใครในโลกไหน ๆ มาปราบวาทะของพระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ เอาซิ พ่อพรหมณ์ จะไปก็เอา ไปแล้วก็ต้องรู้เอง” ฝ่ายพรหมณ์ทั้งโกรธอยู่นั้น ก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า เมื่อนั่งเรียบร้อยแล้ว ก็ทูลถามเป็นคำร้อยกรองว่า “ฆ่าตัวอะไรเสียได้ จึงจะนอนเป็นสุข.... พระพุทธเจ้าตรัสตอบว่า “ ฆ่าความโกรธเสียได้ก็จะนอนเป็นสุข เป็นต้น และทำให้พรหมณ์เลื่อมใสได้”^{๑๕}

^{๑๒} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๖๕

^{๑๓} ม.ม. (ไทย) ๑๓/๕๘๕

^{๑๔} ม.ม.อ. (ไทย) ๑๔/๖๕๘

^{๑๕} ส.ส. (ไทย) ๑๕/๒๖/๖๓๐

สรุปว่า เทคนิควิธีการที่พระพุทธองค์ทรงใช้สอนประมวลได้ ๑๐ ประการนี้ เป็นการสอนที่ยึดรูปแบบตามสถานการณ์นั้น ๆ ทั้งบุคคล ประเพณี เป็นอุบายทั้งนั้น ในบทพญาภายิต อีสานก็เช่นกัน คงได้รับอิทธิพลตามหลักทางพระพุทธศาสนาอยู่บ้าง ปราชญ์โบราณอิสานมีความเพียรพยายามจะนำหลักธรรมอันเป็นนามธรรม มาเป็นรูปธรรมยิ่งขึ้น ไม่ว่าจะ เป็นบทพญาภายิตหรือบทพญาปริศนาธรรมก็ตาม มาทำให้ง่ายต่อการศึกษา จดจำ และนำไปปฏิบัติในชีวิตประจำวัน

๔.๒ วิเคราะห์พญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน

การวิเคราะห์หลักพุทธธรรมที่แฝงอยู่ในบทพญานั้น โดยส่วนใหญ่พญาจะกล่าวถึงข้อธรรม หรือองค์ธรรมนั้น ๆ เช่น เรื่อง บุญ-บาป นรก-สวรรค์ การทำความดี ความชั่ว ดังวิเคราะห์ไว้ในบทที่ ๓ แล้วนั้น อีกประการหนึ่ง บทพญาบางบท แม้จะไม่กล่าวถึงหลักธรรมตรง ๆ แต่ความหมายสื่อถึงเรื่องนั้น ๆ โดยตรง หรือบางบทก็เป็นคำสอนที่ให้คติธรรมทั่วไป แต่สามารถที่จะดึงมาอธิบายเสริม เปรียบเทียบ อุปมาอุปมัยได้ ซึ่งถือว่าเป็นความพยายามที่จะสื่อธรรมให้ผู้ฟังเกิดการเรียนรู้ หรือเข้าใจให้ใคร่ศึกษา ผู้ฟังเกิดความประทับใจ สนุกสนาน บันเทิงใจ ทำในสิ่งที่ยากให้เข้าใจง่าย มุ่งศึกษาใน ๓ ลักษณะ ดังนี้

๔.๒.๑ บทพญาที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมโดยตรง

บทพญาที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมโดยตรง มีเป็นส่วนน้อย และเป็นบทพญาที่ยกหัวข้อธรรมนั้น ๆ ขึ้นมา แล้วอธิบายตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา พญาที่แฝงหลักพุทธธรรมโดยตรง พบว่า มีลักษณะ ๒ คือ

๑. การใช้อุปมาอุปมัยในการนำเสนอ

ขันธทั้งห้า	เวทนาอ่อนแอ
ปมียายสว่างอ่อน	คือปิ้งปิ้งปลา

(ชั้น ๕ นั้น ประกอบด้วย รูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ เป็น อุปมัย ปิ้งปลา หรือไม้ย่างปลา เป็น อุปมา เปรียบเทียบให้เห็นว่า ชั้น ๕ ร้อนอยู่ตลอดเวลา ส่วนปลาอย่างนั้น เมื่อสุกแล้วก็เอาออกจากเตา)

ทุกข์แต่นำชั้นห้า โสมมาสอดชั้นสี่

ทุกข์แต่ในโลกนี้ มาโสมช่วยผู้เดียว

ผลยาบหนักกล่าวถึงชั้น ๕ เช่น แต่เป็นการแยกออกมาเป็นชั้น ๔ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าความทุกในโลกลนี้มารวมอยู่ที่ ชั้น ๔ และชั้น ๕ แม้ในธรรมจักกัปปวัตตนสูตร พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสเกี่ยวกับชั้น ๕ ว่าเป็นศูนย์รวมทุกข์ของสัตว์โลก ดังพระพุทธพจน์ตอนหนึ่ง “... โดยย่อ อุปาทานชั้น ๕ ก็เป็นทุกข์”^{๑๖}

ข้อสังเกต เกี่ยวกับบทพญาเชิงจริยธรรมนี้ ปราชญ์อีสานนิยมยกมาเล่าเพื่อเป็นคติสอนใจไม่ให้ประมาทในชั้น ๕ อันได้แก่ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ว่าเป็นเหตุให้มนุษย์ประสบกับความพลัดพราก ความทุกข์นานาประการ เช่น ต้องรักษา บำบัดด้วยอาหาร ดูแลสุขภาพกาย และสุขภาพจิตอยู่เสมอ เนื่องจากตกอยู่ในกฎแห่งไตรลักษณ์นั่นเอง

๒. เรื่องบุญบาปว่า เป็นการอุปมาเรื่องบุญและบาปที่เป็นเหมือนเงาคอยติดตามตัวดังปรากฏในบทพญา ต่อไปนี้

บุญบาปนั้น หากเป็นคู่คือเงา

เงานั้นตามเขาไป ชูวันบ่มีเว้น

กันว่าเขาพาเล่น พามันเดินเล่น

พามันแอะแอนเพื่อน เงานั้นก็แอนนำ

ยามเขานั่งยองย่อ เงาก็นั่งลงตาม

ยามเขาเอาหลังนอน ก็อ่อนลงนอนด้วย

กันเขาโตนลงห้วย ภูเขาหลายหลั่น

ขึ้นต้นไม้ ผลาล้านด้านเขา

^{๑๖} วิ.ม. (ไทย) ๔/๑๓/๒๑

เงาก็ตามเงาเงี้ยว	เงาเงี้ยวพันชั่ง
บ่ได้มียามเห็น	ห่างไกลกันไต่
อันนี้สันไคแท้	ทั้งสองบุญบาป
มันก็ติดต่อกัน	ตามสันผู้ทำ จริงแท้ ^{๑๖}

ผลญาณที่กล่าวถึง “บุญ -บาป” เป็นคำพูดตรงๆ ไม่อ้อมค้อม และหมายถึงว่า บุญบาปนั้น สามารถที่จะติดตามผู้กระทำตลอดเวลา ทุกอิริยาบถ คือ เป็นการอธิบายผลบุญ -บาปว่า ตามบุคคลไปในทุกแง่มุม เป็นการเปรียบเทียบให้เห็นภาพชัดเจน อธิบายเสริมหลักธรรมเรื่อง บุญ -บาปได้เป็นอย่างดี ตามหลักธรรมในธรรมบทจะเปรียบเทียบบุญ เหมือนเงา เปรียบบาป เหมือนล้อเกวียนที่โคลงไป^{๑๗}

แม้ในนิทานธรรมบท เรื่องจุนทสุกริกวัตถุ พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสว่า คนทำบาปย่อมติดตัวเขาไปทั้งในปัจจุบันชาติ และมีผลถึงชาติหน้าด้วย โดยที่เขาจะต้องรับผลกรรมที่ทำไว้นั้นอย่างทุกข์ร้อน ลำบากกายและลำบากจิตใจ เศร้าหมอง ไม่ผ่องใส ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ผู้ทำบาปเป็นปกติ ย่อมเศร้าโศกในโลกลี้
 ตายไปแล้วก็ยังเศร้าโศกในโลกหน้า
 ชื่อว่าเศร้าโศกในโลกลทั้งสอง
 เขาข่มเศร้าโศกเดือดร้อน เพราะเห็นกรรมที่เศร้าหมองของตน”^{๑๘}

ส่วนบุคคล ผู้กระทำความดี หรือสั่งสมบุญกุศลไว้เนืองๆ ก็ย่อมประสบกับความ สุข ความเจริญในหน้าที่การงาน ประสบผลสำเร็จในชีวิต เนื่องจากทำความดี และมีความดีนั้นเอง รักษาตนให้ดำรงชีพอยู่ได้ แม้ตายไปก็ยังมีความสุขสบายเช่นเดิม ไม่ลำบากทุกข์ร้อน บุญจึงเปรียบเหมือนเงาที่ติดตามตัวของเราไปในที่ต่างๆ ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ผู้ทำบุญไว้ ย่อมบันเทิงใจในโลกลี้
 ตายไปแล้วก็บันเทิงใจในโลกหน้า

^{๑๖} สัมภาษณ์ พระอริการทองบาง ทุกขุณาโณ, เจ้าอาวาสวัดโนนทัน, ๑๐ ตุลาคม ๒๕๕๘.

^{๑๗} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑/๒๓

^{๑๘} พ.ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕/๒๘

ชื่อว่าบันเทิงในโลกทั้งสอง

เขาย่อมบันเทิงรื่นเริงใจเพราะเห็นกรรมที่บริสุทธิ์ของตน”^{๒๐}

เมื่อพิจารณาถึงความมุ่งหมายของบทพญาเกี่ยวกับ บุญนี้ เน้นสอนให้ผู้ฟังรู้จักหมั่นสร้างความคิด อันได้แก่ บุญประเภทต่างๆ เช่น บุญกิริยาวัตถุ ๓ มีทาน ศีล ภาวนา เป็นต้น เพื่อจะได้เป็นแรงสนับสนุนให้ตนประสบความสุข ทั้งในปัจจุบันและสัมปรายภพ

๓. พญาที่แทรกด้วยคำในพุทธธรรมผสมคำภาษาถิ่นอีสาน ดังปรากฏต่อไปนี้

บ่ว่าลาวไทยแม้ว่าเงินญวนแขกฝรั่ง

หากแม้เงินสังข์เจ้าคือแท้ดั้งเดียว

คันเฮาละโลกเลี้ยวตัดโคจรโทโส

ละความเห็นแก่โต ดั่งพุทธโธสอนไว้

ใจเฮานั้นให้หนักแน่นบ่ไหวหวั่น

อารมณ์หนักหน่วงแน่นคือแท้ดั้งหิน

ใจบ่กลับปลอกปลิ้น หลงโง่คือสัตว์

รู้แจ้งสังสารวัฏฏ์ให้สู่อันจริงแท้”^{๒๑}

ในบทพญานี้ เมื่อวิเคราะห์ออกมาแล้ว จะเห็นว่าใช้ศัพท์พุทธธรรมโดยตรง คือ “สังฆะ (พระสงฆ์), โลก (ความโลภ), โทโส (ความขุ่นเคืองใจ), พุทธโธ (พระพุทธเจ้า), สังสารวัฏ (การเวียนว่ายตายเกิด) ซึ่งเป็นการอธิบายหลักพุทธธรรมโดยแต่งประพันธ์ในรูปของบทพญา เพื่อให้ฟังง่ายยิ่งขึ้น และเพื่อเป็นการสอนชาวอีสาน นอกจากนั้น บทพญานี้ ยังมีความหมายไปถึง อกุลศลมุล คือ โลกะ โทสะ โมหะ กล่าวถึงสังสารวัฏฏ์ หรือ วัฏฏะวน ๓ คือ กิเลส กรรม วิบาก^{๒๒} เป็นการดึงเอาธรรมะ มาเปรียบเทียบให้เห็นข้อปฏิบัติ ว่าควรละอะไร และควรบำเพ็ญกิจที่ควรกระทำใด

^{๒๐} พ. ฐ. (ไทย) ๒๕/๑๖/๒๘

^{๒๑} สัมภาษณ์ พระครูพิศาลธรรมภาณี, เจ้าอาวาสวัดสันติวนามราม, ๒๐ มกราคม ๒๕๔๘.

^{๒๒} วิสุทธิ. (บาลี) ๓/๑๘๘.

แม้ในธรรมบท พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสเตือนภิกษุ ไม่ให้ประมาทหรือหลงอยู่ในสังสารวัฏนี้ เนื่องจากการใช้ระยะเดินทางไกล และเป็นลักษณะของคนพาลผู้ซึ่งไม่สนใจปฏิบัติตามหลักพุทธธรรม ดังพระพุทธพจน์ที่ว่า

“ราตรีหนึ่ง ยาวนานสำหรับคนผู้ตื่นอยู่
ระยะทางโยชน์หนึ่ง ยาวไกลสำหรับคนผู้เมื่อยล้า
สังสารวัฏ ยาวนานสำหรับคนพาลผู้ไม่รู้แจ้งสัทธรรม”^{๒๒}

เมื่อพิจารณาบทผญาและพระพุทธพจน์ที่ยกมาข้างต้น จะเห็นว่า เหตุที่คนพาลไม่รู้สัทธรรม เพราะไม่สนใจศึกษา ไม่ปฏิบัติ เนื่องจากจิตใจมีความโลภ ความโกรธ และความหลง หากบำเพ็ญตนตามหลักพุทธธรรม คือ มีความเพียรบากบั่น และลด ละ ออกไปที่ละน้อยๆ แล้วในที่สุดก็จะสามารถละได้ขาด ที่เรียกว่า *นิสสรณวิมุตติ*^{๒๓} (เรียกอีกศัพท์ว่า *นิสสรณนิโรธ*) อันหมายถึง ดับด้วยสลัดออกได้ หรือด้วยปลดปล่อย คือ ดับกิเลสเสร็จสิ้นแล้ว ได้แก่ มีจิตหลุดพ้นจากพันธนาการไม่ติดอยู่ในวัฏฏะนี้อีกต่อไป

๔. ผญาที่สอนเกี่ยวกับเรื่องความตาย (มรณภัย) ของสรรพสัตว์ในโลก ดังปรากฏในบทผญาต่อไปนี้

ความตายเป็นสุขชั้นแหลมลงก็สุย่าง
ความตายหากปงไว้ตายแต่อยู่สุยาม
ความตายมาตามเกี่ยวน้อมเนียวสัพพลัตว์
ซัดคนโตจนพอมจนมันอ้วนออยเฮ้า
บางบัวบังแล้วที่ ๒ พัดมาที่ ๓
อดบได้พัดจำให้แก่มัน นี้แหละมัจจุราช
แต่ผู้เพิ่นใหญ่พระยาสัตว์อนัตตาเดินส่วนกันบมีเว้น ^{๒๔}

^{๒๒} พุ.ธ. (ไทย) ๒๕/๖๐/๔๕

^{๒๓} พุ.ป. (บาลี) ๓๑/๖๕/๓๕

^{๒๔} สัมภาษณ์ พระครูศิริปัญญาธร, เจ้าคณะตำบลโคกสำราญ, ๑๕ มกราคม ๒๕๔๘.

เมื่อวิเคราะห์บทผญาแล้ว จะเห็นว่า ผู้ประพันธ์ใช้ศัพท์ทางพุทธธรรม ๓ คำ คือ สัพพ หมายถึง สิ่งทั้งปวง, อนัตตา (สภาพที่ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ไม่ใช่ตัวตนของใครๆ) และ มัจจุราช (หมายถึง ความตาย) ซึ่งเป็นคำสอนเตือนไม่ประมาทมัวเมา โดยมุ่งที่จะสอนว่าความตายนั้นปรากฏอยู่กับทุกคน สัตว์สิ่งมีชีวิตทุกประเภท และบทผญาที่แฝงหลักพุทธธรรมโดยตรงนั้นมีเป็นจำนวนมาก และมีอยู่หลายระดับ ตั้งแต่จริยธรรมขั้นพื้นฐานจนถึงขั้นสูงสุด

อย่างไรก็ตาม หากพิจารณาตามบทผญาดังกล่าวแล้วข้างต้นนั้น และพระพุทธรูปที่นำมาอ้างอิงนี้ จะเห็นว่าเป็นคำสอนที่มุ่งเตือนให้ผู้ฟังเกิดความไม่ประมาทในความดำเนินชีวิต เนื่องจาก ไม่มีใครทราบล่วงหน้าว่าความตายจะมาถึงเมื่อใด จึงควรรีบทำความดีไว้ให้มาก เพราะคนที่ประมาทก็เป็นเหมือนคนที่ตายแล้ว คือ ตายไปจากความดีทั้งปวง ส่วนคนผู้ไม่ประมาททำความดีสม่ำเสมอ ก็เป็นเหมือนมีชีวิตที่อมตะตลอดกาล เนื่องจากความดีที่ตนกระทำนั้น คอยเกื้อกูลให้มีความสุข ดังพระพุทธรูปที่ว่า

“ความไม่ประมาท เป็นทางแห่งอมตะ
ความประมาท เป็นทางแห่งความตาย
คนผู้ไม่ประมาทชื่อว่ายอมไม่ตาย
คนผู้ประมาทจึงเหมือนคนตายแล้ว”^{๒๕}

๔.๒.๒ บทผญาที่ปรากฏในหลักพุทธธรรมโดยอ้อม

บทผญาในลักษณะนี้ แม้จะมีหัวข้อธรรมแทรกอยู่น้อย แต่เป็นเนื้อหาที่พยายามสื่อถึงจริยธรรมในเรื่องนั้น ๆ ตั้งแต่เรื่อง ความดี ความชั่ว สิ่งที่ควรทำ ไม่ควรทำ บุญ บาป นรก สวรรค์ พรหม เป็นต้น ดังบทผญาต่อไปนี้

---

^{๒๕} พุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๒๑/๓๑

๑. เรื่องเกี่ยวกับความตาย ตัวอย่างเช่น

“ความตายนี้ แขนงคอทุกบาดอย่าง ไผกะแขนอ่อนต้อนเสมอค้ำดั่งกัน”^{๒๖}

เมื่อวิเคราะห์แนวบทพยานี้แล้ว ศัพท์ว่า “ความตาย” ตรงกับศัพท์พระพุทธศาสนา คือ “มรณะ” แปลว่า การตาย, ดับขันธุ์ และเรื่องความตายนี้ เป็นเรื่องสำคัญและเน้นมาก ความตายมีด้วยกันทุกคน แต่บุญหรือความดีงามทั้งหลายของคนเราที่สั่งสมมาไม่เท่ากัน เป็นบทพยานี้สะท้อนให้เห็นชีวิตว่าเป็นอย่างไรเพื่อจะได้ไม่ประมาทในกิจการงานต่างๆ

๒. เรื่องของโลกีย์วิสัยที่ไม่แน่นอน ตัวอย่างเช่น

“ชื่อว่าโลกีย์กว้างเมืองคนมันบ่เที่ยง

มันหากเงียงอ้อยช้อยคือค่อยตลิ่งของ

ลางเพื่อศิษย์ได้เป็นครูสอนสั่ง

ลางเพื่อลูกออกกั้นสอนส่อพ่อแม่จึง

ลางเพื่อแนวเด็กน้อยสอนคนหัวค้อน

ลางเพื่อลูกไพร่บ้านสอนท้าวว่าวพญา”^{๒๗}

เมื่อวิเคราะห์ตามบทพยานี้แล้ว แม้จะไม่ได้ให้ความหมายโดยตรงของคำว่า “โลกีย์” ซึ่งในที่นี้หมายถึง โลกมนุษย์ที่มนุษย์และสัตว์ได้อาศัยอยู่นี้ตามหลักพุทธธรรม และพยานี้กล่าวถึง ความไม่แน่นอนของโลก กลับไปกลับมา เช่น ผู้ที่เป็นศิษย์ก็มีโอกาสที่จะสอนครูได้ ความหมายคำสอนบทนี้ เป็นการสอนไม่ให้ยึดมั่น ถือมั่นในตำแหน่งหน้าที่มากเกินไป และอย่าเป็นคนหลงตนเอง เนื่องจากคนอื่นก็มีความสามารถเช่นเดียวกันกับเรา

๔.๒.๓ ผญาที่พระสงฆ์นิมนต์นำไปใช้สอน

บทพยานี้มีลักษณะเป็นคำเตือน คำสั่งสอน ข้อคิดสอนใจซึ่งมีอยู่แพร่หลายให้เห็นทั่วไปในวิถีชีวิตของชาวอีสาน โดยผู้ใช้เทศน์สามารถตีความให้เข้าเนื้อหาทางธรรมได้ตามเรื่องที่กำหนดขึ้น มีตัวอย่างดังต่อไปนี้

^{๒๖} สัมภาษณ์ พระมหาสมควร มธุรภาณี, เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๕ มกราคม ๒๕๔๘.

^{๒๗} สัมภาษณ์ พระปริชา มหาวิโร, เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน, ๑๒ มกราคม ๒๕๔๘.

๙. ฃญาภษิต

๑. สุกษษิตเต็๑นใจ เมื่อจะเดินไปมษคกรปฏิบัติตนให้เหมษสม ไม่ใช่ทำเหม็๑นลึงชะนีในปษเข ดั๑งฃญาที่วษ

“ยษเม็๑ลึลยษยแ๑งโสมให้ม้นคล็๑ง ยษได้เป็นดั๑งเช็๑ชะนีเดินคว้งไป”

๒. สุกษษิตสอนให้คิดเป็น คิดไกล ยษทำเหม็๑นอึ๑งอ๑งดีแต่ร็๑ง แต่หวั๑คิดไม่ดี สุกษษิตร็๑งหนั๑ๆ เขษก็ด้๑งถูกนษไปทำอษรของชษวบษนปษ ดั๑งฃญาที่วษ

“ยษได้ทำตนเพียง หวั๑เพียงสมออึ๑ง ม้นหษคดีแต่อึ๑ง ตยษย็๑ยปษคโ๑”^{๒๘}

๓. สุกษษิตสอนร็๑งทำมษหษลึ๑งชึ๑พด้๑งยษมขั๑นเหม็๑นกับสั๑ตว์พวคเต๑นและฝึ๑งที่ร้งของตนอยั๑งขั๑นขั๑นแ๑ง

“ให้ค็๑ยทำเพ็๑รสร้งสมอเต๑นแ๑งช็๑ ให้สร้งก็๑ลึ๑บไว้สมอฝึ๑งลึ๑บสั๑ง”^{๒๙}

๑๐. ฃญาปริศนษธรรม

๑. กษรทำงษนหรือกษรกรรมใดๆ ที่ขษคระบบและระเบียบที่ถูกด้๑ง ย็๑มนษมษชั๑งป็๑ญษและควมลษบษคแ๑งผู้ปฏิบัติงษนนั้นๆ ดั๑งฃญาปริศนษที่วษ

“แ๑งไม่ทษงปลษย”^{๓๐}

๒. กษรทำงษนควรพิชษรณษให้พ็๑อเหมษวษจะทำค็๑งกันไปอยั๑งไร หรือถษเห็นคนอึ๑นรษรยมีฐษนษะก็๑ยษทำอยั๑งที่เขษเป็น เพราะเรษอษจไม่มีควมสมษรถจะทำได้ ฉะนั้น ด้๑งทำอยั๑งรวั๑งตษมฐษนษะที่จ็๑จะเป็นไปได้เทษนั๑ง ดั๑งฃญาปริศนษที่วษ

“ยษหษบชั๑งชษแ๑ว”^{๓๑}

๓. กษรจะค็๑พค็๑กรรมบุคคล ไม่ด้๑งค็๑โดยตรงแต่ให้ค็๑หรือพิชษรณษจษกษงเว๑ดค็๑มที่บุคคลนั้นอยั๑อษศษย ก็๑จะทรษบได้เช๑นเด็๑ยวกัน เช่น ถษจะค็๑วด้๑วสษอษคหรือไม่ก็๑ให้ค็๑ที่ห็๑งนษ (สั๑ม) ถษจะค็๑ควมสษอษคของบษนเร็๑นก็ค็๑ที่ห็๑งครั๑ และถษจะค็๑วษนึ๑ลษยของเจษษว้๑ดหรือเจษษบษน

^{๒๘} ประมวล พิมพ์เส๑น, อธิบษยฃญา ๑, (ข๑นแ๑น : ข๑นแ๑นการพิมพ์, ๒๕๔๖), หนษ ๑๖-๑๗.

^{๒๙} ร็๑งเด็๑ยวกัน, หนษ ๒๐.

^{๓๐} รศ.อुकม บั๑ศรี, ฃญษก็๑มปริศนษชีวิตของชษวอึ๑สษน, (ข๑นแ๑น : คลั๑งนษนษวษทษษ, ๒๕๔๖), หนษ ๓๕.

^{๓๑} ร็๑งเด็๑ยวกัน, หนษ ๓๗.

เป็นอย่างไร ก็ให้คู่ที่สามเณรน้อยในวัด หรือคู่ที่ลูกหลานในบ้านเรือน จะทราบถึงพ่อแม่ ดังผลยา
ปริศนาที่ว่า

“เบิ่งวัดให้เบิ่งฐาน เบิ่งบ้านให้เบิ่งครัว เบิ่งเจ้าหัวให้เบิ่งจวน้อย”^{๓๒}

๔.๓ แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำผลยามาประยุกต์ใช้ในการสอนธรรม

ผลจากการสัมภาษณ์ข้อมูลจากแนวคิดของพระสงฆ์ในกลุ่มเป้าหมาย คือ พระราช
กิตติรังษี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น วัดธาตุ (พระอารามหลวง) และพระสงฆ์ในจังหวัดขอนแก่น
๔ รูป จังหวัดอุดรธานี ๓ รูป พอสรุปเป็นประเด็นที่ท่านได้ใช้บทผลยามาประยุกต์ในการสั่งสอน
หรือเทศนาต่อพุทธบริษัท โดยสามารถสังเคราะห์เข้ากับหลักจริยธรรม ๓ ระดับ ดังต่อไปนี้

๑. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับพื้นฐาน (หลักเบญจศีล)

ตัวอย่างที่ ๑ “แล้วนมาฆ่าควายเถิก แล้วเลิกฆ่าคนหาญ”^{๓๓}

มีนัยทางจริยธรรมว่า เมื่อประสบผลสำเร็จในกิจการใดๆ แล้ว อย่าได้ฆ่าหรือทำลาย
สัตว์ บุคคล บริวารที่เขารับใช้เรา แต่ควรคำนึงถึงบุญคุณและเชิดชู ยกย่อง สรรเสริญเป็นคนดี
สัตว์มีคุณ เมื่อสังเคราะห์แล้วเข้ากับศีล ๕ ในข้อที่ ๑ คือ เว้นจากการฆ่าสัตว์มีปราณทุกชนิด
นั่นเอง (เว้นจากปาณาติบาต)

ตัวอย่างที่ ๒ “ชื่อว่าแนวความสู้ศีลธรรมพระเจ้าใหญ่ คั้นว่าเขียนได้แล้วเป็นแก้วแก้ว
นมะโน”^{๓๔}

มีนัยทางจริยธรรมว่า เมื่อบุคคลได้ศึกษาหลักปรีชาธรรม คือ มีความรู้และ
ศีลธรรมของพระพุทธองค์นั้น หากใครศึกษาจนเข้าใจและปฏิบัติตามศีลนั้นได้ ก็เป็นเหมือนมี
แก้วประดับในดวงใจของตนเอง

^{๓๒} อ่างแล้ว, หน้า ๔๔.

^{๓๓} สัมภาษณ์ พระมหาสมควร มธุรภาณี, เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, วันที่ ๑๕ มกราคม
๒๕๔๘.

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระอธิการทองบาง ทุกขญาโณ, เจ้าอาวาสวัดโนนทัน, วันที่ ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

ตัวอย่างที่ ๓ “โลกมันดั่งเที่ยงมัน คือ เกิดแก่ เจ็บตาย แท้มา เป็นผู้ชายกะเน็งคิด เกิดตายให้เห็นแจ้ง สัตว์ห้าศีลแปดนั้น โลกแต่งปางปะถม แท้ตาย ในศีลทานเฮา หมั้นกะเน็งให้เห็นแจ้ง ชายนั้นเว้นชั่วไว้ให้เฮ็ด แต่ทางดี อย่าประมาทศีลทาน ชื่อว่าชายสกุลกล้า”^{๓๕}

มีนัยทางจริยธรรมว่า โลกมนุษย์มีการเกิดการตายเป็นธรรมดาของทุกคน และเป็นสังขารธรรม ดังนั้น คนที่เป็นลูกผู้ชายต้องขยันหมั่นเพียร คิดพิจารณาไตร่ตรองให้เข้าใจแจ่มแจ้ง อนึ่งศีล ๕ ศีล ๘ นั้นมีมาตั้งแต่ปางก่อนแล้ว ต้องหมั่นรักษาศีล และให้ทาน เว้นการทำชั่วแล้วกระทำ ความดี อย่าประมาทในศีลทาน จึงจะได้ชื่อว่าเป็นชายสกุลกล้าอย่างแท้จริง

เมื่อวิเคราะห์แนวคิดผญา^{๓๖} นี้ เป็นการสอนจริยธรรมทั้งระดับต้น (ศีล ๕ และ ศีล ๘) ระดับกลาง (ให้ทาน ทำความดี) และระดับสูงสุด (หลักไตรลักษณ์ เกิดแก่เจ็บตาย) สำหรับพุทธศาสนิกชนโดยทั่วไป

๒. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับกลาง คือ แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับกลาง อันหมายถึง กุศลกรรมบท ๑๐ เป็นการสอนด้านความประพฤติหรือพฤติกรรมที่พึงประสงค์ที่แสดงออกทางกายดี วาจาดี และใจอันดีงาม

ตัวอย่างที่ ๑ สอนเรื่องการส่งเสริมให้คนทำความดีและจะประสบผลสำเร็จในชีวิต ดังผญาที่ว่า

“เฮ็ดดีผีปันนาให้กิน”^{๓๗}

มีนัยทางจริยธรรมว่า หากบุคคลทำความดีไว้ให้มากแล้ว ถึงตบน้ำก็ไม่ไหล ตกไฟก็ไม่ไหม้ ไปสถานที่แห่งใดก็มีแต่คนคอยช่วยเหลือ เพราะบุญที่ตนกระทำไว้นั้นเอง ฉะนั้น คำว่า ทำดี คือ ทำดีทางกายด้วยกายสุจริต ทำดีทางวาจา คือ พูดดีเป็นวจีสุจริต และคิดดี คือ มโนสุจริต เมื่อทำดีเช่นนี้แล้ว ความดีย่อมรักษาผู้นั้น เหมือนเกลือรักษาความเค็ม

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูพิศาลธรรมภาณี, เจ้าอาวาสวัดสันติวนาราม, วันที่ ๒๐ มกราคม ๒๕๔๘.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระราชกิตติรังษี, เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๐ มกราคม ๒๕๔๘.

ตัวอย่างที่ ๒ สอนเรื่องผู้ปกครองที่ขาดจริยธรรม ย่อมไม่สามารถปกครองบุตรธิดา ให้เป็นคนดีได้ เหมือนนกเค้าแมวตำหนิว่าตาของแม่ใหญ่ ดังผลญาที่ว่า

“นกเค้าท้วงตาแม่”^{๓๔}

มีนัยทางจริยธรรมว่า หากพ่อแม่ไม่มีคุณธรรม และจริยธรรมแล้ว บุตรธิดาก็ทำ เหมือนตนเอง จะสั่งสอนไปก็เสียเวลาเปล่า เพราะเป็นแบบอย่างที่ไม่เหมาะสมต่อพวกเขาตัวเอง

ตัวอย่างที่ ๓ สอนเรื่องการทำงานอย่างรอบคอบให้มีปัญญา คือ ปัญหาหนักก็ต้องสู้ ปัญหาเบาต้องอย่าประมาทล้มตน ดังผลญาที่ว่า

“หนักอย่าเซา เบาอย่าเล่น”^{๓๕}

มีนัยทางจริยธรรมว่า การทำงานต้องอาศัยจิตใจที่มั่นคง หนักแน่น ไม่หวั่นไหว และพร้อมที่จะต่อสู้กับปัญหาต่างๆ อย่างไม่สะทกสะท้าน จึงจัดอยู่ในหลักมโนกรรมของกุศลกรรมบถ คือ คิดถูกต้องตามทำนองคลองธรรม เป็นสุจริตชน ส่วนความหมาย ได้แก่ การทำงานทุกอย่างย่อมมีอุปสรรคมีกีดขวางไม่มากก็น้อย อาจหนักบ้างเบาบ้างต่างกัน จึงควรแก้ปัญหาอย่างรอบคอบไม่ประมาท ย่อมจะผ่านพ้นไปได้

๓. แนวคิดตามหลักจริยธรรมระดับสูง คือ อริยสัจธรรม ๔ (สอนให้รู้ทุกข์ สาเหตุ ทุกข์ การดับทุกข์ และหนทางพ้นทุกข์ ได้แก่ การปฏิบัติตนให้ถึงสุขนั่นเอง)

ตัวอย่างที่ ๑ สอนเรื่องการมองโลกธรรมว่าเป็นเรื่องปกติสำหรับโลกมนุษย์ หากทำบุญไว้แล้วก็ไม่แคล้วได้รับผลอย่างแน่นอน ดังผลญาที่ว่า

“คาดทุกข์บ่ห่อนมี คาดมีบ่ห่อนไร้ คาดได้บ่ห่อนเสีย คาดเป็นผ้าเป็นเมียบ่อ ห่อนฮ้าง”^{๓๖}

วิเคราะห์เชิงจริยธรรมจากแนวคิดนี้ พบว่า สอนให้มองปัญหาต่างๆ อย่างครบวงจร ว่าเหตุมาจากสิ่งใด และผลมาจากสิ่งใด ไม่ใช่เป็นการบังเอิญ ดังนั้น ผลญานี้จึงมุ่งสอนให้รู้สาเหตุของปัญหานั้นเอง และ มีความหมายไปถึงด้วยอำนาจของกรรมเก่าและกรรมใหม่บ้าง จึงทำให้

^{๓๔} สัมภาษณ์ พระครูสิทธิปัญญาธร, เจ้าอาวาสวัดศรีสว่างสำราญ, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.

^{๓๕} สัมภาษณ์ พระครูอรุณธรรมาร, เจ้าอาวาสวัดวิสุทธิทิวาส, ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.

^{๓๖} สัมภาษณ์ พระราชกิตติรังษี, เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๔ มกราคม ๒๕๔๘.

คนเรา บางคราวแม้จะประสบกับภัยพิบัติต่างๆ แต่ก็รอดตัวไปได้ บางครั้งดูเหมือนจะร้ายวายเป็น เศรษฐีแต่กลับพลิกผัน ถึงคนที่จะเป็นคู่ครองกันก็ย่อมจะได้อยู่ร่วมกันแน่นอน

ตัวอย่างที่ ๒ สอนเรื่องบุญและบาป ว่าบุญเป็นของที่ให้ทำไว้มากๆ จึงดูเหมือนเป็น ของหนักและให้หาบไป ส่วนบาปเป็นของเบาให้ถือแต่น้อย คือ ให้ทำแต่บาปเล็กน้อยเหมือนคน ถือสิ่งของที่เบา หรือเว้นการทำบาปได้เป็นการดี ดังพญาที่ว่า

“บุญให้หาบ บาปให้หิ้ว”^{๓๗}

เมื่อวิเคราะห์เชิงจริยธรรมจากพยานี้แล้ว เป็นการสอนให้รู้จักมีความดำริที่ชอบ คือ สัมมาทิฐิ เห็นถูกต้องตามหลักการในองค์มรรคและสามารถปฏิบัติตามได้ถูกต้อง โดยให้ละเหตุ แห่งทุกข์ คือ บาปกรรม และให้เจริญเหตุแห่งสุข คือ บุญกุศลทั้งปวงนั่นเอง

๔.๔ แนวคิดของชาวบ้านเรื่องพญาที่พระสงฆ์นำไปเทศนา

แนวคิดของชาวบ้านในกลุ่มเป้าหมาย ที่นิยมฟังพระสงฆ์เทศนา และได้รับฟังบท พญา และให้รับคุณค่าของการฟังเทศนาที่ดี สามารถสงเคราะห์เข้าหลักวัฒนธรรมท้องถิ่น คือ

๑. ให้คุณค่าในด้านวัฒนธรรมทางคติธรรมของท้องถิ่นอีสาน เช่น ความเชื่อเรื่อง ศาสนา ไชยกลาง ผีบรรพบุรุษ คาถาอาคม เทวดา การเกิดการตาย เป็นต้น

๒. ให้คุณค่าในด้านวัฒนธรรมทางเนติธรรม เช่น สอนเรื่องฮีต ๑๒ กอง ๑๔

๓. ให้คุณค่าในด้านวัฒนธรรมทางสังคม เช่น ความเกี่ยวพันกันในฐานะเครือญาติ ของชนชาวอีสาน ประเพณีที่เอื้อต่อการมีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

นอกจากนั้น ก็มีปณิณณกรรมต่างๆ ชาวบ้านได้รับจากพระสงฆ์โดยผ่าน กระบวนการเทศนาที่ประยุกต์บทพญาเข้ามาแทรก หรือเสริมให้หนักแน่นยิ่งขึ้น มีตัวอย่าง ดังต่อไปนี้

^{๓๗} สัมภาษณ์ พระราชกิตติรังษี, เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น, ๑๐ มกราคม ๒๕๔๘.

๑. ทำให้ชาวบ้านมีความรู้เรื่องข้อคิดคติธรรมสอนใจ ความเชื่อเรื่องบุญ-บาป ที่ปรากฏในบทพญาที่พระสงฆ์นำมาแสดงธรรม

๒. รู้จักผลแห่งการให้ทาน รักษาศีล และเจริญเมตตาภาวนา ไม่ประมาทมัวเมาในการดำเนินชีวิตได้กว้างขวางยิ่งขึ้น

๓. รู้จักบาป บุญ คุณ โทษ สิ่งใดเป็นประโยชน์และมีโทษ

๔. รู้จักการวางตนที่เหมาะสมต่อสังคม เพื่อนบ้าน รู้จักบริหารครอบครัวให้มีความสุขตามแบบของคนอีสาน

๕. รู้จักคุณค่าแท้ในการใช้สอยปัจจัย ๔ คือ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค หลีกเว้นคุณค่าเทียมในปัจจัยที่ไม่จำเป็นอื่นๆ ทางสังคม เช่น รถยนต์ โทรศัพท์มือถือ

๖. ส่งเสริมด้านการศึกษา และรักษาวัฒนธรรมทางภาษาถิ่น ได้เป็นอย่างดี

๗. เป็นสื่อกลางระหว่างพระสงฆ์กับชาวบ้าน เพื่อความเข้าใจร่วมกันที่ดี

๘. เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมทางภาษาถิ่นอีสาน ให้ลูกหลานได้สืบทอดต่อไป เป็นลำดับ เนื่องจาก หากพระสงฆ์ไม่นำพญามาเสริมในการแสดงธรรมแล้ว บุคคลนอกจากพระสงฆ์แล้ว ที่เป็นผู้รู้พญาก็แทบจะไม่มีใครพูดหรือนำพญามากกล่าวในโอกาสต่างๆ จะเห็นได้ในปัจจุบัน มีเพียงไม่กี่กลุ่ม คือ

(๑) นักวิชาการที่แต่งตำราเกี่ยวกับวัฒนธรรมและประเพณีอีสาน

(๒) นักวิจัยวัฒนธรรมพื้นบ้านอีสาน

(๓) นักจัดการวิทยุและโทรทัศน์ช่อง ๑๑ จังหวัดขอนแก่น

(๔) พิธีกรของหมอลำคณะต่างๆ

(๕) ปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้เฒ่าผู้แก่ที่สอนบุตรหลานให้ทำความดีโดยจะนิมยกพญามาสอนในเรื่องนั้นๆ เพื่อให้เขาปฏิบัติในสังคมอย่างเหมาะสม

(๖) นักเรียน นักศึกษาที่ค้นคว้าเพื่อจะเขียนรายงานส่งครู เพื่อเอาคะแนน แต่ไม่ได้ลึกซึ้งและไม่นิยมนำไปปฏิบัติ เนื่องจากพญามักมีลักษณะเป็นคำปริศนาธรรมในตัว ต้องให้ผู้รู้แปลถ่ายทอดความหมายอีกครั้งหนึ่ง จึงจะเข้าใจได้ ซึ่งเด็กและเยาวชนเห็นว่า เป็นความยุ่งยาก

ฉะนั้น ในปัจจุบัน เด็กและเยาวชนอีสานส่วนใหญ่จะพูดหรือกล่าวคำพญาดังกล่าวมาแทบไม่ได้เลย เพราะค่านิยมที่เปลี่ยนแปลงไป ส่วนใหญ่ก็จะฟังเพลงลูกทุ่ง หรือ เพลงลูกกรุง

เพลงสากล จึงทำให้คุณค่าของผลญาค้นน้อยลงไปทุกขณะ แต่ยังมีพระสงฆ์บางรูปยังคง
อนุรักษ์ผลญา และสามารถนำไปประยุกต์สั่งสอนพุทธศาสนิกชนให้ซาบซึ้งใจในความไพเราะ
ของภาษาถิ่นอีสาน โดยมีผลญาเป็นบทแทรก และเข้าถึงหลักพุทธธรรม จนปฏิบัติตนได้อย่าง
ถูกต้องคึงตามหลักพุทธศาสนา เพื่อความเจริญรุ่งเรืองของวัฒนธรรมและประเพณีอีสานสืบไป

บทที่ ๕

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และ ข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย เรื่องพญาเชิงจรรย์ธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน ได้ข้อสรุปที่น่าสนใจดังต่อไปนี้

วัฒนธรรมทางภาษาของชาวอีสาน มีความเจริญรุ่งเรืองมาหลายศตวรรษ โดยแสดงออกมาเป็นวรรณกรรม ๒ อย่าง คือ วรรณกรรมมุขปาฐะ และวรรณกรรมลายลักษณ์ ซึ่งชาวอีสานได้สื่อสารวัฒนธรรมเพื่อสั่งสอน ตักเตือน หรือใช้เป็นวิถีชีวิตในสังคมของตน โดยเฉพาะการใช้วรรณกรรมแบบมุขปาฐะที่สำคัญอย่างหนึ่ง ที่เรียกว่า “พญา”

ในการแสดงธรรมเพื่อประกาศเผยแผ่พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ได้นำเอาหลักพุทธธรรมและคำพยามาประยุกต์ใช้สั่งสอนพุทธศาสนิกชน เพื่อให้การเผยแผ่นั้น มีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น เนื่องจากชาวอีสานส่วนใหญ่ซึ่งเป็นผู้สูงอายุมีความนิยมฟังคำสั่งสอนที่เรียกว่า “พญา” เป็นอย่างมาก และเกิดศรัทธาในพระพุทธศาสนายิ่งขึ้น เพราะมีความเกี่ยวข้องกับหลักธรรมโดยตรงและโดยอ้อมก็มี

ความหมายของพญา คือ ความรู้ ปัญญา คำพูดที่นักปราชญ์ใช้ในการสั่งสอนประชาชนในเขตภาคตะวันออกเฉียงเหนือ (ชาวอีสาน) โดยภาษาที่ใช้ก็เป็นภาษาเฉพาะถิ่นอีสาน ส่วนลักษณะของพญา คือ มีลักษณะเป็นถ้อยคำพูดที่ไพเราะมีสัมผัสกันเป็นกลอนสั้นๆ น่าฟัง ให้คติเตือนใจได้เป็นอย่างดี โดยมีระดับในการใช้แต่ละโอกาส บุคคล สถานที่อย่างเหมาะสม มีเหตุผลในคำพยานั้น ๆ

ประเภทของผลญา มี ๔ อย่าง คือ

(๑) **ผลญาถ่อม** มีลักษณะคำสั้นๆ เป็นคำสั่ง เป็นคำสอน คำเตือน คำเกี่ยวพาราสิ

(๒) **ผลญาเครือ** คือ ผลญาที่มีลักษณะเนื้อความที่ยาว มีการอธิบายยาวไม่จบในประโยคเดียว หรือข้อความเดียว มีทั้งคำสั่ง คำสอน คำเตือน และคำเกี่ยว

(๓) **ผลญาอวยพร** คือ คำผลญาที่ใช้ในโอกาสอวยพรให้แก่ลูกหลานในคราวขึ้นบ้านใหม่ งานแต่งงาน งานฉลองทำบุญ เป็นต้น

(๔) **ผลญาปริศนา** คือ คำผลญาที่แฝงด้วยปริศนาธรรม ไม่กล่าวโดยตรง แต่กล่าวอย่างมีอุปมาอุปมัย ให้ข้อคิดเชิงปรัชญา

ความคิดเชิงจริยธรรมที่แฝงอยู่ในคำผลญา คือ การสั่งสอนให้ชาวอีสาน มีวิถีคิดและวิธีปฏิบัติตนเพื่อความสุข ความเจริญมั่นคงของตนเอง โดยอาศัยคำผลญานั้นเองเป็นสื่อ เพื่อให้ชาวอีสานรู้จักการดำเนินชีวิตตามหลักพุทธธรรมและวิถีชีวิตชาวบ้าน เพราะคำผลญาส่วนใหญ่มาจากนักประพันธ์ทางพระพุทธศาสนาที่เรียกว่า “ผู้รู้” บ้าง “ทิด” (บัณฑิต) ผู้เคยบวชเรียนเขียนอ่านบ้าง หรือจากประสบการณ์บ้าง และจริยธรรมส่วนใหญ่มุ่งให้ชาวอีสานดำเนินชีวิตอย่างมีระเบียบวินัยในตนเอง มีกติการ่วมกัน และรู้จักกฎระเบียบทางสังคม

จริยธรรมที่แฝงอยู่ในคำผลญา แบ่งออกเป็น ๑๑ หมวดด้วยกัน ได้แก่ (๑) หมวดว่าด้วยการกิน (๒) หมวดว่าด้วยทุกข์สุข (๓) หมวดว่าด้วยตน (๔) หมวดว่าด้วยคน (๕) หมวดว่าด้วยการทำงาน (๖) หมวดว่าด้วยความไม่ประมาทและความประมาท (๗) หมวดว่าด้วยบุญและบาป (๘) หมวดว่าด้วยการคบหา (๙) หมวดว่าด้วยปัญญา (๑๐) หมวดว่าด้วยการศึกษา (๑๑) หมวดว่าด้วยเรื่องทั่วไป

เทคนิคและวิธีการสอนตามแนวพุทธธรรม แบ่งออกเป็น ๑๐ วิธี ดังนี้ (๑) การยกอุทาหรณ์ และการเล่านิทาน (๒) การเปรียบเทียบด้วยอุปมา(๓) การใช้อุปกรณ์การสอน (๔) การทำเป็นตัวอย่าง (๕) การเล่นภาษา การเล่นคำและการใช้คำในความหมายใหม่ (๖) อุปมาเลือกคน และเลือกปฏิบัติรายบุคคล (๗) รู้จักจังหวะ และโอกาส (๘) ความยืดหยุ่นในการใช้วิธีการสอน (๙) การลงโทษและการใช้รางวัล (๑๐) วิธีแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

บทผลญาที่ใช้หลักพุทธธรรมโดยตรงตัว หมายความว่า ใช้ศัพท์ทางพุทธธรรมตรงตัวตามอักษร มาตั้งเป็นบทผลญาเพื่อสั่งสอน เช่น “ขันธทั้งห้าเวทนาอันเส่ง บมีหายสว่างอัน

คือ **ปิ้งปิ้งปลา**” โดยในบทพญานี้ ใช้คำว่า “ขันธ ๕” และ “เวทนา” เพื่อมาอธิบายสังขารว่าเป็นธรรมชาติที่ร้อนรุ่ม เหมือนกับการปิ้งปลาด้วยไฟ

บทพญาที่แทรกด้วยหลักพุทธธรรมโดยอ้อม คือ การกล่าวคำพญาที่อ้างถึงหลักไตรลักษณ์ เรื่องบุญ บาป นรก สวรรค์ ก็จะใช้วิธีการแทรกพุทธธรรมลงไปในเนื้อหาของบทพญา แต่มีที่ปรากฏน้อยมาก

พญาที่พระสงฆ์นิยมนำไปใช้สอน คือ พญาภายิตและพญาปริศนาธรรม ซึ่งเป็นพญาที่พระสงฆ์และผู้เฒ่าผู้แก่นิยม นำไปใช้สอน แก่พุทธบริษัท และบุตรหลานของชาวอีสาน เพื่อความเจริญก้าวหน้า และความรอบรู้ การรู้จักแก้ปัญหาต่างๆ ในการดำเนินชีวิตของตนเอง

แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำพญามาประยุกต์ในการสอนธรรม คือ สอนให้ชาวบ้านเข้าใจถึงวัฒนธรรมทางคตินิยม เนติธรรม ทางสังคม ประเพณีที่ดั้งเดิมของท้องถิ่นอีสาน เช่น การทำบุญให้ทาน วาสนาของแต่ละบุคคล ความกตัญญูกตเวที ความไม่ประมาท การปกครอง ความอ่อนน้อมถ่อมตน การคบหา การทำงาน

กล่าวโดยสรุป คือ พระสงฆ์นำหลักจริยธรรมทั้ง ๓ ระดับไปสอน ได้แก่

(๑) **สอนหลักจริยธรรมในระดับต้น** เช่น สอนให้รู้จักคุณค่าของศีล ๕ มีทั้งสอนโดยตรงก็มี สอนโดยอ้อมก็มี (คือไม่พูดถึงศีลตรงๆ แต่มีนัยทางจริยธรรมที่บ่งชี้ว่าเป็นศีล)

(๒) **สอนหลักจริยธรรมระดับกลาง** เช่น สอนให้รู้จักทำบุญสุนทาน ช่วยเหลือกัน รักใคร่สามัคคีกัน แบ่งปันเกื้อกูลสังคมของตนให้แน่นอน ไม่เห็นแก่ตัว และเน้นเรื่องสัมมาชีพ คือ การประกอบกิจการที่ชอบ ทำงานสุจริต จะมีสอนไว้หลายแห่งมาก ตลอดจนการทำ ความดีในรูปแบบต่างๆ การละเว้นคนพาล เว้นสิ่งเลวทราม การเลือกคบคนดี เป็นต้น

(๓) **สอนจริยธรรมระดับสูง** เช่น สอนให้เข้าใจหลักไตรลักษณ์ อริยสัจ ๔ หลักพรหมวิหารธรรม หลักอิทธิบาท ความขยันหมั่นเพียร ความกตัญญูรู้คุณท่าน ความเสียสละ

แนวคิดของชาวบ้านเรื่องพญาที่พระสงฆ์นำไปใช้สอน

สรุปเป็น ๒ ประเด็นหลัก คือ สอนเรื่องคตินิยมสำหรับใช้ในชีวิตประจำวัน และสอนเรื่องเนติธรรม คือ กติกาทางสังคมหรือการมีระเบียบที่ดั้งเดิมของสังคมชาวอีสานโดยผ่านบทพญา เช่น พญาสอนหญิง พญาสอนชาย พญาการทำงาน เป็นต้น

นอกจากนั้นแล้ว ก็ยังสอนเรื่องฐานะการเงินกับญาติพี่น้อง ความลำบากเนื่องจากความจน การทำงานให้เหมาะสม การบริโภคแต่ให้ความหมายเชิงอุเบกขา การบริโภคแต่ให้ความหมายเชิงความโลภทำให้ลาภหาย การพูดส่อเสียดทำให้เสียคนที่รัก การสอนหญิงให้มีมารยาทและพฤติกรรมอันเหมาะสม ความกตัญญู ความขยัน ศีลธรรม ความจงรักภักดี สามิภรรยาควรให้เกียรติแก่กัน และเรื่องบุญวาสนา ที่เคยสั่งสมย่อมนำสำเร็จประโยชน์ในปัจจุบันชาตินี้ ทั้งนี้ เพื่อปลุกฝังให้พุทธศาสนิกชน เชื่อเรื่องกรรมและผลของกรรม ว่าทำดีได้ดีทำชั่วได้ชั่ว แล้วพยายามสร้างสรรค์ความดีหรือบุญกุศลให้มาก เมื่อตายไปก็จะไม่ลำบากนั่นเอง แม้ในปัจจุบันก็จะดำรงตนอยู่ด้วยคุณธรรม จริยธรรม อย่างปกติสุขสืบไป

๕.๒ อภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัยสรุปได้ว่า การเผยแผ่พระพุทธศาสนาอย่างอหิสังขัตตจิตต์หลายประการด้วยกันเพื่อความสำเร็จสูงสุดตามวัตถุประสงค์แห่งพระพุทธองค์ ซึ่งในการเผยแผ่นั้น พระสงฆ์นับว่าเป็นศาสนทายาท ผู้ทำหน้าที่และรับภารกิจประกาศพระพุทธศาสนาในบริษัท ทั้ง ๔ ได้แก่ ภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก และอุบาสิกา (ปัจจุบัน ภิกษุณีบริษัทไม่มีบทบาทในประเทศไทยอีกแล้ว เนื่องจากหมดยุคสมัยการสืบต่อเนื่องโดยธรรมวินัย) ฉะนั้น พระสงฆ์จึงใช้การเผยแผ่โดยเทศนาวิธี เป็นภาระกิจหลักเพื่อโปรดประชาชนในท้องถิ่นของตน และพระสงฆ์ผู้แสดงธรรม มักจะประยุกต์หลักพุทธธรรมด้วยการสอดแทรกบทพินัยสุภาษิต ผญาปริศนา เพื่อให้ประชาชนเข้าใจมากยิ่งขึ้นตามความนิยมของผู้ฟังชาวอีสาน

อย่างไรก็ตาม หลักจริยธรรมที่ปรากฏในบทพินัยสุภาษิตที่เกี่ยวกับหมวดการกินหรือการบริโภคอาหาร เพื่อสั่งสอนให้รู้ธรรมเนียมการบริโภคที่ถูกต้องเหมาะสม แต่ความหมายเชิงจริยธรรม คือ การรู้จักบริโภคปัจจัย ๔ อันได้แก่ อาหาร เสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรคอย่างฉลาดและสันโดษ พอเหมาะแก่ฐานะของตน หมวดทุกข์สุข เพื่อสั่งสอนให้รู้จักเว้นสิ่งที่ก่อทุกข์แก่ตนและวิธีปฏิบัติไม่ให้เกิดทุกข์ หมวดตน เพื่อสั่งสอนให้บุคคลวางตนเองให้เหมาะสมในแต่ละสถานการณ์และการทำงาน หมวดคน เพื่อสั่งสอนให้คนเรารู้จักหน้าที่ของตนเองและปฏิบัติอย่างไรต่อบุคคลอื่นที่ไปเกี่ยวข้องกับตัว หมวดการงาน เพื่อสั่งสอนให้มี

ความฉลาดในการใช้คนให้เหมาะกับงาน และทำงานอย่างฉลาดรอบคอบ มีไหวพริบ หมวดยุติ
ความประมาทและไม่ประมาท เพื่อสั่งสอนให้คนเรารู้จักปฏิบัติหน้าที่การงานอย่างระมัดระวัง
ไม่ประมาทในการเป็นอยู่ การดำเนินชีวิต หมวดยุติบาป เพื่อสั่งสอนให้รู้คุณค่าของบุญหรือ
ความดี และรู้จักโทษของบาปหรือความชั่วที่กระทำหรือแสดงออกทางกาย วาจา และจิตใจ
หมวดยุติกรรม เพื่อสั่งสอนให้คนเรารู้จักเลือกคบหาคนที่ดีและเว้นคนพาล (คนชั่ว) หมวดยุติ
ปัญญา เพื่อสั่งสอนให้รู้ว่าผู้มีปัญญาเป็นคนที่รู้จักการแก้ปัญหาทุกอย่าง ด้วยความรอบคอบ
ไม่ใช่อารมณ์ฉุนเฉียว แต่ใช้เหตุผลแทน หมวดยุติการศึกษา เพื่อสั่งสอนให้รู้จักคุณค่าของการ
เรียนรู้เพื่อใช้แก้ปัญหาในชีวิต และเป็นผู้ทรงคุณวุฒิ หมวดยุติทั่วไป เพื่อเป็นการสั่งสอนเรื่อง
เล็กๆ น้อยๆ ทั่วไปสำหรับการดำเนินชีวิต

นอกจากนั้น ผลการศึกษายังพบว่า พระสงฆ์ได้ใช้เทคนิควิธีการสอนตามแนว
พุทธธรรม เช่น การยกอุทาหรณ์ การเล่านิทาน การยกคำอุปมาอุปมัยมาแสดง การใช้
อุปกรณ์ในการสอน เป็นต้น เพื่อให้การเผยแผ่หลักธรรมเป็นไปด้วยความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

การวิเคราะห์บทพญาเชิงจริยธรรม ที่พระสงฆ์นำไปใช้สั่งสอนพุทธศาสนิกชน
ชาวอีสานนั้น พบว่า พระสงฆ์นิยมใช้บทพญามาสอดแทรกในโอกาสที่เหมาะสมแก่การเทศนา
เรื่องนั้นๆ โดยยกหลักธรรมขึ้นแสดงก่อนแล้วยกบทพญาขึ้นแทรก และอธิบายเป็นภาษาที่
เรียบง่าย ซึ่งบทพญาที่ใช้มีเพียง ๒ ประเภท คือ ฃญาภาษิต และฃญาปริศนา

แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำพญามาประยุกต์ใช้ในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนนั้น
เพื่อให้มีความเหมาะสมกับบุคคลในแต่ละกลุ่มเป้าหมาย คือ ถ้าผู้ฟังส่วนใหญ่เป็นคนเฒ่า
คนชราในหมู่บ้าน ก็มักจะนิยมฟังเทศน์ที่มีบทพญาแทรกเป็นข้อคิดด้วย แต่หากเป็นคนหนุ่ม
สาววัยรุ่น มักจะไม่นิยมฟังบทพญา เนื่องจากฟังแล้วจะต้องแปลจากภาษาถิ่นอีสานเป็น
ภาษาไทยภาคกลางอีกต่อหนึ่ง จึงจะเข้าใจเนื้อหาสาระได้

ส่วนแนวคิดของชาวบ้านเรื่องการใช้บทพญาไปใช้ประกอบการเทศนา
นั้น ผู้สูงอายุในหมู่บ้านกลุ่มเป้าหมายที่ไปสัมภาษณ์ พบว่า ชาวบ้านส่วนใหญ่ฟังพอใจ
สำหรับบทพญาภาษิตและฃญาปริศนาที่พระสงฆ์นำไปเทศน์ โดยให้ความสำคัญต่อทุกบท
พญาที่ท่านนำไปเทศน์ เนื่องจากพญาเป็นข้อคิด เป็นคติเตือนใจเพื่อจะได้นำไปสั่งสอนให้
บุตรหลานประพฤติปฏิบัติอย่างเหมาะสมในปัจจุบัน และรู้จักการแก้ปัญหาโดยใช้บทพญา
นั่นเองเป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรม ฝึกฝนเด็กเยาวชนของตนเองในครอบครัว

ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า แม้ว่าพระสงฆ์จะนำบทพญาไปใช้ในการสั่งสอนพุทธศาสนิกชนก็เป็นอีกเทคนิคอย่างหนึ่งเท่านั้น คงไม่ใช่ทั้งหมดของการเผยแผ่พระพุทธศาสนา แต่งานวิจัยนี้ มุ่งชี้ให้เห็นถึงคุณค่าของจริยธรรมที่พระสงฆ์ได้แสดงผ่านบทพญา ซึ่งจริยธรรมมีลักษณะความหมายตรงตัวบ้าง มีลักษณะที่แฝงอยู่ในบทพญาปริศนาบ้าง โดยจริยธรรมในภาพรวมก็เพื่อมุ่งสั่งสอนให้ชาวอีสาน ประพฤติปฏิบัติชอบตามขนบธรรมเนียม ประเพณีท้องถิ่นอีสาน และรู้จักการปฏิบัติตน การวางตนให้เหมาะสมด้วยจริยธรรมที่แฝงมากับบทพญานั้นเอง

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้วิจัยในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการแสดงธรรมของพระสงฆ์ โดยการประยุกต์ผลพญาของชาวอีสานแทรกเข้ามาด้วย และเห็นว่ามีส่วนที่ยังไม่ได้วิจัยหรือค้นคว้าศึกษา จึงขอเสนอแนวทางของการทำวิจัยครั้งต่อไป ดังนี้

๑. ควรศึกษาวิเคราะห์จริยธรรมที่พระสงฆ์อีสานนำไปใช้สอน กับที่พระสงฆ์ในภาคเหนือไปใช้สอน

๒. ควรศึกษาเปรียบเทียบหลักจริยธรรมจากบทพญาของภาคอีสานกับหลักจริยธรรมในสุภายิตภาคอื่นๆ ของประเทศไทยที่พระสงฆ์นำไปสั่งสอนประชาชน

๓. ควรศึกษาเปรียบเทียบกลุ่มผู้ฟังเทศน์ที่มีบทพญา และกลุ่มผู้ฟังที่ไม่มีบทพญาแทรกโดยการวิเคราะห์ถึงความเข้าใจ และการปฏิบัติตามหลักพุทธธรรมอย่างถูกต้อง

๔. ควรศึกษาวิเคราะห์ภาษาที่ใช้ในพญาดั้งเดิมและภาษาที่ใช้ในพญาปัจจุบันในด้านคุณค่าและความหมายเชิงจริยธรรม

บรรณานุกรม

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๐๕.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

----- พระไตรปิฎกภาษาไทย. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

-----.อรรถกถาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๒.

-----.ฎีกาภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา

จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.

-----.ปกรณ์วิเสสภาษาบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร :

โรงพิมพ์
วิญญาน, ๒๕๓๕.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ

คณาจารย์เถียงเชียง. พุทธศาสนสุภาษิต เล่ม ๑ ฉบับมาตรฐาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร :

เถียงเชียง, ๒๕๓๕.

คำหมาน คนไค. ผญาภูมิปัญญาอีสาน. กรุงเทพมหานคร : ม.ป.พ., ๒๕๒๗.

จารุบุตร เรืองสุวรรณ. ของดีอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
๒๕๒๐.

จารุวรรณ ธรรมวัตร. คติชาวบ้าน. มหาสารคาม : ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะ
มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐.
----- . ภูมิปัญญาแห่งอีสาน รวบรวมความอีสานศึกษา. มหาสารคาม : ม.ป.พ., ๒๕๓๐.
----- . ผูกพันทิวของชาวอีสาน. มหาสารคาม : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
มหาสารคาม, ๒๕๒๓.
จารุวรรณ ธรรมวัตร และพระอรียานุวัตร เขมจารี. รายงานการวิจัยตามโครงการปริวรรต
วรรณกรรมอีสานจากหนังสือผูก. มหาสารคาม : สถาบันวิจัยศิลปะและ
วัฒนธรรมอีสาน มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๒๘.
จิรภัทร แก้วคู่. กาพย์กลอนอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๕.
ชลธิชา สัตยาวัฒนา. เบิกฟ้าวรรณกรรม ๒ วรรณกรรมศาสนา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
อักษรบรรเจิด, ๒๕๒๓.
ดวงจันทร์ วันนะบุบผา. คำชะหายพาสิดและคำโตงโตย. เวียงจันทร์ : โรงพิมพ์มดตะพาน
ชาวหนุ่มลาว, ๑๙๙๑.
ธวัช ปุณโณทก. วรรณกรรมอีสาน. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พีระวาฬ, ๒๕๒๒.
----- . คติความเชื่อพื้นบ้านอันสัมพันธ์กับวิถีชีวิตในสังคมอีสาน. ในวัฒนธรรม
พื้นบ้าน : คติความเชื่อ. กรุงเทพมหานคร : โอเดียนสโตร์, ๒๕๒๘.
น้อย ผิวผัน. ขบวนการนักเทศน์. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๓๐.
บุญเกิด พิมพ์รวมเรชากุล. ผนวภูมิปัญญาท้องถิ่นชาวอีสานและคนล้านช้าง. ขอนแก่น :
คลังนานาธรรม, ๒๕๔๔.
----- . ข่าสอนหลาน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาธรรม, ๒๕๔๕.
ประมวล พิมพ์เสน. อธิบายพญา ๑ ฉบับปรับปรุงแก้ไข. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่น
การพิมพ์, ๒๕๔๕.
----- . พญาห่อโคลง. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๕.
ปรีชา พิณทอง. ไภยนิตโบราณอีสาน. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.
ปรีชา พิณทอง, ดร. ไภยนิตโบราณอีสาน (ฉบับสมบูรณ์). อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม,
๒๕๒๘.
----- . รวมวรรณคดีอีสาน เล่ม ๑. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๒.
----- . ข่าสอนหลาน. พิมพ์ครั้งที่ ๒. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๘.
ปรีชา อุตระกุลและสุวัฒน์ ช่างเหล็ก. การศึกษาวรรณคดีอีสานเชิงจริยธรรม. รายงานการ
วิจัย สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๒๗.
ผศ.ชอภ ดิสวนโคก และคณะ. ของเก่าปเล่มันลึ้มเขียนธรรมนำคำโบราณอีสาน. ขอนแก่น :
ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

พิฑูร มลิวัดย์. ถ้าพระเวส-เทศน์มหาชาติหรือมหาเวสสันดรชาดกภาคอีสาน.

กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๓.

พรชัย ศรีสารคาม. เรียงถ้อยร้อยผลญา. มหาสารคาม : ม.ป.พ., ๒๕๓๖.

----- . ผลญา-วรรณกรรมพื้นบ้าน. มหาสารคาม : โรงพิมพ์ขอนแก่นพิมพ์พัฒนา,
๒๕๔๑.

----- . ผลญาอีสาน. มหาสารคาม : วิทยาลัยครูมหาสารคาม, ๒๕๒๒.

----- . นิทานคำกลอน เรื่องท้าวคำสอน. (ปริวรรตและเรียบเรียง). มหาสารคาม :
สำนักพิมพ์ที่ราบสูง , ๒๕๔๑.

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต). พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม. พิมพ์ครั้งที่ ๕.

กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

----- . พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลศัพท์. พิมพ์ครั้งที่ ๘. กรุงเทพมหานคร :
โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๘.

----- . พุทธธรรม ฉบับปรับปรุงและขยายความ. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร :
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๓.

----- . พุทธวิธีในการสอน. พิมพ์ครั้งที่ ๕. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๔๑.

พระราชวรมุนี (ประยูร ปยุตฺโต). เทคนิคการสอนของพระพุทธเจ้า. กรุงเทพมหานคร :
มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๑.

----- . พระพุทธศาสนากับสังคมปัจจุบัน. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา,
๒๕๑๒.

พระสนิท ปญญาโร. ยาบว่าปัญหา. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาธรรม, ๒๕๔๔.

พระอุบาลีคุณูปมาจารย์. กาพย์ปฐมนิพนธ์. อุบลราชธานี. โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๗.

----- . สิริจันโทวาทคำสอน. อุบลราชธานี. โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๒๗.

พิมพ์ รัตนคุณศาสตร์. พิมพ์กวีศรีอีสาน. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

มนัส สุขสาย. สุภายัตอีสาน. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียน ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ, ๒๕๓๑.

----- . ตำราเรียนโบราณอีสาน. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ประชามติออฟเซต, ๒๕๓๕.
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น. คู่มืออบรมนักเทศน์.

ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา, ๒๕๔๕.

ศรี วงษ์สอาด. โดงโดยธรรมกถึก. ขอนแก่น : โรงพิมพ์คลังนานาวิทยา, ๒๕๐๕.

สวิง บุญเจิม. ผลญา : มรดกอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ ๔. อุบลราชธานี : โรงพิมพ์ศิริธรรม, ๒๕๓๗.

ลำลี รักสุทธิ. ผลญา. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์วิสุทธิวัฒนา, ๒๕๔๑.

สุชีพ ปุญญานุภาพ. พระไตรปิฎกฉบับประชาชน. พิมพ์ครั้งที่ ๑๕. กรุงเทพมหานคร :

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

เสฐียรพงษ์ วรรณปก. พุทธวิธีสอนจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เพชรรุ่ง
การพิมพ์, ๒๕๔๐.

รศ.สุพัฒนา สุภาพ. สังคมและวัฒนธรรมไทย ค่านิยม : ครอบครัว : ศาสนา : ประเพณี,
พิมพ์ครั้งที่ ๑๑. กรุงเทพมหานคร : ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๔๑.

รศ. อุดม บัวศรี. ฃญาท่อมปรัชญาของชีวิตอีสาน. ขอนแก่น :ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

----- ฃญาท่อมปรัชญาชีวิตของอีสาน. ขอนแก่น : โรงพิมพ์พระธรรมจันทร์, ๒๕๔๐.

----- วัฒนธรรมอีสาน. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

----- วรรณคดีอีสาน. ขอนแก่น : ม.ป.พ., ๒๕๔๐.

----- มหาอุดม. ขอนแก่น :ม.ป.พ. ๒๕๔๑.

อดิศร เพียงเกษ. จำพะหยา. ขอนแก่น : โรงพิมพ์ขอนแก่นการพิมพ์, ๒๕๔๒.

โอกาส ไพโรจน์ และคณะ. กำเวำของนักเทศน์. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
แม่บ้านการเรือน, ๒๕๒๔.

อนุกุล คลังบุญครอง. สุภายิตอีสาน. ขอนแก่น : ภาควิชาส่งเสริมการเกษตรและคณะ
เกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น, ๒๕๒๕.

(๓) วิทยานิพนธ์ :

กุสุมา ฃยวินิตย์. “ศาสนาชาวบ้านในวรรณกรรมนิทานพื้นบ้านอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปริญญา
ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต. : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม,
๒๕๓๑..

นิตยา ภัคดีบัณฑิต. “ฃญาภายิต : การศึกษาเชิงวิเคราะห์”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร
มหาบัณฑิต. มหาสารคาม, ๒๕๓๒.

บุญส่ง สิ้นธน์นอก. “การศึกษาเปรียบเทียบจริยธรรมชาวบ้านที่ปรากฏอยู่ในวรรณกรรม
ท้องถิ่นของชาวไทยภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคเหนือ”. วิทยานิพนธ์อักษร
ศาสตรมหาบัณฑิต สาขาศาสนาเปรียบเทียบ. มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๓๒.

ประคอง กองทุ่งมน. “ฃญาอวยพรของชาวบ้านสูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัด
ร้อยเอ็ด”. รายงานการศึกษาค้นคว้าอิสระ. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตร มหาบัณฑิต :
สาขาวิชาไทยคดีศึกษา (กลุ่มมนุษยศาสตร์). มหาวิทยาลัย
มหาสารคาม, ๒๕๔๔.

พิศิษฐ์ ฤทธิ์ขจร. “การศึกษาวรรณกรรมพะหยาของชาวอีสาน”. วิทยานิพนธ์ปริญญาครุ
ศาสตรบัณฑิต วิชาเอกภาษาไทย วิทยาลัยครูนครราชสีมา, ๒๕๒๑.

พระครูศรีปริยัติมงคล สิริมงคล (คำภีบาล). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์คำสอนเรื่องคุณธรรม

ทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในคัมภีร์ไบเบิลอิสาน : เรื่องธรรมคาสอนโลก”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราช วิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระมหาประหยัด ปญญาวโร (สุนนท์). “จริยธรรมที่ปรากฏในล้ากลอน”. วิทยานิพนธ์

ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง

กรณราชวิทยาลัย, ๒๕๒๔.

พระมหาสถิตย์ แก้วล้วน. “การศึกษาเรื่องบทพญาอิสานว่าด้วยบุญและบาป”. ภาคนิพนธ์

บัณฑิตวิทยาลัย. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย,

๒๕๓๓.

พระมหาสมชัย สิริวัฒน (ศรีนอก). หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในบทเพลง

ลูกทุ่งไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. บัณฑิตวิทยาลัย

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗.

สุนทร วีระภัทร. “ผญาของชาวผู้ไทย กิ่งอำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร”. วิทยานิพนธ์

ปริญญาศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต : มหาสารคาม, ๒๕๓๘.

สุพรรณ ทองคล้าย. “ลักษณะร้อยกรองพื้นถิ่นอิสาน”. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตร

มหาบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐.

สมปอง จันทก. “วัฒนธรรมภาษาอิสานจากผญา”. วิทยานิพนธ์ปริญญาศึกษาศาสตร มหาบัณฑิต :

มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม, ๒๕๓๐

อดิศร เพียงเกษ. “หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาเรื่องบุญ-บาปที่ปรากฏในผญาอิสาน”.

วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราช

วิทยาลัย, ๒๕๔๔.

(๔) บทสัมภาษณ์ :

รายนามให้ผู้สัมภาษณ์ โดยแบ่งเป็นเขตพื้นที่ศึกษา ดังต่อไปนี้

๑. กลุ่มพระสงฆ์ : ที่ใช้บทผญาในการประยุกต์เพื่อสั่งสอนประชาชน

-พระราชกิตติรังษี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์. ๑๐ มกราคม ๒๕๔๘.

-พระอธิการทองบาง ทุกขญาโณ. เจ้าอาวาสวัดโนนทัน สัมภาษณ์. ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

-พระครูพิศาลธรรมภาณี. เจ้าอาวาสวัดสันติวนาราม สัมภาษณ์. ๒๐ มกราคม ๒๕๔๘.

-พระครูสิริปัญญาธร. เจ้าคณะตำบลโคกสำราญ สัมภาษณ์. ๑๕ มกราคม

๒๕๔๘.

-พระมหาสมควร มธุรภาณี. เลขานุการเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น สัมภาษณ์. ๑๕ มกราคม ๒๕๔๘.

-พระครูอรัญญธรรมากร. เจ้าอาวาสวัดวิสุทธิวาต สัมภาษณ์. ๒๐ มกราคม ๒๕๔๘.

-พระปริชามหาวิโร. เจ้าอาวาสวัดอัมพวัน สัมภาษณ์. ๑๒ มกราคม ๒๕๔๘.

๒. กลุ่มอุบาสิกในเขตจังหวัดขอนแก่น

๒.๑ บ้านเหล่านกชุม ต.คอนหัน อ.เมือง จ.ขอนแก่น

นางบุญทอง พลดี สัมภาษณ์. ๓ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสมพิศ วัคชุม สัมภาษณ์. ๓ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายบุญมี จันเคน สัมภาษณ์. ๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบุญช่วย เศษดี สัมภาษณ์. ๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสมลี แข่งหุ้ง สัมภาษณ์. ๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสมร วัคชุม สัมภาษณ์. ๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสาย เรียนซารี สัมภาษณ์. ๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบุญ กัลยานาม สัมภาษณ์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางหวัน อภินาคพงษ์ สัมภาษณ์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสมภาร มุลทา สัมภาษณ์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางน้อม อุ่นศิริ สัมภาษณ์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางจันทร์ ดวงคุณ สัมภาษณ์. ๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางเคน ทองเกษ สัมภาษณ์. ๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางอำพร ทองเกษ สัมภาษณ์. ๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางลำดี ทองเกษ สัมภาษณ์. ๙ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสุนทร สีนรักษา สัมภาษณ์. ๙ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางเกษร ดวงคุณา สัมภาษณ์. ๙ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางปิ่น คอนน้อยไม้ สัมภาษณ์. ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางนารี วัคชุม สัมภาษณ์. ๑๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายฉลวย พิธิ สัมภาษณ์. ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายใบ เรียนซารี สัมภาษณ์. ๑๑ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายนิศย์ ภัคดี สัมภาษณ์. ๑๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสังเวียน ทองเกษ สัมภาษณ์. ๑๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางชัน เรียนซารี สัมภาษณ์. ๑๓ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบุญ เหล่าน้อย สัมภาษณ์. ๑๓ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางอำไพ ศรีสุกอง สัมภาษณ์. ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายหนูใบ ศรีสุกอง สัมภาษณ์. ๑๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

๒.๒ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์บ้านโนนทัน ต.โนนสมบูรณ์ อ.บ้านแฮด จ.ขอนแก่น

นายสุข เสียมเพ สัมภาษณ์. ๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายสุข น้อยหล้า สัมภาษณ์ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายท่อน คงชัย สัมภาษณ์. ๑๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายพรหมา นามโสง สัมภาษณ์. ๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางเข็ม ชัยนาม สัมภาษณ์. ๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายผลดี โพนแดง สัมภาษณ์. ๑๗ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางคำมา สุทธิยา สัมภาษณ์. ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางราตรี สุ่มมาตร สัมภาษณ์. ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบวน ภูแข่งเดือน สัมภาษณ์. ๑๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายทองพูน เสาวะทน สัมภาษณ์. ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางเลี้ยง คาคี สัมภาษณ์. ๑๙ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางเกษมา มีทา สัมภาษณ์. ๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายเกษ สุทธิรัตน์ สัมภาษณ์. ๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นายบุญชู ลองศรี สัมภาษณ์. ๒๐ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางสวน ศิริจันทร์ สัมภาษณ์. ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางหนู ทอดทอง สัมภาษณ์. ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางยอด สุวรรณลุม สัมภาษณ์. ๒๑ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางปิ่น ยาใจดี สัมภาษณ์. ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบุญโฮม พันธุ์หมั่น สัมภาษณ์. ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางมี ฤทธิยา สัมภาษณ์. ๒๒ ตุลาคม ๒๕๔๘.

๒.๓ กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์บ้านเหล่านาดิ ต.บ้านหว้า อ.เมือง จ.ขอนแก่น

นางจันทนา อุมารัตน์ สัมภาษณ์. ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางละมุล คำทุ่น สัมภาษณ์. ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางจันทนา ติโรภาส สัมภาษณ์. ๒๔ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางหวาน ศรีพลเมือง สัมภาษณ์. ๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางบรรจง อ่อนจันทร์ สัมภาษณ์. ๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางประเทือง ยมจินดา สัมภาษณ์. ๒๕ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางพิมพ์รัตน์ ทองซ่งเทพ สัมภาษณ์. ๒๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.

นางน้อย อาคมมนตรี	สัมภาษณ์. ๒๖ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางสำเนา เต็มศักดิ์	สัมภาษณ์. ๒๗ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางศรีเวียง ดาบแก้ว	สัมภาษณ์. ๒๗ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางรำไพ ชัยกิจ	สัมภาษณ์. ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางประยูร สารโสม	สัมภาษณ์. ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางสำเนียง บุตรโบราณ	สัมภาษณ์. ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางขวัญดาว จำยไพบุลย์	สัมภาษณ์. ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.
นางชะนิต โยมา	สัมภาษณ์. ๒๘ ตุลาคม ๒๕๔๘.

๑. กลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์จังหวัดอุดรธานี

๑.๑ บ้านเชียง ตำบลหนองหาร อำเภอหนองหาร จังหวัดอุดรธานี

นางนิยม พรหมศิลป์	สัมภาษณ์. ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางฉวี พิมพิสาร	สัมภาษณ์. ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางมาลา มนตรีพิทักษ์	สัมภาษณ์. ๒ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางบุษบา แวงคำ	สัมภาษณ์. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางเคลือวัลย์ ถาวรทรัพย์	สัมภาษณ์. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางคำเปลง วรรณพัฒน์	สัมภาษณ์. ๓ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางทองใบ ตะโจประรัง	สัมภาษณ์. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางทองม้วน ญาติสังกัด	สัมภาษณ์. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางมาลัย ลักทอก	สัมภาษณ์. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางปิ่น คำชลทา	สัมภาษณ์. ๔ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางวันทอง แสนคำ	สัมภาษณ์. ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
แม่แต้ว จันทร์คารา	สัมภาษณ์. ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางเลียบ รวงม่น	สัมภาษณ์. ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางงสุณีรัตน์ แจ็งพล	สัมภาษณ์. ๕ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางคำ โนนทำมัน	สัมภาษณ์. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางบรรจง ผลวิสุทธิ	สัมภาษณ์. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางทองม้วน ผาจันทร์	สัมภาษณ์. ๖ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางฉิมพลี โคตรหัสดี	สัมภาษณ์. ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางบัวลม คำชลธาร	สัมภาษณ์. ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.
นางสกล วรรณปะโพธิ์	สัมภาษณ์. ๗ พฤศจิกายน ๒๕๔๘.

ภาคผนวก ก.

แบบสัมภาษณ์

กรอบในการสัมภาษณ์กลุ่มประชากรตัวอย่าง ได้แก่ พระสงฆ์และชาวบ้าน ในเขตจังหวัด
ขอนแก่น และจังหวัดอุดรธานี โดยได้คัดเลือกประชากรในการศึกษา ดังนี้

๑. พระราชกิตติรังษี (เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น)

๒. พระสงฆ์ที่มีความรู้เรื่องพญาและประยุทธ์เทศนา ในเขตจังหวัดขอนแก่น และจังหวัด
อุดรธานี จังหวัดละ ๖ รูป

๔. ตัวแทนของหมู่บ้าน ๕ หมู่บ้าน ๆ ละ ๑๐ คน -โดยแยกเป็นจังหวัดขอนแก่น ๓
หมู่บ้าน (๓๐คน) จังหวัดอุดรธานี ๒ หมู่บ้าน (๒๐คน)

รวมประชาชนที่ศึกษาทั้งสิ้น ๕๗ รูป/คน

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ให้สัมภาษณ์

๑.๑ ชื่อ ..... นามสกุล ..... อายุ ..... ปี

๑.๒ เพศ .....

๑.๓ สถานภาพ .....

๑.๔ อาชีพ .....

๑.๕ วุฒิการศึกษา .....

๑.๖ อื่น (โปรดระบุ).....

ตอนที่ ๒ แนวคิดของพระสงฆ์ที่นำพญามาประยุกต์ในการแสดงธรรมเทศนา

๑. ท่านได้นำพญาที่เกี่ยวกับเรื่องบุญ-บาป ไปประยุกต์สอนหรือไม่? เพราะเหตุใด?

.....

.....

๒. ท่านได้นำหลักไตรสิกขา คือ หลักศีล การเจริญสมาธิ และปัญญา ไปประยุกต์กับพญาเพื่อใช้
สอนหรือไม่? เพราะเหตุใด?

.....

.....

๓. ท่านได้นำพญามาประยุกต์สอนกับหลักโอวาทปาฏิโมกข์ คือ การละชั่ว การทำความดี และการ
ชำระจิตใจให้ผ่องใสหรือไม่? เพราะเหตุใด?

.....

.....

.....
.....

๔. บทพญาที่สอนเกี่ยวกับนิทานพื้นบ้าน ท่านได้นำไปสั่งสอนหรือไม่ ? เพราะเหตุใด?

.....
.....

.....
.....

๕. บทพญาที่สอนเกี่ยวกับจริยธรรมในด้านการเลือกคู่ครอง ท่านนำไปสั่งสอนหรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?

.....
.....

.....
.....

๖. บทพญาที่สอนเกี่ยวกับจริยธรรมพื้นบ้านของอีสาน คือ เรื่องฮีต ๑๒ และกอง ๑๔ ท่านได้นำไปสั่งสอนหรือไม่ ? เพราะเหตุใด ?

.....
.....

.....
.....

๗. บทพญาที่สอนเกี่ยวกับการทำบุญ ให้ทาน การรักษาศีล และการเจริญภาวนา ท่านได้นำไปประยุกต์สอนหรือไม่ ? เพราะเหตุใด?

.....
.....

.....
.....

๘. ท่านคิดว่าควรรนำพญาที่เกี่ยวกับการปกครอง การเมือง สังคม วัฒนธรรม และศาสนา ไปประยุกต์สั่งสอนประชาชนได้อย่างไร ?

.....
.....

.....
.....

๙. ท่านคิดว่าประโยชน์ของการนำพญาไปประยุกต์สั่งสอน ให้สิ่งใดแก่ผู้ฟังเรียงความสำคัญจากมากไปหาน้อยที่สุด ?

.....
.....

.....
.....

๑๐. ท่านคิดว่าหลักพุทธธรรมกับบทพญามีความสัมพันธ์กันหรือไม่ ? เพราะเหตุใด?

.....
.....

.....
.....

๑๑. ท่านได้นำหลักพุทธธรรมใด ไปใช้มากที่สุดในการประยุกต์เทศนา ?

.....
.....
.....

ตอนที่ ๓ แนวคิดของชาวบ้านเรื่องผญาที่พระสงฆ์นำไปแสดงธรรมเทศนา

๑. ท่านคิดว่าพระสงฆ์ได้นำหลักธรรมมาเทศนาโดยผ่านบทผญาหรือไม่ ? อย่างไร ?

.....
.....
.....

๒. หลักธรรมที่พระสงฆ์นิยมนำมาแสดงหรือเทศนาสั่งสอน คือหลักธรรมใด ?

.....
.....
.....

๓. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องปัจจัย ๔ หรือไม่ ? อย่างไร ?

.....
.....
.....

๔. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องความสุข ความทุกข์หรือไม่ ? อย่างไร ?

.....
.....
.....

๕. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องการปฏิบัติตนให้เหมาะสมหรือไม่ ? อย่างไร

.....
.....
.....

๖. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องการบริหารคนหรือไม่ ? อย่างไร ?

.....
.....
.....

๗. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องการทำงานหรือไม่ ? อย่างไร?

.....
.....
.....

๘. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทผญาเพื่อสั่งสอนเรื่องความไม่ประมาทหรือไม่ ? อย่างไร ?

.....
.....
.....

.....

๘. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทสวดเพื่อสั่งสอนเรื่องบุญ-บาปหรือไม่ ? อย่างไร?

.....

.....

๑๐. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทสวดเพื่อสั่งสอนเรื่องการคบหาสมาคมคนดี เว้นคนพาลหรือไม่ ?
อย่างไร ?

.....

.....

๑๑. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทสวดเพื่อสั่งสอนเรื่องปัญญา ความรอบรู้หรือไม่ ? อย่างไร?

.....

.....

๑๒. พระสงฆ์ได้ประยุกต์บทสวดเพื่อสั่งสอนเรื่องการศึกษา อบรม ฝึกฝนหรือไม่ ? อย่างไร?

.....

.....

๑๒. ท่านอยากให้พระสงฆ์ประยุกต์การใช้บทสวดในด้านใดมากที่สุด ? เพราะเหตุใด?

.....

.....

พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล ผู้สัมภาษณ์

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตขอนแก่น

สถานที่สัมภาษณ์ วัด.....บ้านเลขที่.....ตำบล.....

อำเภอ.....จังหวัด.....วันที่.....

เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....

ภาคผนวก ข.

ภาพผู้ให้สัมภาษณ์

สัมภาษณ์ พระราชกิตติรังษี เจ้าคณะจังหวัดขอนแก่น

(พระนักเทศน์ที่ใช้ผญาแทรกหลักธรรม)

สัมภาษณ์ พระครูสิริปัญญาธร วัดศรีสว่างสำราญ จังหวัดขอนแก่น

สัมภาษณ์ ๘ พฤศจิกายน ๒๕๔๘

(พระนักเทศน์ที่ใช้ผญาแทรกหลักธรรม)

สัมภาษณ์พระครูอรัญชรธรรมากร วัดวิสุทธารวาส จังหวัดอุดรธานี

กลุ่มผู้ฟังธรรมในจังหวัดอุดรธานี

ตัวอย่างกลุ่มผู้ฟังเทศนาและให้สัมภาษณ์ในจังหวัดขอนแก่น

ภาคผนวก ก.

ตัวอย่างผญาเชิงจริยธรรมที่พระสงฆ์ชาวอีสานนำไปใช้สอน

โดย พระครูพิศาลธรรมภาณี (พระมหาสมดี สุวณฺโณ)

บัดนี้ อาตมาจะได้บรรยายขยายธรรมะ เพื่อเป็นการประกาศศาสนธรรมอันเป็นคำสั่งสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า และเพื่อเป็นการฉลองศรัทธา ความเลื่อมใสของบรรดาญาติโยมสาธุชนผู้ใญ่บุญทุกท่าน

ในวันนี้ อาตมาจะบรรยายธรรมโดยให้ชื่อว่า “ของดีอีสาน” ของดีอีสานในที่นี้ไม่ใช่เครื่องรางของขลัง น้ำมันต์ ฝ้ายผูกแขน หากแต่เป็นธรรมะของคนแต่่าคนโบราณอีสาน โดยท่านเหล่านั้นได้กล่าวสอนไว้ในทำนองผญา ซึ่งอาตมาเห็นว่าเป็นของดีของคนโบราณที่ท่านได้กล่าวพร่ำสอนแก่บุตรหลาน

อย่างไรก็ตาม คนในยุคสมัยปัจจุบันนี้ฟังแล้วไม่เข้าใจ ก็เลยตำหนิว่า เป็นคนไม่ทันสมัย เข้าทำนองว่า “ลูกหลานเขาทุกวันนี้ไล่เสียถึ้ม ผักกระเฉดต้นเก่า ละ โครตเชื่อหนีไปย่องผู้อื่นดี ไลเสียถึ้ม พงพันธุ์พี่น้องเก่า ได้ใหม่แล้วลืมนผู้เก่าหลัง”

ดังนั้น เพื่อให้ธรรมะ คือ ของดีอีสานไม่ให้สูญสิ้นไป อาตมา จึงได้นำมาสอนให้ญาติโยม ได้เข้าใจ ดังต่อไปนี้ “เดอะเดินวังเวินเดอะเดิน ผู้สาวตีกองน้ำวังเวินตุ้มเดิน แม่เจ้าเอิ้นตนเจ้าก็บ่มา” หมายความว่า คนเราทุกวันนี้มัวเมาหลงเล่นน้ำคือมัวเมาหลงไหลในอบายมุขต่างๆ มีการดื่มสุรา เป็นต้น แม่ได้แก่พระสงฆ์เรียกร้องให้ขึ้นจากน้ำคือ ให้ลดละเลิกจากอบายมุข ให้เข้าวัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม แต่คนส่วนมากก็ไม่ยอมขึ้นจากน้ำ คือ ไม่ยอมเลิก ก็เลยต้องลงเล่นน้ำคือ ตกอยู่ ภายใต้อำนาจของอบายมุขต่อไป

“ไอ้หนอ คือ มายากยุงนำควายหลายโตดิงจอง โตหนึ่งช่องง่าคอม โตสองช่องง่าขาม โตสามช่องง่ามี โตสี่ช่องง่าหั่ว โตห้าช่องง่าบัก โตหกช่องง่าแต่ ไผชิมาส้อยแก้ควายข่อยจั่งสิไป” หมายความว่า คนเราทุกวันนี้ยุ่งยากกับควาย คือ อยาตนะภายใน คือ ตา ก็มัวเมายินดีในการดูรูป หู ก็ยินดีในการฟังเสียง จมูก ก็ยินดีในการดมกลิ่น ลิ้น ก็ยินดีในการลิ้มรสอาหาร กาย ก็ยินดีในการสัมผัส ใจ ก็ยินดีในการรับรู้อารมณ์ที่ชอบใจน่าปรารถนา ถ้าเรามาควายได้คือตัววิชา เราก็สบายมีความสุขได้

“ดาบอดคกล้าซ้างกล้าตามหัวตามข้างหูหางขาแข็ง ทุกคนดาบอ่เง็งเถียงฆ่าค่ากัน เพ็น เปรียบไว้คือจั่งอภิธรรม ไผอยากทำของจริงให้แก่กันจำไว้ กล้าถึกหัวใจซ้างติดมือสีอ่อนๆ คือ บ่อนดับทุกข์ได้ใจฮ้อนสิตัวเย็น”

หมายความว่า ชาวพุทธเราทุกวันนี้เหมือนดาบอดคกล้าซ้าง ถกเถียงกันเรื่องธรรมะวินัยของ พระพุทธเจ้าว่า ปฏิบัติอย่างนั้นผิด ปฏิบัติอย่างนี้ถูก เกิดมีลัทธิมากขึ้นเรื่อยๆ ต่างฝ่ายต่างก็ว่า ตนเองถูกต้อง แต่จะเลิกทะเลาะกันได้ก็ต่อเมื่อกล้าถูกหัวใจซ้าง คือหัวใจของพระพุทธศาสนา ซึ่ง ได้แก่อริยสัจ ๔ คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค จิตใจก็จะเป็นสุขร่มเย็นได้

“หาบซ้างซาแมว” หมายความว่า คนเราทุกวันนี้ทำความชั่วบาปอกุศลมีจำนวนมากเปรียบ เท่ากับซ้าง แต่ฝ่ายที่ใฝ่ดีทำบุญกุศลนั้นมีจำนวนน้อยเปรียบเท่ากับแมว ตัวอย่างเช่น เวลาทำบาป อกุศลมีการสูมหัวกันกินเหล้า เล่นไพ่ คุมหรสพ มีคนสนใจมากนับหมื่นนับแสน แต่เวลาทำบุญ กุศล เช่น ฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรม จะมีจำนวนน้อยมาก ๑๐ คน ๒๐ คน การทำบุญกุศลแต่ละ ครั้งก็เช่นกัน ส่วนมากส่วนที่เป็นบาปนั้นจะมากกว่าเท่ากับซ้าง แต่ส่วนที่เป็นบุญมีน้อยนิดเดียว เท่ากับแมว

“นุ่งผ้าลายหมาเห่า” หมายความว่า คนเราทำไม่ถูกต้องตามครรลองครองธรรม ขนบธรรมเนียมประเพณี นอกธรรมวินัย นอกกฎหมายจึงเปรียบเหมือนกับนุ่งห่มผ้าลาย คนอื่น เขาก็ตำหนิินทาเอาได้จึงเปรียบกับหมาเห่า เข้าทำนองที่ว่า “สิ่งใดบ่ดีให้เฮาเอากลั่มฮิมทางอย่า เหลียวหล้า ให้ถื่อเฮาแต่ทองคำลิ่งที่คืนันไว้ใจเจ้าสิชุมเย็น”

“ไว้ความแก่มันเลาผัดกัน” หมายความว่า คนเราที่ทะเลาะกันอยู่ทุกวันนี้สาเหตุสำคัญก็คือ จะนำเอาเรื่องราวเก่าๆ ที่ผ่านมาแล้วในอดีตมาว่ากล่าวกัน จึงเป็นเหตุให้ทะเลาะกันอยู่เป็นประจำ เข้าทำนองที่ว่า “อันว่าวาจานี้มีคุณหลายอย่าง คั้นแมนไว้ถักข่อยเงินแก้วก็หลังมา ไฟผู้ว่าจา ด้านผีสามผีห้าบมีผู้อยากพบหน้ากลายเป็นไอก็เลาซัง ให้ขลาคำด้านอย่าเอ็นหาตั้งแต่ห้าหลายเดื่อ คำจี้คอกจี้ข่าแรงเซาอย่าจมหา มันสิพาสิเสว้าให้เซาสาอย่าลิวา อย่าได้ปากกล่าวกล่าก่อนจาให้คณิง”

“กินบป็นหมู่ งูเหลียมเกี้ยว” หมายความว่า บางคนเห็นแก่ตัว ไม่ชอบช่วยเหลือผู้อื่น เมื่อมีอาหารก็ไม่ยอมแบ่งปันเพื่อนบ้านข้างเคียง ชอบอยู่ผู้เดียวกินผู้เดียวไม่สนใจใคร คนอื่นๆ ขอความช่วยเหลือก็ไม่ยอมให้ความช่วยเหลือ เห็นแก่ได้ ในเมื่อมีอันตรายถึงตัวเอง เช่น ลูกเสีย เมียตาย โจรปล้นบ้าน ไฟไหม้บ้าน ร้องตะโกนขอความช่วยเหลือจากคนอื่นๆ เขาก็ไม่ยอมช่วยเหลือเรา เพราะว่าเราไม่ยอมช่วยเหลือใคร จงอย่าเป็นคนเห็นแก่ตัวต้องมีความอื้อเพื่อ เผื่อแผ่แก่ผู้อื่น

“ให้ตื่นเด็คคือกา หากินคือไก่” หมายความว่า ให้ขยันทำมาหากินอย่ามัวแต่นอน ให้รีบตื่นแต่เช้าตรู่เหมือนกา ให้ขยันขันแข็งหากินเหมือนไก่ จึงจะไม่ยากจนขัดสนเจ็บใจ

“อยากกินข้าวให้ปลูกใส่ผลาญหิน” หมายความว่า..อยากได้บุญกุศลต้องทำให้ถูกต้องตามหลักการทางพุทธศาสนา อุปถัมภ์บำรุงพระสงฆ์ เพราะพระสงฆ์เป็นเนืองนาบุญของโยม จึงเป็นคุณแผ่นดิน

“อยากมีศีลให้ฆ่าพ่อตีแม่” คือ ให้ฆ่าความโลภ ความโกรธ และความหลง เพราะกิเลส ๓ กองเป็นใหญ่ คุณพ่อแม่ซึ่งมีอำนาจเหนือเรา คอยบงการสั่งให้เรากระทำตาม ผู้ฉลาดต้องพยายามฆ่าพ่อแม่คือความโลภ ความโกรธ ความหลงเสีย ละชั่วทำดี ทำจิตใจให้แจ่มใส เป็นผู้มีศีลทันที

“อยากมีคนมาเวให้ฆ่าหมู่เดียวกัน” หมายความว่า ให้ฆ่าความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ออกไปให้หมดจากจิตใจ เพราะว่ามันเป็นเพื่อนเราตลอดกาล ให้เราเป็นคนใจกว้าง มีความอื้อเพื่อ เผื่อแผ่ แก่เพื่อนมนุษย์ แล้วจะมีหมู่มนุษย์มากขึ้น

“อยากเห็นสวรรค์ให้แก้ซันในวัด” หมายความว่า สมัยโบราณจะเอาผ้าซันไหมหรือซันหมี่ห่อคัมภีร์พระไตรปิฎกหรือโบลานเอาไว้ในวัด ถ้าอยากรู้จักสวรรค์ นรก ว่าเป็นเป็นอย่างไร ก็ให้เข้าไปในวัดแล้วแก้ผ้าซันนั้นออกศึกษาธรรมะให้เข้าใจอย่างแจ่มแจ้ง ก็สามารถที่จะรู้ได้ว่า สวรรค์ หรือ นรก จริงๆ นั่นคืออะไร

“อิสุกับมัทลาเฮ็ดนาอยู่กลางโลก ปีบโซกได้ ๑ ปีบงามได้ ๔ ปีบได้คี้ๆ ขางเล้าพัดแอนกลาง” หมายความว่า อิสุกับมัทลา คือ อุบาสกและอุบาสิกา ทำนาได้แก่การบำเพ็ญบุญกุศล โลกได้แก่สถานที่บำเพ็ญบุญ เช่น ศาลาวัด เป็นต้น การมาปฏิบัติธรรมครั้งนี้ถ้าไม่มีโซกก็ขอให้ได้สามคือ ให้เข้าใจในพระรัตนตรัย ถ้าไม่ได้สามก็ขอให้ได้ ๔ คือ หลักฆราวาสธรรม ๔ หรือ อิทธิบาทธรรม ๔ หรือ ทิฏฐธัมมิกัตถประโยชน์ ๔ ถ้าไม่ได้อะไรเลยการมาปฏิบัติธรรมครั้งนี้ก็ได้แค่มานั่งปวดหลัง ปวดเอว ปวดแข็ง และเสียเวลาเปล่าเท่านั้นเอง

“หนูกินหมอนจึ้งเห็นคุณแม่ว ลูกเขนแอวจึ้งเห็นคุณพ่อแม่” หมายความว่า เมื่อหนูยังไม่กินหมอนก็ไม่เห็นคุณความดีของแม่ว พ่อแม่วมาใกล้ก็ไล่หนี แต่พอหนูกินหมอนก็จะคิดถึงคุณความดีของแม่ว จึงหาแม่วมาเลี้ยงเอาไว้

ส่วนลูกๆ ก็เช่นเดียวกันในขณะที่ยังหนุ่มน้อยพ่อแม่แนะนำสั่งสอนอย่างไรก็ไม่เชื่อถือ มีแต่ความกระด้างกระเดื่อง ไม่มีความเคารพยำเกรงต่อพ่อแม่ของตนเลย แต่พอตนเองโตขึ้นเป็นหนุ่มสาวและแต่งงานมีลูกมีครอบครัวเป็นที่เรียบร้อยแล้ว ก็จะรักลูกของตนเองและรู้ว่าการเลี้ยงลูกมันยากขนาดไหน ตนเองรักลูกของตนฉันใด พ่อแม่เราก็คงรักเรานั้นนั่น พอนึกได้อย่างนี้ก็รู้ได้ว่าพ่อแม่เป็นผู้มีบุญคุณอย่างล้นพ้น

“กินหลายท้องแตก แบกหลายหลังหัก” หมายความว่า ถ้าไม่รู้จักหลักโภชนาการ มัดตัณญา เป็นคนเห็นแก่ปากแก่ท้อง ก็เป็นเหตุให้เกิดความเดือดร้อน เพราะการกินมากเกินไปเช่นกัน

อีกอย่างหนึ่ง พวกนักการเมืองเข้าไปบริหารประเทศน้อยราษฎรบังหลวง กินงบประมาณของประเทศ เมื่อกินมากๆ ไม่รู้จักประมาณในการกิน ต่อมาท้องแตกคือความลับถูกเปิดเผย ประชาชนรู้ทัน ก็ต้องได้รับความเดือดร้อนใจในภายหลัง

“แบกหลายหลังหัก” คือ การทำงานจำเป็นจะต้องรู้ความพอเหมาะ ถ้าทำเกินกว่ากำลัง เช่น แบกสิ่งของหนักๆ ก็จะเกิดโทษแก่ตนเองได้เช่นกัน หรือการที่เราเก็บเอาอารมณ์ต่างๆ มาใส่ใจมากเกินไปโดยไม่รู้จักปล่อยวางนั้น ก็จะทำให้เราหนักอกหนักใจมาก จะหาความสุขไม่ได้เลย

“หมกปลาแดก แลกช้าง” หมายความว่า อย่าเป็นคนเห็นแก่ได้ และเอาเปรียบคนอื่น เช่น เอาสิ่งของที่มีค่าเล็กน้อยไปแลกสิ่งของที่มีค่ามากใครเขาจะยอม เช่น การซื้อหอย ลงทุนเล็กน้อยไม่กี่บาทเพื่อจะได้มากคือถูกรางวัล ซื้อที่ไรก็ไม่ถูกสักที

“ดั่งแมนขอ อิมท้องแมนควาย” หมายความว่า ประชาชนมีสิทธิ์ มีเสียงเหมือนขอ (กระดิ่ง) เลือกตั้งผู้แทนราษฎรเพื่อไปทำหน้าที่บริหารประเทศ แต่ผู้ที่อยู่ดีมีสุขอิมหน้าสำราญนั้นคือควาย ได้แก่ ผู้แทนราษฎรนั่นเอง มีเงินเดือนนับแสน ส่วนชาวบ้านไม่มีเงินเดือนสักบาท

“หมากหุงสุกอยู่ดับบ่หวานทอฝานหับบ่ม คนอื่นบ่มให้บ่ปานเจ้าบ่มเอง” หมายความว่า การทำความดีเช่น ทำบุญกุศลต่าง ๆ เราต้องทำเองจึงจะเหมาะ จะไปอาศัยคนอื่นให้เขาทำให้มันดีเราทำเองไม่ได้ ดังคำกล่าวที่ว่า “สิบปากว่าก็ไม่เท่าตาเห็น สิบตาเห็นก็ไม่เท่ามือถึง สิบมือถึงก็ไม่เท่ามือคลำ สิบมือคลำก็ไม่เท่าได้เคียงกินเอง”

“อย่าหาหาใส่หัวตัวเอง” หมายความว่า อยู่ดีๆ อย่าหาทุกข์มาใส่ตัวเอง เช่น อย่าไปกล้าประกำให้คนอื่น เดี่ยวเดือดร้อนตัวเองภายหลัง อีกอย่างหนึ่งคือ เมื่อสุขบุญหรีไม่เป็นที่กินเหล้าไม่เป็น เล่นการพนันไม่เป็น ก็อย่าไปริทำ ถ้าคิดสิ่งเหล่านี้แล้วจะเดือดร้อนตัวเอง ให้เลิกก็เลิกไม่ได้ เหมือนเหาดิดหัว

“จู้กองใหญ่ อย่าให้เด็กน้อยเห็น” หมายความว่า ความชั่วหรือสิ่งที่ไม่ดีต่างๆ มีการตีแผ่ เหล่า ฐูปบุหรี เล่นการพนัน เป็นต้น ผู้ใหญ่อย่าทำให้เด็กเห็นเพราะเด็กจะเอาอย่างที่ไม่ดี

“ตื่นคิดจู้ไกล่ ตื่นสายจู้ไกล่” หมายความว่า โบราณท่านสอนให้รีบตื่นแต่เช้าตรู่ อย่ามัวแต่มัวเมา หลงไหล เกียจคร้าน นอนตื่นสาย ในขณะที่ยังหนุ่มน้อยให้รีบศึกษาเล่าเรียน ทำมาหากินด้วยความขยันขันแข็ง จะได้ประสบผลสำเร็จในเวลาอันใกล้นี้ ส่วนคนนอนตื่นสาย มัวเมา หลงระเริงในการแสวงหาความเพลิดเพลินสนุกสนานไปวันๆ ย่อมพลาดโอกาสและห่างไกลจากความสำเร็จ

“คนนอนหลับลุกอย่างได้ ฮ้องให้ปมีน้ำตา” หมายความว่า แต่ก่อนพวกเรายังไม่ได้ฟังนักปราชญ์หรือผู้รู้ท่านแนะนำสั่งสอน เราก็กินกันหลงมกมาย หลับไหลด้วยอวิชา แต่ภายหลังมีนักปราชญ์ผู้รู้ท่านมาแนะนำสั่งสอนให้เข้าใจในธรรมะ พวกเราก็กินกันตื่นตัว ตื่นกาย ตื่นใจ ขึ้นมาได้ทันที

พระอรียสงฆ์ท่านเห็นโลกมนุษย์นี้มีแต่เบียดเบียนกัน แย่งอาหารกันกิน แย่งที่กันอยู่ แย่งคู่กันพิศवास แย่งอำนาจกันครอง ท่านเลยเกิดความสังเวชสลดใจ ออกบวชเข้าป่าหาความสงบ

“เห็นดงเป็นบ้าน เห็นเมืองเป็นป่า เห็นทำน้าเป็นด้าวด่านเสือ” หมายความว่า พระอรียสงฆ์เจ้า ท่านจะเห็นป่าดงเป็นบ้านของท่านเพราะมีแต่ความสงบร่มเย็นทั้งกลางวันและกลางคืน แต่กลับเห็นบ้านเมืองเป็นป่า เป็นที่อยู่ของเหล่ามิฉาซีพทั้งหลาย ท่านเห็นน้ำคือไออะสงสาร การเวียนเกิด เวียนตาย เป็นสิ่งที่น่ากลัวเหมือนเห็นเสือ ท่านเร่งรีบประพฤติพรหมจรรยให้ถึงที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบ

การแสดงธรรมมาทั้งหมดนี้เรียกว่า “ของคิอีสาน” ซึ่งเป็นธรรมะของคนโบราณที่ท่านได้สอนเอาไว้ เพื่อให้ลูกหลานได้ใฝ่ใจนำไปปฏิบัติ จะได้นำพาชีวิตให้ประสบแต่ความสุขความเจริญในชีวิตประจำวัน

อาตมา จึงเห็นความสำคัญ ถ้าวว่าธรรมะของคนเก่าโบราณอีสานจะถูกลืมเลือนไป จึงได้คิดค้นรื้อฟื้นขึ้นมาแล้วก็ได้นำมาเทศนาให้ญาติโยมทั้งหลายได้รับฟังกัน จะได้นำไปเป็นข้อคิดพิจารณาไปปฏิบัติและสั่งสอนลูกหลานสืบต่อไป

เทศनावะसान ในการเป็นที่สุดลงแห่งพระธรรมเทศนาคือ อาตมาขออำนาจอวยพรให้ญาติโยมสาธุชนทั้งหลาย จงประนอมมือขึ้น อาตมา จะให้พรดังต่อไปนี้ “สาธุเด้อ ขอให้คุณพระรัตนตรัยทุกชั้นจงแนมส่องญาติโยม ผุ่ภัยเวรอย่ามาวนทุกข์จนอย่างวนไกล่ ให้สลดใสไปหน้า วาสนาให้สูงส่ง ประสงค์ได้ให้ดั่งแม้งหมายไว้คู่สู่นาว อาตมาเทศน์จบแล้วสิดาตาวเมื่อคืน ให้อายุยืนทุกคนเด้ออย่าลื้มไปยามอาตมาบั้ง ครั้นเมื่อใดเวลาว่างอาตมาสิมาเว สิมาว้าธรรมะให้ฟังอีกแท้ๆ บ่บานมือหากลืเห็น ให้มีแต่ความสุขขีสุขขังสตาจมีใช้ให้ยู่ดีมีแสงแ่กมแดงอ่องต่องกันทุกผู้ทุกคน เจริญพร”

เอวี่ ก็มีด้วยประการฉะนี้

ประวัติผู้วิจัย

ชื่อ : พระครูอภิรักษ์ชัยมงคล ฉายา กิตฺติวณฺโณ นามสกุล วงษ์มณี
เกิด : วันอังคารที่ ๗ พฤษภาคม ๒๕๐๖ ปีเถาะ
สถานที่เกิด : บ้านเลขที่ ๑๑๒ หมู่ที่ ๑ บ้านสร้างก่อ ตำบลสร้างก่อ อำเภอกุดจับ จังหวัดอุครธานี
อุปสมบท : เมื่อวันที่ ๒๐ เมษายน ๒๕๒๖
การศึกษา : น.ธ.เอก., ป.ธ. ๓, พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) สาขาวิชาครูศาสตร์บัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๕.
สถานภาพปัจจุบัน : ปัจจุบันสังกัดอยู่ที่ วัดไพธสณฑ์ศักราราม ตำบลหล่มสัก อำเภอหล่มสัก จังหวัดเพชรบูรณ์ ๖๗๑๑๐ โทรศัพท์ ๐-๕๗๐๕-๘๕๒๐
ประสบการณ์การทำงาน : เป็นครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกธรรม-บาลี ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๘ ถึงปัจจุบัน
เป็นครูสอนพระปริยัติธรรม แผนกสามัญศึกษา ระดับมัธยมศึกษาปีที่ ๑ -๖ โรงเรียนปริยัติสามัญ วัดไพธสณฑ์ศักราราม จังหวัดเพชรบูรณ์
เป็นพระธรรมกถึกเผยแผ่ธรรมเทศนา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๕๒๖ ถึงปัจจุบัน
เคยดำรงตำแหน่งเป็นเจ้าอาวาสวัดชัยมงคล จังหวัดเลย
: ปัจจุบันเป็นอาจารย์พิเศษ ที่ห้องเรียน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วัดไพธสณฑ์ศักราราม จังหวัดเพชรบูรณ์